

Paweł Trawicki

Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie

riep

Paweł Trawicki

Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie

Instytut Badań nad Polityką Europejską
Gdańsk 2022

Tytuł: *Instytucje i wartości społeczności kaszubskiej w Kanadzie*

Recenzenci:

prof. dr hab. Ewa Polak
dr hab. Helena Głogowska, prof. UKW

DTP:

Patrycja Nieczuja-Ostrowska

Projekt okładki:

Paweł Nieczuja-Ostrowski

Zdjęcie na okładce:

St. Mary's Church, Ontario 60, Wilno, ON, Canada
Perfectus Photography & Design Co (unsplash.com)

Wydawca:

©Instytut Badań nad Polityką Europejską

Gdańsk 2022

ISBN 978-83-954212-5-9

ISBN 978-83-954212-5-9

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
--------------	---

Rozdział I

Wielokulturowość jako wymiar tożsamości kulturowo-politycznej Kanady

1. System polityczny	12
2. Polityka migracyjna	20
3. Polityka wielokulturowości	25

Rozdział II

Instytucjonalizacja współczesnego życia kulturowego Kaszubów w Kanadzie

1. Organizacje społeczne	31
2. Kościół	43
3. Edukacja	52
4. Muzea	57
5. Kontakty z Polską	66

Rozdział III

Wartości społeczno-kulturowe Kaszubów w Kanadzie

1. Aktywność społeczno-gospodarcza	77
2. Odpowiedzialność a ryzyko	86
3. Tradycja a nowoczesność życia społecznego	94
4. Dawna a współczesna obrzędowość	100
5. Świat wartości globalnych i lokalnych	107

Zakończenie	111
--------------------	-----

Bibliografia	115
---------------------	-----

WSTĘP

Migracje odgrywają ważną rolę zarówno w skali mikro, tj. życiu poszczególnych jednostek i ich grup (na wszystkich poziomach zorganizowania od grupy nieformalnej po grupę narodową), jak i w skali makro, tj. z punktu widzenia przemian cywilizacyjnych i stosunków międzykulturowych. Są z jednej strony, wynikiem woli i świadomej decyzji jej uczestników, z drugiej zaś, mogą być implikowane ogólną niesprzyjającą sytuacją niezależną od nich. Migracja jest naturalnym ruchem wędrownym ludności i stanowi, w pewien sposób jeden ze stałych elementów specyfiki kontaktów międzyludzkich w okresie kształtowania się nowych zjawisk o charakterze wspólnotowym, w państwowotwórczym tego słowa wymiarze. Kaszubszy emigranci w naturalny sposób stali się od XIX w. jednym z elementów kształtującej się specyfiki społecznej Kanady.

W panoramie grup mniejszościowych świata społeczność kaszubska w Kanadzie wyraża się szczególną własnością. Jest to diasporalna wspólnota regionalna o charakterze autochtonicznym. Istotną poznawczo jest analiza tradycji i kultury kaszubskiej m.in. dlatego, że pomimo przemian zachodzących zarówno na Pomorzu w okresie poprzedzającym wychodźstwo, jak i w wielokulturowej rzeczywistości kanadyjskiej wyraża się jej ponadczasowa specyfika w odpowiedzialności, solidarności grupowej oraz dążeniu do samostanowienia.

Współwystępowanie globalnych zjawisk unifikacyjnych i dywersyfikacyjnych oddziałuje w sposób komplementarny na ludność kaszubską w Kanadzie. Spostrzega się w jej obrazie rzeczywistość systemową, łączącą tradycyjne wartości z ideami nowoczesnego społeczeństwa.

W rozpoznawaniu diaspory kaszubskiej zauważa się, że przystaje ona do warunków kanadyjskiej mozaiki kulturowej. Aktywnie uczestnicząc

w życiu gospodarczym, społecznym i politycznym kraju podejmuje trud zachowania i pielęgnowania odrębności swojej tożsamości regionalnej.

Kaszubi zamieszkujący w Kanadzie dobrze adaptują się do odmiennej rzeczywistości kulturowej oraz uczestniczą w zachowaniach społeczno-politycznych, pielęgnując przy tym odrębność swojej tożsamości jako grupy regionalnej. Spostrzega się wpływy akulturacji antycypującej, której przejawem jest dostosowywanie postaw i zachowań do wyzwań kształtowanych przez procesy unifikujące świat oraz postawę restauracyjną wobec wartości kultury rodzimej.

Emigracja z ziem polskich w okresie przedrozbiorowym na nowy kontynent miała charakter jednostkowy. Do 1775 r. obszar kontynentu amerykańskiego był podzielony głównie na kolonie brytyjskie i francuskie, ale także hiszpańskie, portugalskie, holenderskie i szwedzkie. Kolonie brytyjskie w 1775 r. współcześnie stanowiące obszar Kanady to: Prowincja Nowa Funlandia, Prowincja Nowa Szkocja, Prowincja Wyspa Księcia Edwarda, Prowincja Quebec.

Emigracja na kontynent amerykański przed lat 1775-1783, w tym emigracja z ziem polskich w okresie przedrozbiorowym, tj. przed 1772 r. była pojmowana jako wyjazd do zamorskich kolonii brytyjskich i odbywała się bez uwzględnienia podziału na ziemie współczesnej Kanady oraz Stanów Zjednoczonych.

W 1858 r. do Kanady przybyła pierwsza zorganizowana grupa ludności pochodzącej z ziem polskich, Kaszubi. Główną przyczyną emigracji Kaszubów były skutki przeobrażeń społeczno-ekonomicznych na obszarze Prus Zachodnich. Reformy agrarne doprowadziły do gwałtownej zmiany struktury własności ziemskiej. Mimo uwłaszczenia chłopów, które dawało im możliwość posiadania ziemi na własność, nie mogli oni z nowo nabytych praw korzystać przez wzgląd na konieczność wysokich świadczeń finansowych. Dodatkowo w tym samym czasie zniesieniu uległy formalne ograniczenia cechowe, jednak miasta nie były w stanie przyjąć tysięcy niewykwalifikowanych rzemieślników¹. Powodowało to, że sytuacja germanizacyjna nie była jej głównym powodem, ponieważ prześladowania zaczęły się dopiero pod koniec XIX w.²

¹ S. Mask-Connolly, *Kashubia to Canada. Crossing on the Agda, Ontario 2003*, s. 17-31.

² K. Ickiewicz, *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 2008, s. 59.

W okresie pierwszej emigracji do Kanady Kaszubów nie prowadzono jeszcze spójnej polityki imigracyjnej stąd też oszacowanie ich liczby nie jest możliwe³. Wiadomo jednak, że pierwsza grupa kaszubskich emigrantów liczyła 77 osób, które stanowiły 16 rodzin. Pod koniec XIX w. Kanadę zamieszkiwało już ok. 25 tys. Kaszubów⁴.

Kaszubscy emigranci pochodzili głównie z powiatu kościerskiego i bytowskiego, a największa liczba osób przybyła z miejscowości Kalisz, Tuszkowy w parafii Lipusz oraz Parchowo, Sylczno, Grabowo, Jamno w parafii Parchowo⁵. Z zamieszkiwanych miejscowości wozami lub konno udawano się do Gdańska, skąd kolejną następował wyjazd do Szczecina, Hamburga i Bremen. W niemieckich portach funkcjonowały placówki agentów, którzy pomagali emigrantom w znalezieniu noclegów do czasu rejsu oraz w zdobyciu biletów na statek. Podróż przez Atlantyk trwała od 2 do 3 miesięcy. Kaszubi odbywali ją na ogół w ładowniach służących do przewozu zwierząt lub towarów. W trakcie rejsu na pokładzie statku miały miejsce przypadki zarówno zgonów, jak i narodzin. Po dopłynięciu do portu Quebec byli kierowani do hrabstwa Renfrew, dokąd udawali się szlakiem wodnym rzeką Św. Wawrzyńca z Quebec do Montrealu. Następnie kontynuowali podróż kolejną do Bonnechere Piont w pobliżu Renfrew i dalej szli pieszo, bądź drogą wodną do Farrells Landing. Druga trasa była powszechniejsza ze względu na niższe koszty podróży⁶.

Wychodźstwo z Pomorza na przełomie XIX i XX w. było zróżnicowane w zależności od powiatów, z których pochodzili emigranci oraz okresu w jakim ono następowało. W latach 1858-1861 z powiatu kościerskiego do Ameryki Północnej (Kanady i Stanów Zjednoczonych) wyemigrowało 429 osób, a ogółem 599, natomiast w latach 1862-1864 było ich 355. Największa liczba osób emigrujących w jednym roku to 662 w 1872 r. Ogółem w latach 1863-1871 z powiatu kościerskiego wyemigrowało 1048 osób, a 1876-1886 3343 osób⁷.

³ F. Hawkins, *Canada and Immigration, Public Policy and Public Concern*, Montreal 1972, s. 24.

⁴ S. Monka, *Wychodźstwo z Ziemi Kaszubskiej*, [w:] „Ziemia Kaszubska” Warszawa 1963, s. 62.

⁵ W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992, s. 28.

⁶ K. Ickiewicz, op. cit., s. 37-42.

⁷ Ibidem, s. 34-35.

Rodziny kaszubskie osiedlały się w Ontario w hrabstwie Renfrew w miejscowościach Hagarty⁸, Barrys's Bay, Round Lake, Killaloe, Madawaska, Whitney, Combermere, Brudnell, Renfrew i Pembroke na terenach ówczynie nie zasiedlonych, nie nadających się pod kultury rolne ani pastwiska. W wiekach wcześniejszych bytowały na tym obszarze nomadzkie plemiona pochodzenia azjatyckiego. Były to głównie szczepy Algonkinów, Chieppewa, czyli Ojibway i Ottawa⁹.

Ponieważ przybywali do Kanady statkami z Bremen i Hamburga pierwsze rodziny kaszubskie osiadły w hrabstwie Renfrew w prowincji Ontario były nierzadko zakwalifikowane jako Prusacy. 2 września 1859 r. przydział ziemi wzdłuż szlaku osadniczego przy Opeongo Road, między miejscowościami Brudenell, a Barry's Bay otrzymało określonych jako Polacy 7 osadników z rodzinami: Andrzej Kryszynski, Józef Jezierski, Michał Szczypior, Maciej Szczypior, Mikołaj Princ, Antoni Princ, Franciszek Princ, a 26 września Jakub Kulas, Jan Kulas, Tomasz Szulist, Maciej Sadowski, Maciej Piekarski, Józef Hince, Walenty Etmański. Była to grupa 14 kaszubskich rodzin, które jako pierwsze osiedliły się w hrabstwie Renfrew. W styczniu 1860 r. ziemię na tym obszarze zostały nadane kolejnym 22 osadnikom, w 1861 r. – 6, w 1862 r. – 1, w 1863 r. – 1¹⁰.

W 1864 r. część osadników, m.in. Zblewski, Kulas, Etmański, Szulist, Sadowski, Piekarski wystąpili do władz o przekazanie im zajmowanych 100 akrowych działek na własność. Miejscowy wójt Watson potwierdził, że spełnili oni podstawowe obowiązki, jakimi były: ukończony 18 rok życia, wykarczowanie lasu, uprawa 12 akrów ziemi oraz wybudowanie domu i zabudowań gospodarczych.

W 1871 r. w hrabstwie Renfrew zamieszkiwało 374 Kaszubów, z czego 64 w miejscowości Renfrew. Centrum życia społecznego większości mieszkających wzdłuż Opeongo Road Kaszubów skupiało się w miejscowości Wilno, które w 1887 r. zamieszkiwało ponad 200 rodzin. W 1872 r. w Renfrew osiedlili się Kaszubi o nazwiskach: Cybulski, Dzwonkowski, Grzenia, Kujach, Wróbel, Stubiński, Szulfer, Wałdoch, Witkowski, Rekowski, a przybyli tam nie występując o nadanie ziemi: Barłowski,

⁸ W 1885 r. zmieniono nazwę miejscowości z Hagarty na Wilno. Było to spowodowane wysokim szacunkiem społeczności kaszubskiej dla pochodzącego z Wilna ówczesnego proboszcza ich parafii ks. Władysława Dembskiego. www.turystyka.gazeta.pl

⁹ I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983, s. 21.

¹⁰ W. Szulist, *op.cit.*, Gdańsk 1992, s. 20.

Czapiewski, Janta, Kaiser, Kaszubik, Kosobudzki, Kubiszewski, Lipiński, Literski, Mask, Myszka, Narloch, Palubicki, Piechowski, Princ, Pulczyński, Szyca, Trawicki, Trocka, Wirkowski¹¹.

W 1881 r. w Wilnie i sąsiedztwie zamieszkiwało 144 rodziny, w 1886 r. 195 rodzin, a w 1887 ponad 200 rodzin¹². Okres wzmożonego osadnictwa kaszubskiego w Kanadzie trwał w latach 1858-1898. W początkach XX w. emigracja miała charakter jednostkowy.

Obszary zasiedlone przez Kaszubów administracyjnie należą do hrabstwa Renfrew w prowincji Ontario, ok. 120 mil od stolicy kraju Ottawy. Geograficznie obszar osadnictwa położony jest na Tarczy Kanadyjskiej, na terenie łączącym Wyżynę Madawaska oraz nizinę rzeki Św. Wawrzyńca i Wielkich Jezior, między równoleżnikiem 45°, 30' szerokości geograficznej północnej oraz południkiem 77°, 30' na wschodzie¹³.

Brak tradycji osiedleńczej na owych terenach powodował, że rodziny kaszubskie w Kanadzie wiodły początkowo typowo pionierski tryb życia¹⁴. Trudne warunki przyrodnicze, w tym szczególnie zdecydowane bogactwo obszarów leśnych paradoksalnie były dla osadników sprzyjające. Ze względu na charakterystykę zawodową dominowali tam pracownicy rolni i leśni, którzy zamieszkując jeszcze Pomorze utrzymywali rodziny z pracy na trudnych do uprawy piaszczystych ziemiach oraz z robót leśnych.

Specyfika ukształtowania terenu, bogactwo świata flory i fauny, bieli-cowe gleby oraz specyfika klimatu umiarkowanego umożliwiają dokonanie porównania pod tym względem rzeczywistości kanadyjskiej z warunkami występującymi na Pomorzu. Występują podobieństwa, które sprzyjają wykorzystaniu przez Kaszubów umiejętności eksploracji przyrody nabytych w okresie poprzedzającym wychodźstwo oraz różnice, które były czynnikiem inicjującym przemianę dotychczasowej specyfiki i sposobów uprawy roli, pracy w lesie, pozyskiwania pożywienia, najogólniej rzecz ujmując gospodarowania.

Tradycyjny model gospodarki kanadyjskiej był w XIX w. dla imigrantów kaszubskich rzeczywistością korzystną. Nabyte na Pomorzu umiejętności pracy na roli oraz w lesie umożliwiały im

¹¹ K. Ickiewicz, *op. cit.*, s. 58-59.

¹² Ibidem, s. 65-66.

¹³ W. Szulist, *op. cit.*, s. 12.

¹⁴ Por. S. Mask-Connolly, *Pioneers in Canada's. First Polish Settlement*, vol. 1, Ottawa 2002, ss. 91.

funkcjonowanie w nowej przestrzeni życia. Także współcześnie wśród Kaszubów kanadyjskich dominuje zatrudnienie na farmach oraz w tartakach. Zamieszkiwane przez nich zwłaszcza hrabstwo Renfrew w prowincji Ontario jest obszarem, w którym urzeczywistnia się model gospodarki agrarnej. Warunki geograficzne nie sprzyjają rozwojowi transportu, co powoduje brak rozwoju industrializacji tego obszaru.

Kanada od XIX w. z kaszubskiego punktu widzenia wyrażała się dużą atrakcyjnością jako kraj osiedlenia. Specyfika przestrzeni ukształtowana przez warunki geograficzno-przyrodnicze, rzeczywistość demograficzna, w tym kontakty ludności autochtonicznej z imigrantami z wielu krajów świata, kształtująca się w XIX i XX w. rzeczywistość polityczna kraju, przemiany w rolnictwie i rozwijająca się gospodarka oraz wielokulturowa mozaika są czynnikami, z jednej strony sprzyjającymi z drugiej zaś, utrudniającymi osiedlanie się Kaszubów w Kanadzie.

Społeczność kaszubska znalazła się w szczególnych warunkach społecznych, bowiem proces kształtowania się społeczeństwa kanadyjskiego w XIX w. opierał się o instytucjonalne formy budowania społeczeństwa sterowane przez rząd, który poprzez czynności administracyjno-urzędowe, jak poprzez obowiązek szkolny starał się doprowadzić do unifikacji językowej wszystkich grup emigranckich. Upatrując w zachowaniu przez nich odrębności językowych jako głównej przeszkody w budowaniu zrębów silnego unitarnego państwa¹⁵.

Asymilacja społeczności kaszubskiej w tym wymiarze była procesem, w toku którego uznając wspólne wartości i cele działania dążąc do zespolenia się trwałymi więzami społecznymi¹⁶, podejmowano szczególne starania o zachowanie dziedzictwa kulturowego kraju pochodzenia.

Funkcjonując w rzeczywistości kształtowania się nowego wielokulturowego społeczeństwa musieli ulec, z jednej strony wymogom niejako formalnym i zmienili pisownię nazwiska na brzmiące bardziej anglosasko, z drugiej zaś strony podjęli szczególne starania by zjawiska powyższe w sposób oczywisty nie wpłynęły na rozluźnienie poczucia przynależności do kaszubskiej grupy etnicznej.

Zauważa się, że potrzeba identyfikacji lokalnej, a także regionalnej dominowała wśród rodzin kaszubskich emigrantów. Wynikała

¹⁵ Por. A. J. Rekowski, *The saga of the Kashub people in Poland, Canada, U.S.A.*[bdw], ss. 217

¹⁶ R. Turski, *Dynamika przemian społecznych w Polsce*, Warszawa 1961, s. 9.

z chęci przeciwstawiania się uniformizującym wpływom innych kultur. W tych warunkach funkcje kaszubskiej rodziny zaczęły oscylować wokół takich wartości jak: szczególna troska o zachowanie i podtrzymywanie żywotności języka, podtrzymywanie tradycji, zwyczajów i obyczajów; pielęgnowanie więzi lokalnych; udział w życiu społeczno-politycznym¹⁷.

W trwaniu i przemianach procesów związanych z umacnianiem więzi rodzinnych i etnicznych symbole i wartości grupowe stanowiły jeden z najcenniejszych i najbardziej nośnych czynników¹⁸. Stopień identyfikacji czy wręcz stosunek emocjonalny do nich może wpływać, z jednej strony na wzmacnianie, z drugiej zaś strony na osłabianie tożsamości grupowej (rozumianej jako samoidentyfikacja rodziny wobec innych etnosów).

¹⁷ Por. S. Mask-Connolly, *St. Casimir's Church 1930-2005. A Tribute to the Parish and its People*, Ontario 2005, ss. 225.

¹⁸ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 60.

ROZDZIAŁ I

Wielokulturowość jako wymiar tożsamości kulturowo-politycznej Kanady

1. SYSTEM POLITYCZNY KANADY

Tradycja zachowań politycznych, w najwcześniejszym okresie, na obszarze współczesnej Kanady rozwijała się różnie w poszczególnych plemionach czy ich grupach. Z jednej strony, np. Delawarowie¹⁹ nie zawiązali nawet tej podstawowej więzi, z drugiej zaś Irokezi²⁰,

¹⁹ Delawarowie – plemię indiańskie, którego nazwa pochodzi od nazwy rzeki Delaware, wypływającej z gór Catskill. Język, którym się posługują należy do grupy języków algonkińskich. Sami określają się mianem „Leni Lenape”. Współcześnie zamieszkują w rezerwatach w Ontario (Kanada) oraz w Oklahomie (USA).

²⁰ Irokezi – grupa 6 plemion: Mohawk, Oneid, Onandag, Kajug, Senek, Tuskarg. Nazwa pochodzi od algonkińskiego określenia „Irinakhoiw” znaczącego „przerażający człowiek”. Współcześnie posługują się językami irokeskimi, a ich nazwa własna „Haudenosaunee” oznacza „Lud Długiego Domu”. Irokezi jako pierwsi Indianie zawiązali wspólnotę o charakterze państwowym.

a następnie Czirokezi²¹ powołali większe byty społeczne o charakterze ponadplemiennym²². Zawiązana już w XVI w. Liga Pięciu Plemion Irokeskich oraz zainicjowany przez Indian Cherokee w XVIII w. organizm polityczny, mimo wielu rozwiniętych funkcji, nie były podmiotami o charakterze państwowym. Służyły one do realizacji bieżących interesów w relacjach z Europejczykami oraz innymi plemionami indiańskimi oraz intensyfikowano zdarzenia o charakterze handlowym i wymiarze wojennym. W kwestiach organizacji wewnętrznej zachowywano jednak autonomię²³. Zjawiska społeczno-polityczne urzeczywistniane przez przedstawicieli Indian i Eskimosów wskazywać mogą na funkcjonowanie grup w sensie etnicznym, wydaje się, że pojęcie narodu politycznego nie stało się wytworem ludności autochtonicznej Kanady.

Na przełomie XV i XVI w. na tereny kanadyjskie przybyli żeglarze, poszukujący nowej drogi do Azji. Był to okres, w którym Europejczycy głównie byli skupieni na tym celu zamorskich wypraw. Podobnie jak przybyły do Ameryki Południowej w 1497 r. Krzysztof Kolumb, tak i John Cabot w 1497 r. u wybrzeży Kanady poszukując szlaków handlowych, dał początek wielce doniosłemu w późniejszych skutkach procesowi łączności Europy z nowym kontynentem.

Kanada w XVI w. pozostawała pod europejskimi wpływami Francji i Anglii. Przez pojęcie Kanada w tym okresie rozumiano nie całość ziem współcześnie tworzących państwo, a obszar, na którym podejmowano inicjatywy zapoczątkowania tej państwowości.

Działania angielskie zintensyfikowano na środkowym obszarze kontynentu amerykańskiego, co skutkowało powołaniem pierwszej kolonii pod ich panowaniem – Wirginii. Francuzi natomiast realizowali własną politykę a Samuel de Champlain stał się w zasadzie pierwszym gubernatorem Kanady. W ten sposób zaczęła się historia instytucji politycznych w tym kraju. Administracja Nowej Francji stanowiła zorganizowaną i funkcjonalną

²¹ Czirokezi – plemię indiańskie posługujące się językiem czirokeskim. Nazwa własna „Tsalagi”. Rozwinęli strukturę plemienną i zapoczątkowali organizm państwowy ze stolicą w New Ehota, która stanowiła miejsce narad wodzów. Współtworzyli tzw. „Pięć Cywilizowanych Plemion” (Czirokezi, Czikasawowie, Czoktawowie, Krikowie, Seminole). Były to plemiona, które współpracowały z europejskimi kolonizatorami i przejęły ich obyczaje i normy organizacyjne.

²² E. Nowicka, *Więź ponadplemienna wśród Indian Ameryki Północnej*, [w:] *Ameryka Północna*, pod red. M. M. Drozdowskiego, Warszawa 1975, s. 143.

²³ Ibidem, s. 147

całość zarówno w sensie politycznym, jak i państwowym. Kolejne lata stanowiły czas stałej rywalizacji angielsko-francuskiej o ziemie na nowym kontynencie.

W 1670 r. Anglicy powołali Kompanię Zatoki Hudsona, co stanowiło realne zagrożenie dla interesów politycznych i gospodarczych Francji²⁴.

W XVII i XVIII w. znaczniejszy wpływ na dzieje polityczne Kanady wywierały działania w Europie, w tym rywalizacja dynastyczna niż wydarzenia w samym kraju. Przede wszystkim był to okres wojny o sukcesję w Hiszpanii, a następnie w Austrii. W ich wyniku zmianom ulegały obszary wpływów nie tylko na „Starym Kontynencie”, ale również na ziemiach Ameryki Północnej. W szczególny sposób dotknęło to ziem Akadii, Nowej Funlandii i Nowej Szkocji. Te zamieszkałe w większości przez ludność francuską obszary, straciły swoją dotychczasową konstrukcję kulturowo-polityczną. Wojna siedmioletnia (1756-1763) złamała wpływy kolonialne Francji na obszarze Kanady, kiedy to nie udało się utrzymać nawet miasta Quebec przed naporem Anglików.

Pod koniec XVIII w. nastąpił początek procesu kształtowania się państwowości, a przede wszystkim społeczeństwa Kanady.

Wprowadzony w 1774 r. Akt Quebecu stał się symbolicznie początkiem nowego modelu społeczeństwa państwa. Określał on jako równe prawa obywatelskie i polityczne ludności dwóch wcześniej rywalizujących ze sobą grup narodowych, angielskiej i francuskiej, na terenach należących do imperium brytyjskiego.

Z jednej strony, decyzje polityczne podejmowane przez administrację brytyjską w stosunku do ziem Kanady wydawały się stanowić strategię, mającą na celu łagodzenie antagonizmów między głównymi grupami tworzącymi społeczeństwo tego obszaru, z drugiej zaś, działania te były doraźną grą polityczną uwarunkowaną trudną sytuacją, jaka miała miejsce w środkowej części kontynentu, tj. w zbuntowanych koloniach brytyjskich²⁵.

Początek XIX w. stał się okresem, w którym rzeczywistość polityczna (granice, administracja, społeczeństwo) ziem kanadyjskich kształtowane są znacznie większym stopniu w wyniku wydarzeń na kontynencie amerykańskim, niż w Paryżu czy Londynie.

²⁴ J. Grabowski, *Historia Kanady*, Warszawa 2001, s. 67.

²⁵ R. D. Francis, R. Jones, D. B. Smith, *Orgins. Canadian history to confederation*, Toronto 1998, s. 178-182.

O anglosaskim, w głównej mierze charakterze współczesnej Kanady przesądziły ostatecznie: po pierwsze, uznanie w traktacie wersalskim z dnia 3 września 1783 r. powstania Stanów Zjednoczonych, co spowodowało masowe emigracje angielskich lojalistów do Kanady, dynamiczny przyrost liczby na ogół dobrze wykształconych i zamożnych obywateli wchodzących do kształtujących się elit kraju, po drugie nadanie przez władze angielskie w dniu 26 grudnia 1791 r. Aktu Konstytucyjnego²⁶.

Działania władz angielskich miały na celu uspokajanie nastrojów rewolucyjnych oraz symboliczne uznanie aspiracji ludności. Na mocy tego dokumentu wprowadzono również nowy podział administracyjny Kanady, tj. dokonano podziału prowincji Quebec na Górną i Dolną Kanadę.

Ważną osobistością, której działalność odnosiła się do ówczesnych realiów, był John George Lambton, który w 1838 r. został gubernatorem generalnym i wysokim komisarzem brytyjskiej Ameryki Północnej. Znany jako Lord Durham był autorem tzw. Raportu Lorda Durhama, w którym zawarł kluczowe dla Kanady kwestie²⁷. Za siłę sprawczą tego dokumentu przyjmuje się memorandum Roberta Baldwina. Był on reformistą z Górnej Kanady, wnioskującym o wprowadzenie zasady politycznej odpowiedzialności rządu przed parlamentem. Za tym rozwiązaniem z brytyjskiego parlamentu orędownął w Londynie. Dlatego też służba pełniona przez Lorda Durhama przypadła na, z jednej strony czas po powstaniach, z drugiej zaś, na okres konstruowania możliwych dróg transformacji.

Raport Lorda Durhama odnosił się do krytyki panujących stosunków społecznych, rządowych rozwiązań politycznych oraz kwestii narodowościowych. Zaobserwowane swoistości oraz pogłębiona refleksja nad wydarzeniami skłoniły Lorda Durhama do sformułowania wniosków o potrzebie głębokich zmian w strukturze wewnętrznej państwa. Głównymi były znane już postulaty, ale po raz pierwszy wyartykułowane przez wysokiego urzędnika brytyjskiego, o wprowadzenie do systemu politycznego odpowiedzialności parlamentarnej rządu, wzmocnienie struktur samorządu oraz prowadzenie spójnej

²⁶ P. Wróbel, A. Wróbel, *Kanada*, Warszawa 2000, s. 37.

²⁷ K. McNaught, *The pelican history of Canada*, Markham Ontario [bdw] s. 92-96.

polityki narodowościowej. Dojrzałość poglądów oraz zmysł i intuicja polityczna Lorda Durhama objawiła się w najdonioślejszym zjawisku, a mianowicie wniosku o zjednoczenie Górnej i Dolnej Kanady.

W 1840 r., tj. w roku od powstania Raportu Lorda Durhama został ustanowiony Akt Unii, a w 1841 r. erygowano zjednoczoną prowincję, w skład której wchodziły Kanada Wschodnia i Zachodnia²⁸.

Powstanie Dominium Kanady było znaczącym wydarzeniem w procesie wzrastania współczesnej Kanady. Było to wydarzenie, które wynikało z niemożliwości dalszego utrzymywania *status quo* na kontynencie. Istniał chaos w podziale kompetencji władzy między gubernatorami a parlamentami poszczególnych prowincji. Wielka Brytania znalazła się w niełatwej sytuacji wobec trwającej w Stanach Zjednoczonych wojny domowej. Również przebieg tej wojny stanowił zagrożenie dla bezpieczeństwa Kanady. Stany południowe, których sprzymierzeńcami była Kanada ponosiły klęski na polach bitew, a ostatecznie wojnę przegrały. Wzmocnione politycznie oraz rozwinięte militarnie stany północne tylko oczekiwały na sprzyjające okoliczności, aby móc podjąć interwencję na terytorium Kanady. Było to zapewne spowodowane wolą inkorporacji części jej obszaru oraz chęcią urzeczywistnienia walki z brytyjskim kolonializmem.

W dniu 1 września 1864 r. w miejscowości Charlottetown, na wyspie Księcia Edwarda, doszło do spotkania przedstawicieli głównych sił politycznych oraz najwyższych urzędników państwowych Brytyjskiej Ameryki Północnej. Sytuacja, w jakiej znalazły się ziemie kanadyjskie wymuszała podjęcie wspólnej polityki wewnętrznej i zewnętrznej. Doświadczenia zebrane w Zjednoczonej Prowincji dowodziły potrzeby wprowadzenia rozwiązań politycznych w celu budowy silnego państwa. Pierwotnie przedstawiciele prowincji atlantyckich wyszli z inicjatywą konferencji. Jedną z najpoważniejszych kwestii była bowiem budowa kolei transkontynentalnej łączącej wschodnie wybrzeże z zachodnim oraz urzeczywistnienie unii ekonomicznej. Realizacja postulatów nadawałaby ram organizacyjnych tych ziemiom.

Główną rolę w spotkaniu odgrywała jednak delegacja Górnej i Dolnej Kanady. Byli to: John Alexander Macdonald, Aleksander Galt, George Brown, Thomas McGee oraz sir George Etienne Cartier.

²⁸ J. Callwood, *Portrait of Canada*, Toronto 1987, s. 136-138.

Uczestników konferencji określa się jako “ojców konfederacji”. Rezultatem zakończonych w dniu 27 października 1864 r. obrad było sformułowanie 72 rezolucji, które konstruowały ustrój polityczny projektowanej konfederacji²⁹.

W dniu 29 marca 1867 r. trzy lata po konferencji w Charlottetown, w parlamencie brytyjskim przyjęto dokument o randze konstytucji, dający początek nowemu okresowi w dziejach politycznych państwa i społeczeństwa kanadyjskiego - Akt o Brytyjskiej Ameryce Północnej (British North America Act). Po raz pierwszy ziemie kanadyjskie uzyskały jedno miano - Dominium Kanady, składające się początkowo z 4 prowincji. Były to Zjednoczona Prowincja Kanady, teraz podzielona na Ontario i Quebec, Nowa Szkocja i Nowy Brunswik³⁰. Pozostałe terytoria przystępowały do nowej formuły państwa w różnych okresach, i tak: Terytoria Północno-Zachodnie przyłączyły się w 1869 r., z części których utworzono w 1870 r. Manitobę, Brytyjska Kolumbia przyłączyła się w 1871 r., Wyspa Księcia Edwarda przyłączyła się w 1873 r., Alberta i Saskatchewan powstały w 1905 r., a Nowa Funlandia przyłączyła się w 1949 r.

Założenia systemowo-ustrojowe określone w Akcie wypracowano z wniosków i postulatów wyartykułowanych w, tzw. Raporcie Lorda Durhama, a obowiązują współcześnie. Równie ważnym dokumentem państwowym w dziejach Kanady jest uchwalona w 1982 r. konstytucja. Jednak i ona utrzymała w mocy podstawowe zasady ustrojowe z 1867 r.

Akt o Brytyjskiej Ameryce Północnej był dokumentem stanowiącym pewien rodzaj umowy multilateralnej wypracowanym na kompromisie politycznym poszczególnych prowincji.

Składał się z preambuły oraz 11 rozdziałów. Wyrastał z brytyjskiej tradycji parlamentarnej oraz czerpał z jej rozwiązań systemowych. Uchwalony w Londynie wiązał już w preambule Dominium z Imperium. W poszczególnych rozdziałach regulował: nazwę kraju, prowincje wchodzące w skład, władzę wykonawczą, władzę ustawodawczą, konstytucje prowincjonalne, sądownictwo, finanse, szczegółowe zasady dodatkowe, budowę kolei transkontynentalnej, poszerzanie Konfederacji.

Dominium Kanady było, mimo nazwy konfederacja było państwem federacyjnym. Głową państwa był monarcha brytyjski, sprawujący swoje

²⁹ R. D. Francis, R. Jones, D. B. Smith, *op. cit.*, s. 381.

³⁰ R. Collins, Consolidation. One country sea to sea, [w:] Canada 1812-1871. The formative years, [bdw], s. 78-96.

uprawnienia poprzez gubernatora generalnego. Powołano dwuizbowy parlament, którego jednym z głównych uprawnień było powoływanie premiera i rządu. Izbą wyższą był Senat składający się z 72 członków, po 24 z każdej prowincji. Izba niższa, tak jak w parlamencie brytyjskim, nosiła miano Izby Gmin (House of Commons). Składała się ze 181 posłów, 82 z Ontario, 65 z Quebec, 19 z Nowej Szkocji i 15 z Nowego Brunszwiku³¹.

Wraz z powstaniem nowego ustroju, będącego syntezą brytyjskiego parlamentaryzmu z amerykańskim federalizmem społeczeństwo Kanady stanęło przed wyzwaniem, jakim była konieczność urzeczywistnienia formuły społeczeństwa.

Pierwszym premierem Kanady został jeden z „ojców założycieli” John A. Macdonald z Partii Liberalno-Konserwatywnej. Piastował urząd w latach 1867-1873 oraz 1878-1891³². Dzięki talentowi politycznemu udało się mu doprowadzić do poszerzenia terytorialnego kraju, zaprowadzenia ładu gospodarczego oraz minimalizowania antagonizmów i niepokojów społecznych.

Wydarzeniem kształtującym współczesny charakter państwa kanadyjskiego było zwołanie w 1930 r. drugiej Konferencji Imperialnej, w rezultacie której nastąpiło w 1931 r. przyjęcie, tzw. Statutu Westminsterского. Dokument ten precyzował funkcjonowanie państw w ramach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów. Było to w zasadzie nadanie suwerenności państwom przy zachowaniu formuły wspólnotowości wynikającej z zasad współpracy, a nie nadrzędności centrum-peryferie.

Symbolicznie drogę Kanady w kierunku niepodległego, spójnego wewnętrznie państwa uwieńczyło wprowadzenie 1 stycznia 1947 r. obywatelstwa kanadyjskiego³³.

Okres II wojny światowej potwierdził samodzielną pozycję Kanady na arenie międzynarodowej. Jakkolwiek będąc członkiem Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, przystąpiła do wojny nie na mocy decyzji brytyjskiej, 3 września 1939 r., a na podstawie decyzji parlamentu z 10 września. W dniu wypowiedzenia Niemcom wojny przez Wielką Brytanię premier

³¹ P. Wróbel, A. Wróbel, *op. cit.*, s. 56.

³² H. Zins, *Historia Kanady*, Wrocław 1975, s. 144.

³³ Wprowadzenie obywatelstwa kanadyjskiego na mocy Canadian Citizenship Act of 1946 zostało poprzedzone trzema ustawami uchwalonymi na początku XX w.: Immigration Act of 1910, Naturalization Act of 1914, Canadian Nationals Act of 1921.

Kanady William Lyon Mackenzie King przyjął dekret o stanie wojennym³⁴. Polityka wewnętrzna państwa w okresie wojny była kształtowana w sposób niezależny.

Doniosłym wydarzeniem w historii politycznej Kanady był dzień 25 marca 1982 r., kiedy to w parlamencie została przyjęta, a 17 kwietnia przez królową Elżbietę II proklamowana Konstytucja Kanady³⁵

Współcześnie jest to państwo o silnej pozycji międzynarodowej, jest członkiem założycielem NATO oraz członkiem G8 - Grupy Najbardziej Uprzemysłowionych Państw Świata. Jako państwo o genezie emigranckiej charakteryzuje się multikulturowością z dwoma językami urzędowymi oraz federalizmem, co za tym idzie prowincje i terytoria posiadają dużą autonomię (włącznie z własnym parlamentem oraz premierem stojącym na czele rządu). Kanada jest monarchią konstytucyjną z parlamentarno-gabinetowym systemem rządów. Parlament stanowiący władzę ustawodawczą jest bikameralny i dzieli się na Senat oraz Izbę Gmin. Liczba senatorów jest stała i wynosi 105 osób, które są na wniosek premiera mianowane przez gubernatora generalnego. Formalnie nie ma określonej długości trwania kadencji Senatu. Senatorowie sprawują swój mandat do ukończenia 75 roku życia. Izba Gmin pochodzi z powszechnych wyborów i jej kadencja wynosi 5 lat. Charakterystyczne jednak jest to, że co 10 lat jest weryfikowana liczba mandatów, tak aby oddawała ona stosunek do aktualnej liczby obywateli kraju. Wśród głównych organów i instytucji państwa najsilniejszą pozycję polityczną posiada premier, który stoi na czele rządu federalnego. Formalnie jest on desygnowany przez Gubernatora Generalnego działającego w imieniu monarchy, jednak zwyczajowo jest to lider partii posiadającej większość parlamentarną. Na przestrzeni dziejów politycznych Kanady jest to funkcja charakteryzująca się względną stabilnością³⁶.

Głową państwa od 2022 r. jest król Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej Karol III, gubernatorem generalnym od 26 lipca 2021 r. Mary Simon, a premierem od 4 listopada 2015 r. lider Liberalnej Partii Kanady Justin Trudeau.

³⁴ J. Grabowski, *op. cit.*, s. 137.

³⁵ J. Saywell, *Canada. Pathways to the present*, Toronto 1994, s. 105-107.

³⁶ T. Wieciech, *Ustroje federalne Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2009, s. 127-148.

2. POLITYKA MIGRACYJNA KANADY

Polityka migracyjna Kanady ewoluowała na przestrzeni dziejów. W okresie nasilonego osadnictwa z ziem polskich, głównie Pomorza, oraz w czasie kształtowania się kaszubskiej grupy diasporalnej w Kanadzie zauważa się istnienie zrębów strategii migracyjnej państwa. W drugiej połowie XIX w. emigracja z ziem polskich nie była dobrze zorganizowana ani nie miała charakteru masowego. Agencje emigracyjne funkcjonowały w Hamburgu i Bremie. Informacje o możliwości wyjazdu za ocean były rzadko upowszechniane wśród polskiej ludności wiejskiej, co było przyczyną tego, że w prowincji Ontario i w innych prowincjach Dominium Kanady osiedlały się tylko grupy osób. W latach 1872-1873 w miejscowości Kitchener osiedliła się grupa Polaków z Wielkopolski i Prus Zachodnich, a w 1883 r. w Sudbury pracowała grupa Polaków ze Stanów Zjednoczonych przy budowie linii kolejowej dla Canadian Pacific Railway (CPR). W latach 1892-1896 w hrabstwie Renfrew osiedliło się kilka rodzin pochodzących z Galicji.

Nasilenie się emigracji z ziem polskich do Kanady nastąpiło po 1896 r. Było to spowodowane wprowadzeniem nowych zasad polityki imigracyjnej w Kanadzie. Minister spraw wewnętrznych Clifford Sifton, który pełnił swoją funkcję w latach 1896-1905, rozszerzył ofertę stałego osadnictwa w Kanadzie z obywateli Wielkiej Brytanii na ludność wiejską z Europy Środkowo-Wschodniej. Decyzja była uzasadniona, ponieważ zasiedleniu miały ulec obszary, których uprawa wymagała wiedzy rolniczej i dużych nakładów pracy. Dlatego uznano, że w warunkach pionierskich mogą odnaleźć się mieszkańcy rolniczych obszarów Europy. W celu przeprowadzenia rekrutacji nowych osadników rząd kanadyjski działał w porozumieniu z Canadian Pacific Railway oraz powołano spółkę North Atlantic Trading Company, której siedziba mieściła się w Hamburgu³⁷. Dla nowych osadników przygotowano ofertę, jaką była możliwość zasiedlenia działek o maksymalnej powierzchni 640 akrów (260 ha), przy czym opłata za 1 akr wynosiła 1 dolara. Istniała także możliwość otrzymania homesteadu, tzn. ziemi o powierzchni 160 (65 ha) za opłatą rejestracyjną wynoszącą 10 dolarów. Mogła ona stać się własnością osadnika, jeśli w okresie 3 lat przyjął obywatelstwo brytyjskie, zamieszkiwał

³⁷ H. Zins, *op. cit.*, s. 161-164.

połowę tego okresu na tym obszarze, wybudował dom o wartości 300 dolarów, wykopał studnię i ogroził farmę. Działki były oferowane zarówno przez CPR jak i rząd kanadyjski, natomiast homesteady były jedynie w gestii rządu³⁸. Na przełomie wieków nastąpiła swoista profesjonalizacja zasad migracyjnych. Emigrujących w dwudziestoleciu międzywojennym do Kanady obowiązywały regulacje zawarte w ustawie z maja 1910 r. *An Act Respecting Immigration*. Nowelizacja ustawy nastąpiła w 1919 r. Dokument zawierał zbiór nakazów jakie należało spełnić aby uzyskać zezwolenie na pobyt i osiedlenie się w Kanadzie oraz regulował kwestie kanadyjskiego domicylu oraz obywatelstwa³⁹. W rzeczywistości było to narzędzie, które służyło profilowaniu przyszłego społeczeństwa kraju. Tylko osoby spełniające określone kryteria mogły ubiegać się o status imigranta, a następnie domicylu bądź później obywatelstwa. Był to sposób, aby na wstępie eliminować osoby, które według władz nie rokowały szans na podejmowanie aktywności społeczno-ekonomicznej lub stwarzały potencjalne zagrożenie wypaczenia charakterystycznych dla społeczeństwa kanadyjskiego postaw i zachowań. W tym celu ustawa *An Act Respecting Immigration* dawała możliwość władzom imigracyjnym decydowania o wpuszczeniu bądź nie poszczególnych osób, a konkretnie wyłączała z możliwości uzyskania zezwolenia na legalny pobyt w Kanadzie osób, które: charakteryzowały się problemami o charakterze psychicznym lub umysłowym, mogły zarażać chorobami zakaźnymi, niepełnosprawnych ruchowo oraz niemych i niewidomych, skazanych za czyny wysoce niemoralne, podejrzewane o prostytucję bądź stręczycielstwo, bezdomne i utrzymujące się z jałmużny lub datków, które nie miały możliwości pokrycia kosztów podróży i skorzystały w tym celu ze wsparcia instytucji charytatywnych, mające problemy alkoholowe, zaangażowane w spiski i nielegalną działalność polityczną przeciw władzom, całkowitych analfabetów⁴⁰. Przewidziana

³⁸ K. Romaniszyn, *Chłopi polscy w Kanadzie (1896-1939)*, s. 12-14.

³⁹ Kanadyjski domicyl (canadian domicile) – z formalno-prawnego punktu widzenia było to poświadczenie rzeczywistego zamieszkania na terytorium Kanady. Status domicylu przysługiwał osobą stale zamieszkującym w kraju. Ustawa umożliwiała ubieganie się o domicyl również imigrantom, których czas pobytu w Kanadzie wynosił co najmniej 5 lat.

⁴⁰ A. Reczyńska, *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław 1986, s. 161-162.

była także procedura odwoławcza, która mogła zakończyć się uzyskaniem zgody ministra imigracji na pobyt, jednak w praktyce zdarzenia takie nie miały miejsca.

Inicjowanie imigracji oraz określenie sylwetki potencjalnych imigrantów wyrażało się w polityce kanadyjskiej także poprzez stawianie kandydatom określonych warunków. Selekcja kandydatów polegała z jednej strony na weryfikacji negatywnej, określającej jakie osoby nie mogą być przyjęte, z drugiej zaś na pozytywnej, określającej kto może zostać wpuszczony do kraju.

Wyzwania, jakim musieli sprostać imigranci były następujące: poddanie się badaniu przez komisję lekarską, wykazanie posiadania biletu kolejowego do zadeklarowanej miejscowości pobytu mające na celu zweryfikowanie prawdziwości zadeklarowanego miejsca osiedlenia oraz potencjalnego wykonywanego zawodu, posiadanie pieniędzy umożliwiających utrzymanie się imigranta w okresie między przybyciem do Kanady, a znalezieniem stałego bądź sezonowego zatrudnienia. W Kanadzie zatrudnienie w przemyśle, rolnictwie, gospodarce leśnej i wykonywanie innych zajęć związanych z eksploracją przyrody uzależnione jest w wysokiej mierze od warunków atmosferycznych. Możliwość wykonywania pracy na wolnym powietrzu w określonych porach roku jest silnie zróżnicowane. Wiosną, latem oraz jesienią istniała możliwość wykonywania prac ornych, siewnych, zbierackich, wyręby lasu, zbierania runa leśnego itp. W zimie natomiast charakterystyczne prace ustawały. Dlatego wysokość kwoty w odniesieniu do imigrantów o europejskim pochodzeniu, jaką należało posiadać w okresie letnim wynosiła 25 dolarów, w zimie natomiast 50 dolarów. Dla dzieci między 5 a 18 rokiem życia kwota ta wynosiła odpowiednio w lecie 12,5 dolara i w zimie 25 dolarów⁴¹.

Wymagane kwoty były także narzędziem w realizowaniu określonej polityki imigracyjnej Kanady. Kraj ukształtowany został według wzorca europejskiego. Ludność zamieszkująca jego terytorium była w głównej mierze pochodzenia brytyjskiego i francuskiego. Osiedlała się również

⁴¹ Obowiązek posiadania pieniędzy nie dotyczył pomocy domowych i służby, rolników i robotników rolnych, którzy przybywali do Kanady na podstawie zawartych wcześniej kontraktów bądź umów oraz osób, które przybywały do rodzin zamieszkujących w Kanadzie. Osoby te miały zagwarantowane źródło utrzymania, co potencjalnie eliminowało sytuację, w której mogliby stać się podopiecznymi instytucji charytatywnych, bezdomnymi, żebrakami bądź w inny sposób obciążać budżet państwa. Zmniejszało się również ryzyko wystąpienia patologii społecznych.

ludność o innym pochodzeniu europejskim. Ponieważ obawiano się nadmiernego napływu ludności chińskiej, ustalono dla tej grupy zaporową kwotę 500 dolarów.

Od imigrantów wymagano aby przybywali bezpośrednio z kraju, którego obywatelstwem się legitymowali lub w którym się urodzili. Zapis dotyczył wszystkich lecz w głównej mierze uderzał w ludność hinduską. W sytuacji, kiedy emigrowali z Indii przez Wielką Brytanię mogliby być traktowani jako przybysze z tego kraju i uzyskać status uprzywilejowanej w społeczeństwie Kanady ludności brytyjskiej. Dodatkową restrykcją było wprowadzenie zasady podróżowania jednym środkiem transportu, aby wyeliminować możliwość przesiadki. W 1919 r. wprowadzono dodatkowy zakaz wstępu mieszkańcom państw, które prowadziły wojnę z Kanadą i Wielką Brytanią, tj. Niemcom, Austriakom, Bułgarom i Turkom. Jednak sankcja nie obowiązywała już Polaków. Nie dotyczyła bowiem przedstawicieli narodów, które uzyskały państwowość na mocy Traktatu Wersalskiego.

Obostrzenia, które precyzowała ustawa *An Act Respecting Immigration* były w głównej mierze skierowane do ludności o kulturze odmiennej od europejskiej. Dla ludności Polskiej przepisy imigracyjne były także częściowo niekorzystne. Nierzadko dokumenty zawierały informacje, iż miejscem urodzenia były Prusy, Rosja bądź Austria. Także przebieg podróży następował na ogół z wykorzystaniem różnych środków transportu i często nie przebiegał bezpośrednio z Polski do Kanady.

An Act Respecting Immigration jako ustawa parlamentarna umożliwiał władzom, jak Generalnemu Gubernatorowi oraz Radzie Ministrów zarządzanie aktów wykonawczych oraz dalece posuniętą interpretację przepisów imigracyjnych. W okresie szybkiego rozwoju gospodarczego w połowie lat dwudziestych XX w., kiedy zaistniały niedobory siły roboczej liberalizowano wymagania stawiane przed osobami o pochodzeniu europejskim, które wykonywały zawody atrakcyjne z punktu widzenia interesów rolnictwa i przemysłu. W tej grupie znaleźli się również przedstawiciele ludności polskiej.

Rozwój imigracji po I wojnie światowej, napływ nowej ludności, konieczność zorganizowania odpowiednich procedur oraz środków kontrolnych przyczyniło się do powołania w 1917 r. Ministerstwa Imigracji i Kolonizacji (Departament of Immigration and Colonization).

Kanadyjska polityka imigracyjna zmieniała się na przestrzeni dwudziestolecia międzywojennego. W pierwszej połowie lat dwudziestych zauważa się realizowanie liberalnych procedur wobec przybyszów z Europy, natomiast zauważalne są dążenia do ograniczenia napływu ludności chińskiej i hinduskiej. W drugiej połowie lat dwudziestych programowanie imigracji następowało w sposób dwutorowy. Z jednej strony wyrażało się to w podziale imigrantów na pochodzących z krajów preferowanych (preferred countries), jak: Niemcy, Szwajcaria, Francja,

Belgia, Holandia oraz kraje skandynawskie, z drugiej zaś wobec potrzeby zasiedlenia niedogodnych pod względem uprawy roli obszarów kraju zdecydowano się na przychylniejsze traktowanie obywateli państw niepreferowanych (non-preferred countries), jak: ludów Jugosławii, Rumunów, Węgrów, Austriaków, Litwinów, Łotyszów, Estończyków, Rosjan, Czechów, Słowaków, Polaków oraz obywateli Wolnego Miasta Gdańska. Świadczy to o dynamicznie zmieniającej się koncepcji prowadzenia polityki imigracyjnej oraz jej zależność od występowania w konkretnym czasie koniunktury gospodarczej. Imigracja w pierwszej połowie dwudziestolecia była wypadkową, z jednej strony takiego programowania imigracji, aby ludność przybywająca cechowała się możliwością szybkiej asymilacji, z drugiej zaś sytuacja gospodarcza zweryfikowała ten kierunek prowadzenia polityki imigracyjnej. Ludność o kulturze zbliżonej do anglosaskiej charakteryzowała się większymi możliwościami asymilacyjnymi ze społeczeństwem Kanady, jednak ludność wschodnioeuropejska zdradzała cechy większej umiejętności adaptacyjnej do warunków geograficzno-przyrodniczych, które implikowały sposób gospodarowania na roli⁴². W polityce migracyjnej Kanady dominuje podejście ekonomiczne. Państwo od przełomu XIX i XX w. zabiega o przyjmowanie obcokrajowców, którzy posiadają zdolności adaptacyjne (znajomość języka angielskiego oraz kultury anglosaskiej) oraz potencjał zawodowy (wykształcenie, wiek produkcyjny). Współcześnie emigranci mieszczą się w czterech grupach: imigranci ekonomiczni (ok. 65%), łączenie rodzin (ok. 20%), uchodźcy (ok. 10%), inni (ok. 5%). W odniesieniu do pierwszej najliczniejszej kategorii w procesie emigracji do Kanady ma zastosowanie system punktowy. Na teście punktowane są: wykształcenie,

⁴² J. Matejko, *Kanadyjska polityka imigracyjna w stosunku do Polaków w latach 1896-1939*, „Studia Polonijne” (Lublin) t. 3, 1979, s. 45-46.

język, wiek, doświadczenie zawodowe, miejsce pracy, potencjał adaptacyjny⁴³.

3. POLITYKA WIELOKULTUROWOŚCI

Pod koniec XVIII w. nastąpił początek procesu kształtowania się państwowości, a przede wszystkim społeczeństwa Kanady.

W XVIII i XIX w. dużym przeobrażeniom uległa ludność zamieszkująca Kanadę. Nastąpiło kilka znaczących fal imigracyjnych, wpływających nie tylko na strukturę osadnictwa, ale także na nową jakość polityczną. Przede wszystkim były to migracje lojalistów, tj. osób, które po uzyskaniu przez Stany Zjednoczone niepodległości opuściły tamte terytoria i przeniosły się do Kanady, w tym czasie brytyjskiej Ameryki Północnej, oraz imigranci z Europy, którzy w okresie kryzysu opuścili swoje kraje, głównie Anglię⁴⁴. Fale imigracyjne poprzez swoją wewnętrzną strukturę były jednym z katalizatorów propaństwowych zjawisk politycznych. Lojaliści byli grupą dobrze wykształconych i bogatych mieszkańców kontynentu amerykańskiego, którzy w nowej rzeczywistości Stanów Zjednoczonych nie widzieli dalszej perspektywy funkcjonowania. Imigranci z Europy natomiast stanowili na ogół grupę ludzi, którzy bez wykształcenia i większej własności nie byli w stanie poprawić swojego statusu majątkowego i społecznego. W ten sposób Kanada została wzbogacona o elitę społeczną oraz zyskała cenną grupę obywateli podejmujących pracę, głównie na roli oraz w rzemiośle.

Kanada w tym czasie znalazła się w zupełnie nowej sytuacji, która ukształtowała współczesną narodowościową specyfikę kraju. Społeczności, które do tej pory współistniały ze sobą wkroczyły w proces zacieśniania wewnętrznych stosunków. Obok oddolnych inicjatyw społecznych zaczęły nasilać się również nowej jakości działania władz w Londynie.

W przypadku kanadyjskiego dysonansu politycznego o charakterze narodowościowym, wobec braku możliwości, choćby instytucyjnych, funkcję integracyjną spełniało imperium brytyjskie. W ten sposób paradoksalnie główne mocarstwo o nastawieniu kolonialnym wobec Kanady

⁴³ Facts and figures 2011 – Immigration overview: Premanent and temporary residents, Citizenship and Immigration Canada, Ottawa 2012

⁴⁴ R. D. Francis, R. Jones, D. B. Smith, *op. cit.*, s. 200-201.

stało się jednym z głównych, obok społeczeństwa kraju jednak nie posiadającego możliwości decyzyjnych działań politycznych, podmiotów generujących jego państwowość.

Rozważania nad kwestią państwa i narodu kanadyjskiego ujawniają występowanie dwóch mechanizmów w ewolucji i rozwoju. W pierwszej fazie drogi do państwa wiodły od dążeń mieszkańców oraz rezultatów działań politycznych. Naród natomiast wydaje się, że począł kształtować się najpierw w wyniku działań politycznych, a zacieśnianie więzów społecznych, szczególnie rozwijających się po wojnie ze Stanami Zjednoczonymi, dopełniły tego zjawiska.

Sytuacja wewnętrzna w Kanadzie również nie charakteryzowała się ładem społecznym. Wzrastał poziom antagonizmów między społecznościami anglojęzycznymi i francuskojęzycznymi⁴⁵.

Doświadczenia kontaktów wielu narodowości, w tym głównie konfrontacyjne współistnienie ludności angielskiego pochodzenia z Frankonami oraz instytucyjny charakter państwa implikowały zawiązanie się politycznej, a nie etnicznej w swym charakterze, kanadyjskiej wspólnoty narodowej⁴⁶. Wobec braku wspólnoty dziejów, różnych wzorców kulturowych, odmiennych języków, tradycji i wyznań w 1867 r. rozpoczął się długotrwały proces społeczno-polityczny, w który włączyli się przybyli rok później emigranci z Kaszub.

Największy kryzys o charakterze narodowościowym ujawnił się w specyficznych warunkach obszarów należących do Kompani Zatoki Hudsona. W 1869 r. część terytorium nazywane Ziemią Ruperta zostało sprzedane Dominium Kanady za kwotę 300 tys. funtów szterlingów, co stanowiło równowartość 1,5 mln dolarów. Obszar ten z przyległościami został nazwany Terytoriami Północno-Zachodnimi, i w tym samym roku przystąpiły do formuły Dominium. Spotkało się to z protestami potomków pierwszych narodów i przedstawicieli białej ludności, tzw. Metysów (Metis), głównie francuskiego pochodzenia. Obawiali się unifikacji z nowym, angielskim charakterem państwa, a co za tym idzie zagrożenia swojej francuskiej tożsamości. Wznieśli w tym samym roku bunt, opanowali główny Fort Garry oraz powołali rząd tymczasowy. W 1870 r. wyłoniono prowincję

⁴⁵ J. Noel, *Canada dry. Temperance Crusades before confederation*, Toronto 1995, s. 55-61.

⁴⁶ W. Żelazny, *Kanadyjska polityka tożsamościowa. Pogranicze*. Studia Społeczne, 32, 2018, s. 32-52.

Manitobę, w której ustanowiono dwa języki urzędowe (angielski i francuski) oraz zagwarantowano prawa katolikom i protestantom.

Innym kamieniem milowym był rok 1963, w którym premierem został Lester Pearson. Podczas jego rządów 15 lutego 1965 r. przyjęto flagę Kanady, pozbawianą jakichkolwiek elementów angielskich lub francuskich, przedstawiającą czerwony liść klonowy z dwoma pionowymi czerwonymi pasami po bokach. Był to akt symboliczny wskazujący na stan świadomości politycznej.

W 1968 r. premierem został Pierre Elliot Trudeau. Pochodził z rodziny szkocko-francuskiej, co pozwalało na rozumienie dążeń i relacji między dwiema kulturami. Opowiadał się za zrównaniem statusu języka francuskiego z angielskim i doprowadził do przyjęcia w 1969 r. ustawy o językach urzędowych⁴⁷. Dążył do zintegrowania społeczeństwa w jednolity organizm przy zachowaniu odrębności kulturowych jego członków. Bronił również specyfiki kanadyjskiej przed wpływem wzorców amerykańskich.

W 1970 r. premier zmuszony był do rozwiązania jednego z najpoważniejszych problemów o charakterze narodowościowym. 5 października organizacja Front Wyzwolenia Quebecu porwała brytyjskiego przedstawiciela handlowego, a 10 tego miesiąca ministra w rządzie Quebecu – Pierre’a Laporte’a⁴⁸. Trudeau obawiając się eskalacji napięcia zdecydował się na wprowadzenie stanu wojennego w tej prowincji. Opinia publiczna potępiła terrorystów za morderstwo Pierre’a Laporte’a, a środowiska niepodległościowe utraciły znaczną część poparcia. Wydarzenia z Quebecu oraz ich wpływ na sprawy dwukulturowości Kanady były określane jako „Quiet Revolution”.

W procesie kształtowania się kultury państwowej, zauważa się pojawianie się poczucia etosu państwowego. Specyfika kanadyjska często nie mieści się w klasycznych ramach pojęciowych odnoszących się do narodów, grup etnicznych i społeczeństw. Stanowi ona odrębną rzeczywistość ukształtowaną i generowaną w znacznej mierze warunkami geograficzno-przyrodniczymi. Charakter kanadyjski został ukształtowany przez pokolenia emigrantów, rdzennych mieszkańców

⁴⁷ K. McDonald, *His pride, our fall. Reverting from the Trudeau revolution*, Ontario 1995, s. 32.

⁴⁸ R. Bothwell, *Canada and Quebec. One country two histories*, Vancouver 1999, s. 115-137.

oraz kolejne fale przybyszów. Jest on implikowany trzema determinantami: przetrwaniem, mentalnością i kolonialnością. Współcześnie ethos grupowy wydaje się być oryginalnym i zasadniczym elementem kultury kanadyjskiej⁴⁹.

Jednym z aspektów kultury kanadyjskiej jest jej funkcja nacjonalistyczna. Z jednej strony, konieczne jest jej tworzenie oraz zachowanie we własnej specyfice jako wyznacznika tożsamości, z drugiej zaś, ujawniają się poszczególne nacjonalizmy tradycji współistniejących w jej granicach⁵⁰. Jest to zjawisko, w którym kultura narodowa rozumiana jako synteza kultur etnicznych z kulturą polityczną, staje się dynamicznym procesem o różnorodnych cechach. Nacjonalizm kanadyjski nie jest jednorodny i wydaje się stanowić sumę poszczególnych jego etnicznych nurtów. Występują dwa kierunki nacjonalizmu anglosaskiego tj. kanadyjski i anglosaska ideologia etniczności. Etnocentryzm frankoński zaś jest trójnurtowy i obejmuje quebecką ideologię etniczną, tzw. „Stary Quebec”, Quiet revolution, tzw. „Nowy Quebec” oraz separatyzm. Postrzeganie jako nadrzędnego własnego interesu przez ludności rodzimą i kanadyjskie regionalizmy stanowią jednonurtowy typ tych ideologii⁵¹.

Poszczególne rodzaje nacjonalizmów spełniają z jednej strony funkcję integracyjną, z drugiej zaś, funkcję dezintegracyjną, tj. proces rozwoju następuje po okresie kryzysu. Nie są destrukcją, a siłą generującą nowe zjawiska.

Nacjonalizm anglosaski w pierwszym nurcie jest siłą państwowotwórczą, w drugim zaś kreuje model społeczeństwa wzorowany na brytyjskiej kulturze i tradycji. Oddziałuje na wszystkie prowincje Kanady i jest zjawiskiem dominującym.

Etnocentryzm frankoński ogranicza się do prowincji Quebec. Pierwszy nurt zdradza cechy procesu zachowywania i pielęgnowania odmiennej kultury i tożsamości etnicznej. Drugi dąży do zmiany powszechnej optyki jego specyfiki i definiuje mieszkańców Quebecu jako odmienny naród w ramach państwa i społeczeństwa kanadyjskiego, a nie jako ważną,

⁴⁹ M. Kijewska-Trembecka, *Kanadyjski etos grupowy*, „charakter kanadyjski”, „Przegląd Polonijny” (Kraków) 1996, XXII, z. 1, s. 105-108.

⁵⁰ R. Cook, *Canada, Quebec and the uses of nationalism*, Toronto 1986, s. 172-180.

⁵¹ M. Kijewska-Trembecka, *Kanadyjskie wymiary nacjonalizmu z perspektywy środkowoeuropejskiej*, „Przegląd Polonijny” (Kraków) 1995, XXI, z. 1, s. 114-122.

ale mniejszościową grupę kulturową i etniczną. Trzeci nurt promuje idee pełnej niepodległości prowincji⁵².

Nacjonalizm ludności rodzimej cechuje: Indian, Eskimosów i Metysów. Jest wyrazem dążeń do osiągnięcia możliwie dużej autonomii w ramach instytucji państwa kanadyjskiego. Jest zjawiskiem jednonurtowym.

Kanadyjskie regionalizmy bliższe są idei federacyjno-konfederacyjnej. W swojej istocie wyraża się to zjawisko na gruncie postrzegania kultury kanadyjskiej jako mozaiki wielu kultur, w tym poszczególnych prowincji⁵³. Obok centrów kulturowych, w których dominuje ogólnopństwowa kultura kanadyjska, niejako na peryferiach funkcjonują ośrodki kultur emigranckich. Stąd też Kanada pod tym względem jest krajem multikulturowym⁵⁴.

Współcześnie w okresie globalizacji, w tym komercjalizacji i unifikacji kultury dorobek kanadyjski postrzega się jako zjawisko wielopierwiastkowe, ze swoją własną specyfiką.

Tożsamość grupy wynika z takich zjawisk, jak: podtrzymywanie tradycji, zwyczajów i obyczajów; pielęgnowanie więzi lokalnych; udział w życiu społeczno-politycznym.

W trwaniu i przemianach procesów związanych z umacnianiu więzi lokalnych symbole i wartości grupowe stanowią jeden z najcenniejszych i najbardziej nośnych czynników⁵⁵. Stopień identyfikacji, czy wręcz stosunek emocjonalny do nich może wpływać z jednej strony na wzmacnianie, a z drugiej strony na osłabianie tożsamości grupowej (rozumianej jako samoidentyfikacja grupy). Wydaje się jednak, że jedną z podstawowych wartości stanowiących o istnieniu interakcji międzyludzkich, a w szczególności więzi grupy jest język⁵⁶.

Wielokulturowość Kanady przejawia się na gruncie aktywności różnych grup narodowych i etnicznych oraz na mecenacie państwa.

⁵² M. Kijewska-Trembecka, *Czego chce Quebec? Historyczny szkic rozwoju quebeckiej ideologii separatyzmu*, "Przegląd Polonijny" (Kraków) 1998, XXIV, z. 2, s. 143-158.

⁵³ Taże, *Kanadyjskie wymiary nacjonalizmu*, „Przegląd Polonijny” (Kraków) 1998, XXIV, z. 2, s. 114-122.

⁵⁴ A. Jakabfi, *Canada-past and present*, Budapeszt 2003, s. 138-139.

⁵⁵ L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 60.

⁵⁶ M. Mazurek, *Czynniki wyznaczające tożsamość kaszubską-język, rodzina czy terytorium-próba odpowiedzi na pytanie*, [w:] Acta Cassubiana T. VII, Gdańsk 2005, s. 25-36.

Rząd realizuje ten rodzaj polityki poprzez monitorowanie oraz wsparcie finansowe i instytucjonalne. W 1960 r. wydano *„Zapiski na temat kanadyjskiego drzewa genealogicznego”*, a w 1967 r. *„Kanadyjskie drzewo genealogiczne”*. Obydwie rządowe publikacje prezentowały grupy narodowe i etniczne zamieszkujące terytorium Kanady. W pierwszym wydaniu opracowano informacje o 23, w drugim o 47 różnych kulturach⁵⁷. W 1963 r. powołano Królewską Komisję do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości. Jej zadaniem było zbadanie przede wszystkim stosunków kulturowych anglo-frankońskich i ich możliwego wpływu na specyfikę kanadyjską. Zakres prac w tym kontekście został rozszerzony o pozostałe mniejsze grupy narodowe⁵⁸. Wielokulturowość została zdefiniowana nie tylko jako występowanie dwóch głównych i równorzędnych kultur, ale jako współistnienie wszystkich kultur, których przedstawiciele zamieszkują Kanadę. W tym względzie ważne miejsce zajęła kultura Indian, Inuitów i Metysów. Raport Komisji skłonił władze państwowe do przyjęcia w 1969 r. ustawy o dwóch językach urzędowych oraz do zapoczątkowania używania w przestrzeni publicznej pojęcia „narodów założycielskich”. Wśród organów państwa obok ministra ds. wielokulturowości powołano w 1972 r. Radę do Spraw Wielokulturowości oraz rok później Kanadyjską Radę Konsultacyjną do Spraw Wielokulturowości⁵⁹.

Współczesna wielokulturowość Kanady, nazywana za Edwardem Możejko, „wielokulturowością oficjalną”⁶⁰.

⁵⁷ S. Jaworsky, *Kanadyjska polityka wielokulturowości*, „Przegląd Polonijny” (Kraków) 1977, III, z. 2, s. 65-74.

⁵⁸ A. Kapiszewski, *Problemy wielokulturowości Kanady i Polonii Kanadyjskiej. Na marginesie Raportu Królewskiej Komisji do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości*, „Przegląd Polonijny” (Kraków) 1975, I, z. 2, s. 95-101.

⁵⁹ K. Romaniszyn, *Kanadyjska polityka wielokulturowości z perspektywy czasu. Sukces czy porażka*, Studia Polonijne, T. 15, Lublin 1993, s.69-7.8

⁶⁰ E. Możejko, *Wielka szansa czy iluzja – wielokulturowość w dobie ponowoczesności* [w:] *Dylematy wielokulturowości*, pod red. W. Kalagi, Kraków 2004, s. 67-81.

ROZDZIAŁ II

Instytucjonalizacja współczesnego życia kulturowego Kaszubów w Kanadzie

1. ORGANIZACJE SPOŁECZNE

Organizacją, która odegrała istotne znaczenie w upowszechnieniu wiedzy o istnieniu „kanadyjskich Kaszub” jest Związek Harcerstwa Polskiego. Już w 1951 r. hm. Bolesław Hładki, phm. Kazimierz Szmelter i druh Wiesław Burchardt ze Starszoharcerskiego Kręgu “Tatry” w Toronto dotarli do Wilna. Rozpoznając warunki przyrodnicze i historię miejsca uznali je za właściwe do zorganizowania w tym rejonie życia harcerskiego. W dniach 31 sierpnia–1 września 1952 r. odbył się Złaz Starszoharcerski. Uczestniczyły w nim kręgi starszoharcerskie z: Toronto, Montrealu, Ottawy, St. Catharines i Niagara Falls oraz zastęp harcerek “Tęcza” z Ottawy i zastęp wędrowników “Błyskawica” z Montrealu. Obszar „kanadyjskich Kaszub” stał się popularnym terenem organizowania obozów harcerskich. W dniach 5–7 września 1953 r. zorganizowano II Złaz Starszoharcerski “Kartuzy”, w którym brała udział jeszcze większa

liczbą uczestników z innych części Kanady⁶¹. Upowszechnienie wiedzy o tym obszarze spowodowało, że systematycznie od 1954 r. w okolicach Wilna harcerze wykupywali tereny, na których powstawała baza i były organizowane coroczne letnie obozy (ostatni zakup ziemi miał miejsce w 2002 r.). W tym celu powołano Komitet Budowy Ośrodków Harcerskich, który składał się z głównie z rodziców harcerzy. Komitet funkcjonował do końca lat 60-tych. Po jego rozwiązaniu odpowiedzialne za prowadzenie spraw organizacyjnych były hufce: harcerek „Watra” i harcerzy „Karpaty”. Następnie powołano organizację „Friends of Canadian Polish Youth Incorporated”, które współcześnie funkcjonuje jako „Polish Scouting Association (Ontario) Inc.” i zrzesza przedstawicieli wszystkich organizacji harcerskich prowadzących działalność w prowincji Ontario⁶². Harcerze przyczynili się do spopularyzowania obszaru „kanadyjskich Kaszub” wśród Polonii.

Organizacją społeczną, która jako pierwsza została powołana na obszarze „kanadyjskich Kaszub” było „Polish - Canadian Pioneer Centre” (Polsko-Kanadyjskie Centrum Pionierów). Powstało ono w 1965 r. dzięki inicjatywie społeczności polskiej oraz kaszubskiej, która poszukiwała lub krystalizowała swoją identyfikację etniczną. Polish - Canadian Pioneer Centre skupiało ok. 65 osób. Prezesem stowarzyszenia był Martin Shulist⁶³. Z inicjatywy Polish-Canadian Pioneer Centre został upamiętniony wkład polskich imigrantów w rozwój Kanady. W pobliżu Wilna przy wzniesieniu Shrine Hill w 1972 r. odsłonięto pamiątkową tablicę informacyjną. Funkcjonowanie stowarzyszenia wpłynęło na rozbudzenie świadomości kaszubskiego i polskiego pochodzenia części mieszkańców hrabstwa Renfrew.

Następstwem funkcjonowania Polish-Canadian Pioneer Centre było powołanie w 1985 r. w Barry's Bay Polskiego Instytutu Kaszuby (The Polish Heritage Institute-Kaszuby). Wśród założycieli i aktywnych członków Instytutu byli: A. Żurakowska, E. Siekierska, M. Kaszuba, A. Garlicki, T. Kay, J. Stensson oraz księża A. Rekowski i B. Prince. Pierwszym prezesem Instytutu został Teodor Błachut⁶⁴, jego następcą został Jan

⁶¹ www.kaszuby.net

⁶² www.zhpkanada.ca

⁶³ Martin Shulist (1915-2005) działacz polonijny i kaszubski. Urodził się i zmarł w miejscowości Wilno w Kanadzie.

⁶⁴ Teodor Józef Błachut (1915-2004) geodeta i kartograf, absolwent Politechni-

Kaszuba⁶⁵. Obecnie zarząd PIK funkcjonuje w składzie: Prezes – Anna Psuty, Wiceprezes – Henryk Bartul, Skarbnik – Jerzy Chałubiński, Dyrektor ds. kultury – Andrzej Suska, Referat ds. statutu – Iwona Proszek-Mooney. Kapelanem jest ojciec Roman Majek, proboszcz parafii w Wilnie. Wieloletnim honorowym Prezesem Polskiego Instytutu Kaszuby była Anna Żurakowska (1921-2015), wdowa po Januszu Żurakowskim⁶⁶ uznawanym za jednego z najwybitniejszych (obok Kazimierza Gzowskiego i Stanisława Haidasza) przedstawiciela Polonii kanadyjskiej. Był on jednym z najlepszych pilotów doświadczalnych w historii lotnictwa. Janusz Żurkowski urodził się w 1914 r. w Ryżawce na dawnych ziemiach polskich, współcześnie położonych na Ukrainie. Od młodości wyrażał zainteresowanie lotnictwem. W 1937 r. ukończył Szkołę Podchorążych Lotnictwa w Dęblinie i został przydzielony do 161 Eskadry Myśliwskiej 6 Pułku Lotniczego we Lwowie. Brał udział w kampanii wrześniowej, następnie przedostał się do Anglii, gdzie służył w Royal Air Force. W okresie od 5 czerwca do 28 grudnia 1942 r. był dowódcą Dywizjonu 316. W czasie walk w powietrzu zestrzelił 3 samoloty, 1 zestrzelił prawdopodobnie i 1 samolot uszkodził. Był słuchaczem w British Empire Test Pilot's School (Imperialnej Szkole Pilotów Doświadczalnych w Boscombe Down w Anglii), następnie oblatywaczem najnowszych modeli samolotów myśliwskich RAF. Był autorem dwóch ekstremalnie trudnych akrobacji powietrznych Halling Lear (Opadający Liść) oraz nazwany od jego nazwiska Zurabathic Cartwheel (Koło Żurabatyczne). Ustanowił rekord czasu przelotu na trasie Londyn–Kopenhaga–Londyn. W 1952 r. wyemigrował do Kanady. Objął funkcję pilota doświadczalnego w zakładach lotniczych Avro Canada. Jako pierwszy pilot w Kanadzie przekroczył barierę dźwięku myśliwcem przechwytyjącym CF-100 Canuck i osiągnął

ki Lwowskiej, w 1971 r. uzyskał stopień naukowy doktora na Politechnice w Zurychu. Od 1951 r. mieszkał i pracował w Kanadzie. Był autorem 7 patentów kanadyjskich i 6 amerykańskich. Pracował w National Research Council of Canada. Był członkiem Brazylijskiego Towarzystwa Kartograficznego, w 1970 r. został przyjęty do Canadian Royal Society. W 1974 r. otrzymał tytuł doktora honoris causa Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Od 1991 r. był członkiem zagranicznym PAN.

⁶⁵ Jan Kaszuba (1921-2007) posiadał wykształcenie wyższe techniczne. W Kanadzie mieszkał i pracował od 1953 r. Był jednym z inicjatorów powołania Polsko – Kanadyjskiej Izby Handlowej, Przewodniczącym Rady Polonii Wolnego Świata. W latach 1980-86 był Prezesem Zarządu Głównego Kongresu Polonii Kanadyjskiej.

⁶⁶ B. Zuk, Janusz Żurkowski – legenda przestworzy, Wrocław 2010, ss. 408.

prędkość 1000 mil na godzinę. Od 1958 r. był oblatywaczem w projekcie lotniczym, który miał na celu skonstruowanie dla NATO najnowocześniejszego ponaddźwiękowego myśliwca przechwytyjącego CF-115 Arrow. W 1959 r. prace nad projektem zostały przerwane, a Janusz Żurakowski przeszedł na emeryturę. Dla uhonorowania dorobku Janusza Żurakowskiego w 1996 r. została wybita 20 dolarowa moneta z jego wizerunkiem. Żurakowscy w 1960 r. osiedlili się w Barry's Bay i na zakupionych 120 akrach ziemi zbudowali pensjonat z ośrodkiem wypoczynkowym, któremu nadali nazwę Kartuzy. Silnie oddziaływali na Polonię zamieszkującą „kanadyjskie Kaszuby” oraz spopularyzowali ten obszar wśród Polaków z Toronto, Ottawy i Montrealu. Ich ośrodek był miejscem, które skupiało i integrowało ludzi i środowiska patriotyczne, w tym inicjatorów powołania Polskiego Instytutu Kaszuby. Funkcjonowanie Instytutu od początku swojego istnienia ukierunkowane było na szeroko pojęte kwestie polonijne. Współcześnie stowarzyszenie odnosi się do wydarzeń rocznicowych i państwowych, które odbywają się na obszarze prowincji Ontario, hrabstwa Renfrew, a w szczególności na „kanadyjskich Kaszubach”. Polski Instytut Kaszuby jest członkiem Kongresu Polonii Kanadyjskiej Okręg Ottawa. Wśród licznych inicjatyw podejmowanych przez PIK niebagatelne znaczenie posiadają zagadnienia kaszubskie. W 1991 r. przy finansowym wsparciu Ontario's Ministry of Culture and Communications, Departament of the Secretary of State, Adam Mickiewicz Foundation in Canada oraz Canadian Polish Millenium Found została wydana publikacja „The Proud Inheritance. Ontario's Kaszuby”. Bogato ilustrowany album łącznie liczy 149 stron i zawiera: słowo wstępne, podsumowanie, zarys treści (w języku polskim), 7 rozdziałów tematycznych, podziękowania, bibliografię i indeks nazwisk. Jego redaktorem jest Anna Żurakowska. Publikacja przybliżyła takie wartości życia społeczno-kulturowego Kaszubów w Kanadzie jak: zarys historii, warunki przyrodnicze, miejsca kultu (kościół, kapliczki, cmentarze), wyzwania współczesności, sztuka, młode pokolenie. Album jest jedną z podstawowych pozycji w kanonie lektur umożliwiających rozpoznawanie rzeczywistości kaszubskiej diaspory w Kanadzie. Liczne grono instytucji wspierających wydawnictwo świadczy o dużym zaangażowaniu Polskiego Instytutu Kaszuby w promowaniu dorobku kulturowego Kaszubów.

W kanadyjskiej przestrzeni zinstytucjonalizowanych form umacniania tradycji kaszubskiej poczesne miejsce zajmuje Wilno Heritage Society. Stowarzyszenie zostało powołane do animowania życia kulturalnego i społecznego Kanadyjczyków o pochodzeniu kaszubskim, w tym potomków pierwszych imigrantów z Kaszub osiedlonych w prowincji Ontario w 1858 r. Obecnie stowarzyszenie pełni funkcję nośnika wartości kaszubskich oraz stanowi źródło wiedzy o kulturze i historii Pomorza, w tym szczególnie regionu Kaszub.

Wilno Heritage Society zostało utworzone w 1998 r. w miejscowości Wilno współcześnie położonej w gminach Madawaska Valley i Killaloe, Hagarty and Richards należących do hrabstwa Renfrew, w prowincji Ontario. Umieszczenie stowarzyszenia posiada historyczne uzasadnienie. Wilno powszechnie jest uważane, za pierwszą miejscowość założoną przez osadników kaszubskich w Kanadzie. Najwcześniejsze fale imigracji następowały w 1858 oraz 1872 r. Emigranci zostali skierowani przez agentów imigracyjnych do obejmowania działek i osiedlania się wzdłuż linii osadniczej Opeongo Road⁶⁷ wytyczonej wzdłuż rzeki Ottawa łączącej port Farrel's Point z jeziorem Opeongo⁶⁸. Przydzielone Kaszubom działki nie nadawały się w pierwszym okresie do stałego, całorocznego zasiedlenia. Wpierw nowoprzybyli czasowo zamieszkiwali w miejscowościach takich, jak Renfrew, założonych przez wcześniejszych imigrantów, w tym głównie Irlandczyków⁶⁹ i stamtąd dojeżdżali do swoich posesji, w celu przygotowania ich do warunków pod siedlisko. W 1859 r. Kaszubom zostało wydanych 14 decyzji osiedleńczych, w 1860 - 22, 1861 - 6, 1862 i 1861 po 1 decyzji⁷⁰. W tym okresie agentem osadnictwa był Irlandczyk Thomas French. Proces kształtowania się w Kanadzie kulturowo i etnicznie kaszubskiego obszaru współcześnie nazywanego „kanadyjskie Kaszuby” rozpoczął się na ob-

⁶⁷ J. Finnigan, *Life Along The Opeongo Line*, Manotick Ont. 2004, s. 1-15.

⁶⁸ Inna nazwa portu Farrel's Point to Farrel's Landing. Znajdował się on przy ujściu rzeki Bonnechere do rzeki Ottawa i stanowił początek 200 kilometrowej arterii wodnej spełniającej funkcje transportowe.

⁶⁹ I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983, s. 62.

⁷⁰ Pierwszymi Kaszubami, którzy osiedlili się w 1859 r. na terenach wzdłuż Opeongo Road byli: Andrzej Kryszyński, Józef Jezierski, Michał Szczypior, Mikołaj Princ, Andrzej Princ, Franciszek Princ, Jakub Kulas, Jan Kulas, Tomasz Szulist, Maciej Sadowski, Maciej Piekarski, Józef Hincin, Walenty Etmański.

szarze nazywanym Pola Nadziei (Hopefield) między miejscowościami Brudenell, a Barry's Bay. W 1871 r. z 374 Kaszubów osiadłych w Kanadzie 64 zamieszkiwało w miejscowości Renfrew, a 310 na peryferyjnych obszarach Hopefield. Życie organizacyjne pierwszych osadników skupiało się na zaadaptowaniu do warunków uprawnych i mieszkalnych pozostających w stanie dzikiej natury działek o powierzchni 100 akrów. Praca przy karczowaniu lasów i usuwaniu głazów polodowcowych z ziemi wymagała nierzadko współpracy kilku osadników i stała się zrębem kaszubskiej wspólnotowości. Drugim z głównych czynników spajających ludność kaszubską w Kandzie oraz stanowiącym podwaliny zorganizowanej formy umacniania więzi było grupowe zachowanie religijności. W 1875 r. na niewielkim obszarze nazywanym Hagarty została wybudowana przez Kaszubów pierwsza kapliczka. W latach 1880-92 posługę duszpasterską wśród emigrantów kaszubskich sprawował ks. Władysław Dembski, ponieważ pochodził z Wilna, na jego cześć obszar parafii Hagarty został nazwany mianem Wilna⁷¹. Od tego czasu jest ono uznawane za centrum życia polonijnego oraz najstarszą osadę założoną przez ludność pochodzącą z ziem polskich w Kanadzie.

Po 140 latach od przybycia do Kanady osadników kaszubskich w 1998 r. zostało powołane stowarzyszenie o charakterze etniczno-kulturowym Wilno Heritage Society. Pierwszym prezydentem został David Shulist⁷². Funkcję sprawował w latach 1998-2011. Zaangażowanie w promocję „kanadyjskich Kaszub”, propagowanie idei kaszubskiej oraz aktywność w działaniu na rzecz zachowania tożsamości społeczności kaszubskiej uczyniła Davida Shulista jej naturalnym liderem. Popularność jaką się cieszy pozwoliła mu na objęcie stanowiska burmistrza gminy Madawaska Valley w 2010 r. Obecnie od 25 września 2011 r. prezydentem Wilno Heritage Society jest Peter Glofcheske⁷³.

Spotkanie organizacyjne stowarzyszenia odbyło się 15 marca 1998 r. W skład zarządu, jaki został ukonstytuowany weszli: Prezydent (President)

⁷¹ W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992, s. 42.

⁷² David Shulist (1952-) działacz kaszubski w Kanadzie. Organizator wydarzeń promujących kulturę i tradycję kaszubską. Za działalność odznaczony m.in. Brązowym Medalem Zasłużony Kulturze Gloria Artis. Obecnie burmistrz Madawaska Valley.

⁷³ S. Mask – Connolly, *Farwell to Founding President & Welcome to New President*, „News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum” 2011, vol. 10, nr 2, s. 3.

– David Shulist, Wiceprezydent (Vice President) – Mike Coulas, Sekretarz (Secretary) – Diane Malone (Etmanskie), Skarbnik (Treasurer) – Christine Recoskie (Stamplecoskie), Dyrektor Historyczny (Historical Director) – Teenie Shulist (Mask), Dyrektor Finansowy (Finance Director) – Edward Chippior, Dyrektor Budowniczy (Building Director) – Andrew Yantha. Obecnie w skład zarządu wchodzi: Prezydent (President) – Peter Glofcheskie, Wiceprezydent (Vice President) – Mike Coulas, Sekretarz (Secretary) – Teenie Mask, Skarbnik (Treasurer) – Ursula Jeffrey, Dyrektor Historyczny (Historical Director) – Shirley Mask - Connolly, Dyrektor Finansowy (Finance Director) – Michael Palubeskie, Dyrektor Budowniczy (Building Director) – Edward Chippior. W zarządzie Wilno Heritage Society od początku znajdują się: Mike Coulas, Tennie Mask, Edward Chippior.

W dniu 14 czerwca 1998 r. odbyła się ceremonia przyjęcia przez stowarzyszenie siedziby. Był to zarazem jego pierwszy projekt, ponieważ postanowiono stworzyć także park upamiętniający pierwszych kaszubskich osadników. Ziemia, na której powstał park dziedzictwa, jak również siedziba stowarzyszenia została nieodpłatnie przekazana przez jednostki terytorialne Township of Sherwood, Jones & Burns. Usytuowanie działki znajdowało się w bezpośrednim sąsiedztwie dawnej stacji kolejowej Canadian National Railway Stadion in Wilno. 8 listopada 1998 r. Ambrose i Martha Chippior przekazali zabytkowy budynek wzniesiony z drewna przez ich przodków w okresie pionierskim. Był to zarazem pierwszy ważny eksponat w parku, jak również siedziba Wilno Heritage Society oraz miejsce wystawiania zachowanych pamiątek z przeszłości. Oficjalnie park dziedzictwa (Wilno Heritage Park) i siedziba stowarzyszenia zostały otwarte 30 czerwca 2002 r. Podczas ceremonii przecięcia wstęgi oprócz zarządu i członków stowarzyszenia obecni byli, m.in. Ksiądz Prałat (Monsignor) Ambrose Pick z parafii St. Hedwig's Parish w Barry's Bay, Thad Kay i Anna Żurakowska z Polskiego Instytutu Kaszub (The Polish Heritage Institute Kaszuby), Martin Shulist działacz społeczny, Sean Conway Członek Parlamentu Prowincji Ontario (MPP), Bill Schweig Naczelnik Hrabstwa Renfrew (Warden of Renfrew County), Shirley Mask Connolly artystka malarka.

Stowarzyszenie organizuje coroczne festyny w parku dziedzictwa. Podczas imprezy plenerowej prezentowane są tradycyjne kaszubskie hafty i stroje. Popularyzowana jest także kaszubska muzyka oraz taniec.

Organizowane są liczne konkursy i zabawy dla dzieci oraz dorosłych. Wszystko utrzymane jest w duchu tradycji i przeszłości. W zabytkowych budynkach znajdujących się w parku wystawiane są eksponaty przybliżające warunki w jakich żyli pionierzy oraz sposoby w jaki gospodarowali oraz prowadzili domy. Zachowane zostały oryginalne stroje oraz elementy wyposażenia domów, w tym meble i obrazy. Na zewnątrz znajdują się dawne prymitywne narzędzia rolnicze oraz sprzęt wykorzystywany przy pracy w lesie. Wydarzenie ma zasięg ponad lokalny i oprócz Kaszubów z Wilna skupia także mieszkańców pobliskich miejscowości Barry's Bay oraz Round Lake. Stanowi także atrakcję turystyczną, w szczególności dla Polonii mieszkającej w Toronto czy Ottawie, a posiadającej działki rekreacyjne i domki letniskowe na „kanadyjskich Kaszubach”. Festyn jest organizowany w każdą pierwszą sobotę maja począwszy od 1 maja 1999 r. i nosi miano „Kashub Day” (Dzień Kaszubski)⁷⁴.

Ze stowarzyszeniem i osobą Davida Shulista związane są także inicjatywy o charakterze sportowym. W 2006 r. został zorganizowany pierwszy turniej drużyn hokejowych „Opeongo Heritage Coup Match”. Brały w nim udział drużyny hokejowe reprezentujące grupy etniczne zamieszkujące w hrabstwie Renfrew⁷⁵. Obecnie wśród Kaszubów kanadyjskich dużą popularnością cieszy się hokej, curling oraz golf. Posiadają oni swój liczny zespół sportowy, który bierze udział w lokalnych imprezach i zawodach. Nazwa zespołu Kashubian Griffins (Kaszubskie Gryfy) nawiązuje do symboliki kaszubskiej waleczności. W zimowym sporcie curlingu głównymi przeciwnikami Kashubian Griffins są przedstawiciele kultur: szkockiej, irlandzkiej, angielskiej, francuskiej, niemieckiej, wenedyjskiej i polskiej. W turniejach golfa Kaszubi konkurują ze społecznościami Irlandczyków, Niemców i Francuzów. W corocznym Opeongo Heritage Cup współzawodniczą z drużynami hokejowymi społeczności Indian Algonkinów (Algonquin Thunderbirds – Algonquińskie Ptaki), Niemców (German Black Eagles – Niemieckie Czarne Orły) oraz Irlandczyków (Irish Shamrocks – Irlandzkie Koniczynki). Drużyna hokejowa oraz zawodnicy curlingowi i golfowi naszą stroje w barwach

⁷⁴ K. Weldon, G. Zawidzki, *10 yeas and still growing*, „Barry's Bay This Week”, z dn. 7.05.2008 r., s. 14.

⁷⁵ D. Shulist, *Opeongo Heritage Cup*, „News from the Wilno Heritage Society...” 2006, vol. 5, nr 1, s. 15.

czarno-żółtych. Najbardziej profesjonalnie wygląda koszulka hokeistów. Jest ona barwy żółtej, na wysokości mankietów i pagonów znajdują się barwy czarne. W centralnym miejscu na korpusie zawodnika widnieje czarny gryf oraz napis Kashubian Griffins. Drużyna hokejowa w podstawowym składzie to: Brendon Dombrowski, Allan Etmanski, Derek Hildebrandt, Dave Luckasavitch, J.B. Rumleski, Curtis Sernoski, Joe Shulist, John Shulist, Nevin Shulist, Kirk Skebo, Ryan Szczygiel, Jonathan Trembeck, Ryan Utronkie, Blair Watson, Bruce Watson, Jonathan Whitehead, Mike Vaillancourt, Mark Yakabuski, Matt Yakabuski. Istnieją także zespoły 35+, 45+, 55+ oraz zespół kobiecy.

Inicjatywą Davida Shulista i osób związanych z Wilno Heritage Society jest także powołanie kaszubskich mediów Kanadzie. Na falach radiowych 98,7 FM na antenie Valley Heritage Radio in Renfrew, w soboty od godz. 8.00 do 10.00 nadawana jest audycja „Radio Kaszebe”. Prowadzącymi audycję są David Shulist, na antenie występujący jako „Johnny Kaszub” oraz Ray Chapeskie. Audycja ma na celu przybliżanie kultury kaszubskiej oraz promowanie dorobku Kaszubów kanadyjskich. „Radio Kaszebe” emituje muzykę oraz prezentuje na antenie wywiady z zaproszonymi gośćmi. Istnieje możliwość odbioru audycji w Internecie⁷⁶.

W gminie Madawaska Valley w miejscowości Barry’s Bay, położonej niedaleko Wilna, wydawana jest gazeta „The Barry’s Bay This Week”, w której sprawom kaszubskim poświęcona jest stała kolumna „Głos Kaszebszczi”. Gazeta ma zasięg ponad lokalny i kolportowana jest w samej miejscowości oraz w jej okolicach, wszędzie gdzie mieszkają osoby o polskim oraz kaszubskim pochodzeniu. Przeznaczeniem kolumny „Głos Kaszebszczi” jest prezentowanie historii z życia mieszkańców „kanadyjskich Kaszub”. Opowieści dotyczą zarówno czasów współczesnych jak i tych z przeszłości. Funkcją prasy jest upowszechnianie wiedzy o warunkach i sposobach życia społeczności kaszubskiej w hrabstwie Renfrew.

W 2008 r. obchodzono w Wilnie 2 rocznice: 20 lecie powołania Wilno Heritage Society oraz 150 lecie pierwszej kaszubskiej emigracji do Kanady. Uroczystości zorganizowane przez stowarzyszenie dla upamiętnienia tych wydarzeń miały miejsce w każdym miesiącu 2008 r. Do ważniejszych należały:

⁷⁶ S. Mask – Connolly, Radio Kaszëbë celebrates 1 th Birthday after very successful Year, “News from the Wilno Heritage Society...” 2009, vol. 8, nr 1, s. 5.

29 stycznia 2008 r. w St. Paul University in Ottawa (Uniwersytecie Św. Pawła w Ottawie) została zorganizowana sesja popularyzująca dzieje kaszubskiego osadnictwa w Kanadzie w latach 1858 – 2008. Autorką prezentacji była Shirley Mask – Connolly z Wilno Heritage Society. Wydarzenie to było sponsorowane przez Polski Instytut Naukowy, Oddział Ottawa (Polish Institute of Arts and Science in Canada, Ottawa Branch) oraz współorganizowane z Polskim Instytutem Kaszuby (The Polish Heritage Institute – Kaszuby). Wśród uczestników sesji byli, m.in.: ambasador RP w Kanadzie Piotr Ogrodziński oraz deputowany do Izby Gmin Rick Norlock.

16 lutego 2008 r. w Paul J. Yakabuski Community Centre w Barry's Bay (Lokalne Centrum Pawła J. Jakubowskiego w Barry's Bay) został zorganizowany towarzyski mecz hokejowy między drużynami Kashubain Griffins (Kaszubskie Gryfy) i Polish Hussars (Polscy Husarze). Następnego dnia w St. Casimir's Church Hall w Round Lake (Centrum parafialnym Św. Kazimierza w miejscowości Round Lake) zorganizowano pokaz zdjęć przedstawiających kulturę i dziedzictwo Pomorza, w tym Kaszub. Prezentację przygotowali i przedstawili Shirley Mask – Connolly oraz David Shulist.

W marcu 2008 r. miały miejsce wydarzenia o charakterze sportowym. W Curling Club in Killaloe (Klubie Curlingowym w miejscowości Killaloe) 8 marca odbyły się wielokulturowe zawody curlingowe. W dniach 28 – 30 marca w Paul Yakabuski Arena w Barry's Bay (stadionie Pawła Jakubowskiego) zorganizowano turniej hokejowy „Opeongo Heritage Coup Match” oraz zawody kręglarskie „Opeongo Heritage Bowl”.

12 kwietnia 2008 r. została nadana w lokalnym radio pierwsza audycja „Radio Kaszebe”. Zrealizowana została w języku angielskim i kaszubskim. 26 kwietnia w Opeongo Senior's Centre w Barry's Bay (Centrum Seniorów Opeongo) odbył się Polski Obiad, podczas którego podawano tradycyjne polskie dania. W drugiej części dnia zaprezentowano polskie piosenki i tańce ludowe⁷⁷. 27 kwietnia 2008 r. w St. Hedwig's Church w Barry's Bay (Kościele Św. Jadwigi) miała miejsce Specjalna Msza Polska, odprawiona przez ks. Prałata Ambrose Pick'a. Po Mszy odbyło się doroczne spotkanie Polish Kashub Tea.

⁷⁷ G. Zawidzki, *Jak dobrze nam*, „Barry's Bay His Week”, z dn. 30.04.2008 r, s.23.

3 maja 2008 r. odbyła się pierwsza duża plenerowa impreza rocznicowa zorganizowana w Wilnie – festyn Kashub Day, na który przybyli goście z Polski i Stanów Zjednoczonych Ameryki. Przez cały dzień prezentowane były kaszubskie tańce i muzyka, a także stroje, hafty i malarstwo⁷⁸. Następnego dnia odbył się Polish Day, w St. Mary Catholic Church (kościół Matki Boskiej) w Wilnie rano odbyła się Msza, popołudniu nabożeństwo majowe, a wieczorem kolacja⁷⁹.

6 czerwca 2008 r. w siedzibie Parlamentu Kanady na Parliament Hill w Ottawie zorganizowano przyjęcie rocznicowe, na którym obecni byli, m.in.: Premier Kanady – Stephen Harper, Sekretarz Stanu ds. Wielokulturowości – Jason Kenny, Przewodniczący Kanadyjsko – Polskiej Grupy Parlamentarnej – Blaine Calkins, Członkowie Parlamentu – Cheryl Gallant i Rick Norlock, Ambasador RP w Kanadzie – Piotr Ogrodziński, Konsul Generalny RP w Toronto – Piotr Konowrocki, Prezydent Kongresu Polonii Kanadyjskiej – Władysław Lizon. Było to znaczące wydarzenie ukazujące istnienie kaszubskiej diaspory elitom politycznym Kanady. 14 czerwca 2008 r. St. Mary Catholic Church (kościół Matki Boskiej) w Wilnie zorganizowano Special 150 Anniversary Polish Mass (Polską Mszę Dziękczynną z okazji 150 Jubileuszu), którą odprawił Metropolita Krakowski ks. kardynał Stanisław Dziwisz. 22 czerwca 2008 r. odbył się Obiad Polski w St. Martin of Tours Church (kościół Św. Marcina) w Whitney. 29 czerwca 2008 r. w Brudenell zorganizowano 150 rocznicę istnienia Our Lady of Angels Parish. Były to pierwsza parafia i cmentarz, które służyły Kaszubom w pierwszym okresie ich zamieszkiwania w hrabstwie Renfrew. Uroczystej Mszy przewodził ks. Michael Mulhall, biskup Pembroke.

12 lipca 2008 r. przygotowano dla polskich harcerzy wieczór z kaszubskimi piosenkami, tańcami i gram. 26 lipca przedstawiciele społeczności kaszubskiej wzięli udział w zorganizowanej feście ulicznej z okazji 150 lecia miasta Renfrew. Na ruchomej platformie przejechali głównymi ulicami miasta ubrani w tradycyjne stroje ludowe.

⁷⁸ D. Christnick, *Kashubs celebrate 150 years in Canada in annual celebration in Wilno*, "The Eganville Leader", z dn. 7.05.2008 r, s. 10.

⁷⁹ S. Mask – Connolly, *10 th Annual Kashub Day Celebration May 3, 2008*, "News from the Wilno Heritage Society ..." 2008, vol. 7, nr 2, s. 21.

Rozwieszono banery z wizerunkiem gryfa, a także przygotowano w witrynie sklepu okolicznościową wystawę⁸⁰.

2 sierpnia 2008 r. w siedzibie Wilno Heritage Society odbyły się główne uroczystości rocznicowe. Wśród gości byli: Cheryl Gallant – deputowana do Izby Gmin, John Yakabuski – deputowany parlamentu prowincji Ontario, Piotr Konowrocki – Konsul Generalny RP w Toronto, Władysław Lizon – Prezydent Kongresu Polonii Kanadyjskiej. Z Polski przybyli: senator Kazimierz Kleina – Przewodniczący Kaszubskiego Zespołu Parlamentarnego, Artur Jabłoński – Prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz grupa członków i sympatyków Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Senator Kazimierz Kleina wręczył Medale Senatu aktywnym członkom kaszubskiej społeczności w Kanadzie. Laureatami nagrody zostali: David Shulist, Shirley Mask – Connolly, Ed Chippior, Martha Linton, Agatha Dombroskie, Theresa Chapeskie, Don Burchat, John Glofcheskie, Julian Kulas, Stanley Wesierski oraz Anna Żurakowska i Thad Kay z Polskiego Instytutu Kaszuby⁸¹. Następnego dnia w St. Mary Catholic Church (kościół Matki Boskiej) w Wilnie odprawiona została przez ks. Prałata (Monsignor) Ambrose Pick’a z parafii St. Hedwig’s Parish (Parafii Św. Jadwigi) w Barry’s Bay uroczysta Msza⁸². 16 sierpnia odbyła się tradycyjna kaszubska potańcówka w Halfway przy akompaniamencie skrzypiec i gitary.

31 sierpnia 2008 r. w parafii Wilno odbyła się organizowana corocznie tradycyjna „Chicken Supper” (Uczta kurczakowa).

27 września 2008 r. w parku w Wilnie odbył się pokaz metod i technik powstawania haftów kaszubskich.

12 października 2008 r. w Round Lake zorganizowano Mszę Polską w parafii St. Casimir Church (parafii Św. Kazimierza), następnie kolację „Beef and Bean Supper”.

⁸⁰ S. Mask – Connolly, *Special 150 th Anniversary Banners throughout Renfrew County in storefront displays, museum exhibits on hydro poles*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2008, vol. 7, nr 2, s. 13-15.

⁸¹ G. Tracey, *Huge celebration marks anniversary of arrival of Kashubs*, “The Eganville Leader” z dn. 6.08.2008 r, s. 17.

⁸² Tenże, *Kashubian pioneers remembered at special Wilno mass*, “The Eganville Leader” z dn. 20.08.2008 r, s. 21.

2 listopada 2008 r. w St. Matthew's Church (Parafii św. Mateusza) w Madawaska odbyła się okolicznościowa kolacja dla członków społeczności kaszubskiej i jej sympatyków.

W dniach 27 – 30 grudnia 2008 r. drużyna Kashubian Griffins brała udział w zorganizowanym w Toronto turnieju Canadian Multicultural Hockey Tournament.

Wydarzenia rocznicowe, które miały miejsce w 2008 r. zostały zorganizowane przez Wilno Heritage Society. Stowarzyszenie w swojej działalności wykazuje dużą aktywność. Organizuje liczne spotkania integracyjne dla ludności kaszubskiej oraz imprezy promujące kaszubszczyznę wśród innych grup kulturowych zamieszkujących Kanadę.

Współcześnie organizacyjne formy lokalnego umacniania więzi kaszubskiej znajdują odzwierciedlenie w działalności Wilno Heritage Society. Urzeczywistniane w niej są: dążenia i aspiracje ludności kaszubskiej w zachowywaniu tradycji, pielęgnowaniu odrębności kulturowej, podtrzymywaniu znajomości języka przodków. Stowarzyszenie pełni także funkcję promocyjną oraz informacyjną. Społeczność kaszubska w Kanadzie zyskała możliwość zaprezentowania swojej kultury innym grupom etnicznym. Zamieszkiwanie na ubogich obszarach, brak znajomości języka angielskiego, zamknięcie w kaszubskiej diasporze to czynniki, które przez lata nie wpływały pozytywnie na utrwalenie wizerunku kaszubskiego imigranta. Współcześnie wraz z nasileniem się procesów integracyjnych i unifikacyjnych spowodowanych globalizacją i upowszechnieniem popkultury Kaszubi uzyskali swoją podmiotowość. Korzystając z szans i możliwości takich jak edukacja, praca pozarolnicza, zamieszkanie w mieście, małżeństwa wieloetniczne stają się częścią współczesnego społeczeństwa kanadyjskiego. Wpływa to na renesans idei kaszubskiej, ponieważ to co było symbolem zacofania, elementem wstydliwym obecnie staje się atrakcyjnym źródłem wiedzy o przeszłości i umożliwia definowanie się jako potomków określonej grupy etnicznej.

2. KOŚCIÓŁ

Znaczenie kościoła w życiu kaszubskich imigrantów w Kanadzie było i pozostaje znaczące. W pierwszym okresie po przybyciu do Kanady społeczność kaszubska integrowała się wokół instytucji kościoła. Było

to spowodowane głównie dwoma czynnikami. Po pierwsze Kaszubi nie mieli możliwości uczestniczenia w instytucjonalnych formach życia społecznego, ponieważ takie istniały w stopniu ograniczonym w połowie XIX w. a także dlatego, że nie posiadali znajomości języka angielskiego, co wykluczało ich z życia społecznego. W tym wymiarze kościół pełnił funkcję zorganizowania wspólnoty grupowej i stawał się podwalinami życia społecznego Kaszubów kanadyjskich. Z drugiej strony, w nowych warunkach geograficznych, klimatycznych, społecznych i politycznych kościół był jedyną sferą życia, która pełniła funkcję łącznika ze starym krajem. Było to dla nich w pewien sposób zachowanie ciągłości życia, które wiedli dotychczas. Udział w życiu społeczności kaszubskiej księży o polskim pochodzeniu przesądził o zachowaniu ich języka i w ten sposób tożsamości. Istnieje prawdopodobieństwo, że obecność (obok łaciny) języka angielskiego w życiu religijnym, który dominował w czynnościach urzędniczo-administracyjnych, w kontaktach społecznych z innymi grupami imigranckimi spowodowałby przyspieszenie w przejmowaniu języka angielskiego w codziennym użyciu Kaszubów. Wartości kulturowe wyniesione z Pomorza, a podtrzymywane przez duszpasterzy wpłynęły na zachowanie dziedzictwa kaszubskiego wśród pierwszych pionierów i kolejnych pokoleń imigrantów. Wśród obecnych parafii w diecezji Pembroke, wspólnoty w Wilnie, Barry's Bay, Round Lake posiadają najdłuższą historię.

Pierwsze nabożeństwa, w których uczestniczyli Kaszubi odbywały się w prowizorycznej kapliczce mieszczącej się na cmentarzu w oddalonej od Hagarty o ponad 25 km miejscowości Brudenell⁸³. Dopóki funkcjonowała tam tylko społeczność irlandzka warunki do sprawowania liturgii były wystarczające. Wraz z napływem ludności kaszubskiej pojawiła się potrzeba wybudowania⁸⁴ kościoła. W 1863 r. została formalnie powołana parafia w Brudenell, której proboszczem został irlandzki misjonarz John Mc Cormac. W 1870 r. wspólnymi siłami społeczności irlandzkiej i kaszubskiej rozpoczęła się budowa kamiennego kościoła. Współcześnie jest to najstarszy wciąż czynny kościół w diecezji Pembroke, która obejmuje obszar kanadyjskich Kaszub. Istniejąca bariera językowa znacząco utrudniała prawidłowe funkcjonowanie dwuetnicznej społeczności parafialnej.

⁸³ S. Mask – Connolly, *Polish pioneer families in the parish of Brudenell to the year 1870*, Ottawa 1996, s. 5.

⁸⁴ Tamże, *Brudenell Revisited*, Ottawa 2002, s. 10.

W jaskrawy sposób przejawiało się to podczas spowiedzi, która odbywała się przy udziale tłumacza⁸⁵.

W 1875 r. na mocy decyzji arcybiskupa Pembroke, którym ówczesnie był Joseph Thomas Duhamel, do parafii Brudenell przybyli dwaj polscy kapłani: ks. Aleksander Michnowski i ks. Józef Szpecht⁸⁶. W tym samym roku została zbudowana w Hagarty drewniana kapliczka z inicjatywy ks. Aleksandera Michnowskiego, który objął opieką społeczność kaszubską. Działkę o powierzchni 50 akrów pod jej budowę przekazał nieodpłatnie Jan Narloch. Kapliczkę arcybiskup Joseph Thomas Duhamel poświęcił pod patronatem św. Stanisława Kostki w dniu 30 stycznia 1876 r. W dokumencie z dnia 3 lutego 1876 r. ustanowił ks. Józefa Szpechta proboszczem parafii w Hagarty. Jego posługa duszpasterska rozpoczęła się z początkiem marca. Przyjmuje się, że pierwsza polska parafia w Kanadzie powstała w 1875 r. wraz z wzniesieniem kaplicy w osadzie Hagarty⁸⁷.

W 1876 r. proboszczem parafii św. Stanisława Kostki został ks. Tomasz Korbutowicz. W okresie jego posługi powstał przykościelny cmentarz i rozpoczęto budowę nowej drewnianej plebani. Nie została jednak ona ukończona przed wyjazdem duszpasterza w marcu 1880 r. Czasowo obowiązki proboszcza w parafii św. Stanisława Kostki objął ks. John Mc Cormac z parafii w Brudenell.

W dniu 27 września 1880 r. proboszczem w Hagarty został ks. Władysław Dembski. Okres jego posługi obejmował 12 lat i pozostawił trwały ślad w historii społeczności kaszubskiej. Rozpoczął on budowę kościoła poprzez rozbudowę dotychczasowej kaplicy, która stała się jego częścią jako prezbiterium w 1889 r. Ks. Władysław Dembski był aktywnym duszpasterzem, organizował życie religijne i patriotyczne. Z jego inicjatywy została powołana rada parafialna, którą tworzyli: przewodniczący, sekretarz, skarbnik oraz dwóch kolektorów. W skład pierwszej rady weszli: Adam Princ, Jan Burchart, Michał Janta oraz Leon Etmański i Albert Lachowicz. Ks. Władysław Dembski był energicznym człowiekiem o niełatwym charakterze. Był animatorem życia duchowego i społecznego. Jego posługa kapłańska w Hagarty zakończyła się 21 lutego 1892 r. Zyskał zaufanie i sympatię kaszubskich osadników,

⁸⁵ W. Szulist, *Kaszubi...*, s. 41.

⁸⁶ W. C. O'Dwyer, *Hihgways of Destany*, Ottawa 1964, s. 161.

⁸⁷ www.polishheritage.ca

którzy podjęli ok. 1900 r. starania o zmianę nazwy osady Hagarty na Wilno. Miał to być gest wdzięczności wobec ks. Władysława Dembskiego, który pochodził z tego miasta.

W latach 1892 – 1928 proboszczem parafii św. Stanisława Kostki był ks. Bronisław Jankowski. Okres jego posługi postrzegany jest jako znaczący dla rozwoju wspólnoty parafialnej oraz społeczności kaszubskiej w Ontario. Doprowadził on do końca budowę kościoła, który w dniu 9 czerwca 1895 r. poświęcił pod patronatem św. Stanisława Kostki biskup Zephyrin Lorraine. Oprócz bryły architektonicznej ks. Bronisław Jankowski zadbał o całkowite wyposażenie wnętrza kościoła. Dał początek kolejnym dwóm polskim parafiom w Barry's Bay oraz Round Lake Centre. Ks. Bronisław Jankowski za swoją działalność został w 1924 r. przez papieża Piusa XI uhonorowany godnością prałata.

Proboszczem w Wilnie w latach 1928-1961 był ks. Edward Wilowski. Podczas jego posługi został zbudowany nowy kościół oraz nastąpiła zmiana wezwania parafii. W dniu 2 lutego 1936 r. spłonęła pierwsza świątynia św. Stanisława Kostki. Wysiłkiem ks. Edwarda Wilowskiego i społeczności kaszubskiej pręźnie zbudowano nowy murowany kościół, który zlokalizowano przy szosie łączącej Barry's Bay z Pembroke⁸⁸. W dniu 29 czerwca 1937 r. kościół pod wezwaniem St. Mary w Wilnie został poświęcony. Obecnie w miejscu, w którym znajdował się kościół pod wezwaniem św. Stanisława Kostki znajduje się cmentarz. Krzyż znajdujący się na szczycie dachu kościoła jest eksponatem w Polish Kashub Heritage Museum. Ks. Edward Wilowski zadbał, aby pod kościołem powstała duża sala wykorzystywana do organizowania okolicznościowych spotkań religijnych i patriotycznych. Zapoczątkował w parafiach Wilno i Barry's Bay tradycję corocznego organizowania „Polish Day” w rocznicę uchwalenia konstytucji 3 maja. Dzięki jego staraniom kopię obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej dla kościoła ufundował prezydent RP Ignacy Mościcki. Także z jego inicjatywy powstał bogaty parafialny księgozbiór. Za dokonania na rzecz utrwalania polskości został odznaczony orderem Polonia Restituta⁸⁹.

⁸⁸ A. Hałas, *Parafia Matki Boskiej Królowej Polski*, Wilno, Ont., [w:] *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie*, t. 1, pod red. E. Walewandra, Lublin 1992, s. 319.

⁸⁹ K. Ickiewicz, *op. cit.*, s. 76

Jego następcą w 1961 r. został ks. dr Stanisław Kądziołka. W okresie II wojny światowej był on więźniem obozów koncentracyjnych. W Wilnie pielęgnował polskie tradycje patriotyczne. Utrzymywał współpracę z organizacjami polonijnymi, jak Polskim Związkiem Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych. W okresie jego posługi przypadała rocznica 100 lecia erygowania pierwszej polskiej parafii w Kanadzie. Centralne uroczystości w dniu 20 lipca 1975 r. zostały zorganizowane w kościele Matki Boskiej w Wilnie. Na schodach przed kościołem biskup Pembroke Joseph Raymond Windle dokonał aktu koronacji kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej koronami papieskimi, które zostały wykonane w Niepokalanowie. Podczas sumy pontyfikalnej odprawionej w języku polskim przez ks. biskupa Władysława Rubina odczytano list od Prymasa ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego. Uroczystość zgromadziła liczne grono Kaszubów oraz Polonusów z prowincji Ontario. Ks. dr Stanisław Kądziołka m.in. upowszechnił zwyczaj święcenia pokarmów w okresie wielkanocnym⁹⁰. Była to nowość dla społeczności kaszubskiej, ponieważ nie poznali tego zwyczaju mieszkając w Prusach.

Proboszczami kościoła w Wilnie byli: ks. Norbert Cybulski, ks. Rafał Głofcheskie, ks. Archibald Afelskie, ks. Edward Traczyk, ks. Richard Philiposki, ks. Wojciech Błach. Aktualnie proboszczem jest ojciec Roman Majek.

Współcześnie w każdą niedzielę o godzinie 10 odprawiana jest msza św. w języku polskim. W kościele znajduje się wiele przedmiotów świadczących o polskim charakterze parafii. Przy witrażach w kościele w Wilnie znajdują się nazwiska: Błank, Burchat, Cybulscy, Kujach, Pałubicki. Przy ołtarzu umiejscowiona jest tablica wmurowana na pamiątkę ufundowanego przez prezydenta RP Ignacego Mościckiego obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej, a w kościele znajdują się również obraz Matki Boskiej Ostrobramskiej oraz ofiarowany przez Polski Związek Więźniów Politycznych Niemieckich Obozów Koncentracyjnych obraz św. Maksymiliana Kolbego i złożona przez Związek urna z prochami z Oświęcimia⁹¹. W 1979 r. ks. Zbigniew Kulwikowski zawiesił w kościele w Wilnie obraz Matki Boskiej Sianowskiej. (sz36) W zewnętrznej części ściany kościoła umieszczo-

⁹⁰ J. Plewko, *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (1875-1988)*, Lublin 1995, s. 153-154.

⁹¹ Ibidem, s. 313.

wiona jest tablica z napisem „Kościół Matki. Boskiej Królowej Korony Polskiej A.D. 1936”.

Duszpasterska posługa w Barry's Bay, drugiej licznie zamieszkałej przez Kaszubów miejscowości została zapoczątkowana przez ks. Bronisława Jankowskiego. Pierwsze nabożeństwa dla pionierów, którzy tam się osiedlili odprawiane były w prywatnym domu należącym do Józefa Princa. W dniu 15 sierpnia 1896 r. został wmurowany kamień węgielny pod budowę kapliczki pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny, która została w następnym roku poświęcona. Społeczność kaszubska w Barry's Bay rozwijała się dynamicznie, dodatkowo w miejscowości zaczęła się osiedlać ludność pochodzenia irlandzkiego. Kapliczka była zbyt mała, aby mogła właściwie służyć wiernym, w związku z tym pojawiła się potrzeba zbudowania nowego kościoła. W dniu 2 czerwca 1915 r. nastąpiło poświęcenie kościoła pod wezwaniem św. Jadwigi w Barry's Bay. Pierwszym proboszczem został ks. Piotr Biernacki, który od 1911 r. był wikariuszem w Wilnie. Był on głęboko zaangażowany w życie parafii zarówno w wymiarze religijnym jak i kulturowym. Powołał komitet parafialny, w skład którego weszli: Józef Cybulski, Jan Etmański, August Biernacki, Henryk Jakubowski, Jan Omernik, Jan Pałubicki⁹². Nie zgodził się na przyjęcie wikarego o angielskim pochodzeniu i sam dbał o zachowanie poprawności pisania nazwisk w księgach parafialnych. Był przedstawicielem pierwszego pokolenia Kaszubów urodzonych w Kanadzie. Posiadał dobre wykształcenie oraz zdradzał szerokie zainteresowania sprawami społecznymi. Podejmował liczne inicjatywy, m.in.: w 1918 r. powstał cmentarz, w 1922 r. wybudowano nową plebanię, w 1928 r. zbudowano konwent sióstr św. Józefa, w 1930 r. zbudowano szkołę św. Józefa. Za zasługi został uhonorowany godnością prałata.

W latach 1959-1978 proboszczem parafii św. Jadwigi był ks. Ambroży Maika. On także był potomkiem kaszubskich osadników w Kanadzie. Podczas jego posługi w 1960 r. został poświęcony nowy szpital św. Franciszka.

W 1978 r. proboszczem w Barry's Bay został ks. Ambrose Pick, potomek kaszubskiej rodziny Pycha-Lipiński⁹³. W 1980 r. został w Barry's Bay

⁹² J. Borzyszkowski, *O Kaszubach w Kanadzie. Kaszubsko-kanadyjskie losy i dziedzictwo kultury.*, Gdańsk-Elbląg 2004, s. 138.

⁹³ W. Szulist, *Ambrose Pick*, "Naji Gòchè", 2002, nr 6, wydanie internetowe www.najigoche.kaszuby.pl

wzniesiony pomnik Jana Pawła II oraz odrestaurowany kościół z okazji 75 rocznicy powstania parafii. W 1987 r. z inicjatywy ks. Ambrose Pick'a został otwarty nowy oddział szpitala św. Franciszka. Przebywał on kilkakrotnie na Pomorzu, w tym u ks. Władysława Szulista. Kolejnymi proboszczami byli: ks. John Burchat i ks. Chris Shalla – aktualnie pełniący posługę w parafii św. Jadwigi.

Wnętrze kościoła w Barry's Bay jest utrzymane w duchu patriotycznym. Witraże przedstawiają postaci: Najświętszej Maryi Panny, św. Anny, św. Antoniego, św. Bronisława, św. Izydora, św. Jana Nepomucena, św. Józefa, św. Kazimierza, św. Piotra, św. Stanisława Kostki, św. Wojciecha. Przy witrażach są odnotowane nazwiska: August Biernacki, Józef Cybulski, Jan Etmański, Paulina Kulas, August Kulas, Piotr Narloch, Jan Omernik, Marcin Pałubicki. W kościele znajduje się wiele akcentów o charakterze patriotycznym. Na parapecie chóru znajduje się wizerunek orła białego oraz czarnego gryfa. W witrażu znajdującym się w ścianie za chórem widnieje wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz znajdują się napisy: „Jezus, Maria, Regina Poloniae, ora pro nobis”, „Boże, zbaw Polskę 1772, 1793”. W kościele znajdują się również inne odwołania do tradycji polskiej jak liczne wizerunki orzeł biały (sz32). W październiku 2008 r. parafianie z Barry's Bay na spotkaniu z biskupem Richardem Smith'em protestowali przeciwko odwołaniu z parafii wikarego ks. Mariana Gołębka, który odprawiał msze św. w języku polskim⁹⁴. W następstwie tego zdarzenia ks. John Burchat przestał pełnić funkcję proboszcza w parafii św. Jadwigi.

Posługę duszpasterską wśród mieszkańców Round Lake Center trzeciego centrum duchowego kanadyjskich Kaszub rozpoczął ks. Bronisław Jankowski od sprawowania nabożeństw w budynku szkolnym. W 1925 r. wzniesiono kapliczkę pod wezwaniem św. Bronisławy. W 1928 r. została erygowana parafia pod wezwaniem św. Kazimierza, której pierwszym proboszczem i budowniczym kościoła był ks. Paweł Jolkowski. Teren o powierzchni 30 akrów pod budowę przekazali nieodpłatnie Josephine i Stephen Lipinski⁹⁵. Od 1940 r. proboszczem był ks. Teodor Kulas. W latach 1972-78 r. proboszczem był ks. Ambrose Pick. Następnie proboszczami byli: ks. Norbert Cybulski, ks. Merwin Coulas, ks. Archibald

⁹⁴ G. Tracey, *Petition asks Bishop to restore Polish Triest, mass*, "The Eganville Leader", z dn. 8.10.2008 r, s. 8.

⁹⁵ S. Mask – Connolly, *St. Casimir's Church*, Ottawa 2005, s. 4.

Afelskie, ks. George Olsen. Obecnie proboszczem jest ks. Mirosław Olszewski. Ks. George Olsen zginął w nocy z 20 na 21 marca 2011 r. w pożarze, który wybuchł na plebani parafii św. Kazimierza⁹⁶. Był jedynym proboszczem, który nie posiadał polskiego pochodzenia. W Round Lake Centre pracował od 1994 r. Ciszył się dużym szacunkiem kaszubskich parafian.

W kościele parafialnym w Round Lake Center przy stacjach drogi krzyżowej widnieją nazwiska: Czapiewski, Gliszczyńska, Janta, Konopacki, Lonżyńska, Maryja Maszk, Olszewski, Rekowski.

Na Kanadyjskie Kaszuby w 1952 r. przyjechał ks. Rafał Ignacy Grzondziel. W czasie II wojny światowej był kapłanem wojskowym, m.in. pod Monte Cassino. Po przyjeździe do Ontario pozostawał on w serdecznych relacjach z ks. prałatem Piotrem Biernackim z Barry's Bay. Podczas pobytu podjął starania o uzyskanie zgody władz kościelnych na zorganizowanie katolickiej bazy letniej dla młodzieży polonijnej. Po otrzymaniu stosownych dokumentów rozpoczął dzieło budowy franciszkańskiego Katolickiego Ośrodka Młodzieżowego. W dniu 2 sierpnia 1953 r. odprawił pierwszą mszę świętą na terenie organizowanego Ośrodka, gdzie na prowizorycznym jeszcze ołtarzu ustawiono figurę Matki Boskiej Swarzewskiej. Ks. Rafał Grzondziel był orędownikiem zachowania śladów pierwszych osadników kaszubskich na tym terenie. Dzięki jego staraniom w 1959 r. obszar przyległy do Ośrodka nazwano Kartuzy. Władze kanadyjskie urzędowo zatwierdziły tę funkcjonującą współcześnie nazwę. Obecnie centralne miejsce na obszarze Kartuz w gminie Madawaska Valley stanowi „Kaplica Pod Sosnami”. Jest to znajdująca się w sosnowym lesie polowa kapliczka pod gołym niebem. W dniu 9.VII.1961 r. nastąpiło poświęcenie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej natomiast 17.VII.1966 r. odsłonięto pomnik na 1000 lecie Chrztu Polski. Nad wjazdem na teren Ośrodka znajduje się krzyż jerozolimski z napisem „Kartuzy”. Z inicjatywy ks. Rafała Grzondziela za Ośrodkiem powstała Góra Trzech Krzyży, miejsce gdzie ludność miejscowa i turyści pozostawiają wotum w postaci krzyży. Również zaangażował się w ustawianie kapliczek i krzyży na obszarze Madawaska Valley⁹⁷. Ks. Rafał Grzondziel był człowiekiem troszczącym się o pielęgnowanie polskości w Kanadzie. Podejmował inicjatywy

⁹⁶ G. Tracey, *Round Lake parish reling a loss of priest*, „The Eganville Leader”, z dn. 23.03.2011 r, s. 1.

⁹⁷ J. Plewko, *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (1875-1988)*, Lublin 1995, s. 158.

o charakterze patriotycznym, integrował środowisko polonijne. Zachowywał także szacunek dla charakterystycznej kultury kaszubskiej. Pozostawał w bliskich kontaktach z potomkami pionierów. Organizował nawet coroczne kolędowanie, jednak zwyczaj ten nie był na kanadyjskich Kaszubach rozpowszechniony⁹⁸. Podejmował także działalność misyjną i rekolekcyjną w polonijnej parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w London. W dniach 7-14 grudnia 1958 r. prowadził tam nauki misyjne, a 3-7 kwietnia 1963 r. rekolekcje wielkopostne⁹⁹. Posługa ks. Rafała Grzondziela we franciszkańskim Katolickim Ośrodku Młodzieżowym zakończyła się w 1965 r.¹⁰⁰

Istotnym nośnikiem przywiązania do wiary i tradycji a także symbolem trwania na określonym obszarze są cmentarze. W Wilnie znajdują się obecnie dwa cmentarze. Starszym jest St. Stanislaus Cemetery, który znajduje się w obszarze dawnych zabudowań kościelnych pierwszej parafii św. Stanisława Kostki w Hagarty. Drugi cmentarz St. Mary's Cemetery jest umiejscowiony przy drodze nr 60 niedaleko współczesnego kościoła St. Mary w Wilnie¹⁰¹. Na cmentarzach znajdują się nagrobki z różnych okresów trwania Kaszubów w Ontario. Na najstarszych widnieją napisy w języku polskim, jak: „Proszę o Zdrowas Maria”, „Prosi o Zdrowasz Marya”, „Prosi o zdrowas Maryo”. Wiele drewnianych krzyży posiada współcześnie nieczytelne napisy. Cmentarze na kanadyjskich Kaszubach są zadbane. Ludność miejscowa traktuje je jak świadectwo swojej przeszłości, potwierdzenie historii osiedlenia pierwszych imigrantów. Współcześnie nierzadko historia rodziny rozpoczyna się od daty śmierci ich przodka w Kanadzie.

Przydrożne krzyże i kapliczki są obecnie świadkami historii pierwszych osadników. Głównym orędownikiem restauracji oryginalnych krzyży stawianych przez Kaszubów na początku XX w. był Martin Shulist. Jego inicjatywa spotkała się z serdeczną reakcją społeczności Wilna. W renowację istniejących i ponowne stawianie krzyży w miejsce już nieistniejących zaangażowało się środowisko skupione wokół Wilno Heritage

⁹⁸ Z. Komorowski, *Doroczne zwyczaje świąteczne Kaszubów*, „Studia Polonijne” t. 1, (Lublin) 1976, s. 203-241.

⁹⁹ J. Walkusz, *Polonia i Parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario*, Lublin 2007, s. 268-274.

¹⁰⁰ J. Borzyszkowski, *op.cit.*, s. 211.

¹⁰¹ S. Mask – Connolly, *Wilno Roman Catholic Cemeteries*, Ottawa 1999, s. 5.

Society¹⁰². Obecnie w Wilnie znajduje się 20 krzyży, w tym 6 oryginalnych, 8 odbudowanych i 6 nowych.

Obecnie w parafii w Wilnie znajdują się zabytkowe krzyże z początku XX w. Są to znaki przeszłości, które świadczą o głębokiej religijności kaszubskich pionierów.

Na obszarze parafii w Wilnie odrestaurowano lub zrekonstruowano krzyże, które uległy zniszczeniu. Ważnym z kulturowego punktu widzenia jest nawiązywanie współczesnych mieszkańców Wilna do tradycji ich przodków.

Stawianie nowych krzyży jest oznaką niemającego zaangażowania mieszkańców Wilna w życie religijne. Wznosi się je w określonej intencji lub jako wotum dziękczynne.

W pierwszym okresie po przybyciu Kaszubów do Kanady kościół pełnił wiele funkcji. Przede wszystkim był nośnikiem tradycji chrześcijańskiej, z której Kaszubi głęboko wyrastali. Stanowił ostoję wokół której budowali swoją przestrzeń w całkowicie nowym świecie jakim były kanadyjskie peryferie w Ontario. Znaczenie kościoła było dobrze rozumiane przez ludność kaszubską, która angażowała się w budowanie nowych kaplic i świątyń. Warunki materialne nie zawsze umożliwiały im właściwe wspieranie kościoła. Księża posługujący wśród imigrantów żyli w skromnych warunkach. Pełnili funkcję lokalnych liderów i animatorów życia kulturalnego i oświatowego.

3. EDUKACJA

Zainteresowanie edukacją pojawiło się w życiu pierwszych osadników kaszubskich w Kanadzie stosunkowo wcześniej zważywszy na to, że w pierwszych latach zajmowała odległe miejsce w hierarchii wartości. Było to spowodowane koniecznością zabezpieczenia bytu rodzinom, które obejmowały działki na obszarach o niekorzystnych warunkach osiedleńczych. Dzieci nierzadko musiały pomagać w pracach przy karczowaniu lasu, wydobywaniu gładów i kamieni z gleby oraz budowie prymitywnych budynków, które miały być schronieniem szczególnie w okresie zimy. Warunki, w jakich rozpoczęła się historia kaszubskich

¹⁰² Taze, *Preserving the Tradition of Canada's Polish Kaszub Roadside Crosses*, „News from the Wilno Heritage Society...” 2005, vol. 4, nr 2, s. 5.

osadników w Kanadzie nie sprzyjały prowadzeniu działalności oświatowej. Emigranci żyli w warunkach zbliżonych do prymitywnych, jednak znajdowali się na określonym poziomie rozwoju. W zasadzie wszyscy dorośli emigranci posiadali umiejętność czytania i pisania. Było to spowodowane tym, że w okresie zamieszkiwania na Pomorzu uczęszczali przynajmniej do szkół elementarnych. W Prusach w XIX w. panował obowiązek szkolny co powodowało, że odsetek analfabetów wśród Kaszubów w owym czasie był nieznaczny¹⁰³.

Potrzebę zorganizowania edukacji wśród osadników kaszubskich w Wilnie dostrzegł Adam Prince, który prawdopodobnie zorganizował nauczanie we własnym domu. Był on jednym z liderów społeczności kaszubskiej w Kanadzie. Gdy przybył do Kanady w 1868 r. miał zaledwie 13 lat. W 1885 r. w wieku 27 lat został pierwszym pracownikiem poczty w Wilnie. W późniejszym czasie był członkiem komitetu przy Parafii w Wilnie, a także skarbnikiem w radzie związku gmin Hagarty, Sherwood, Richards, Johnes i Burns (Council for the United Townships of Hagarty, Sherwood, Richards, Johnes and Burns). Trudno jest określić jakim formalnym wykształceniem mógł się legitymować, natomiast zajmowane stanowiska oraz dbałość o wprowadzenie procesu edukacyjnego świadczą o wysokich walorach intelektualnych Adama Prince'a. Zmarł w 1933 r. w wieku 78 lat¹⁰⁴. Edukację prowadzili także organiści, którzy potrafili czytać i pisać. W świadomości przetrwały nazwiska nauczycieli Burchat i Badeńskie. Przyjmuje się, że przed 1880 r. w Wilnie istniało nauczanie, jednak nie było edukowania w zorganizowanej formalnie instytucji szkolnej. Budowę pierwszej szkoły Separate School w Wilnie zainicjował ks. Bronisław Jankowski. Ukończono ją w 1894 r. Była to jednoklasowa placówka z pomieszczeniami mieszkalnymi dla nauczyciela¹⁰⁵. Istnieje domniemanie, że pierwszym nauczycielem miał być organista Leon Makowski. Posiadał on umiejętności czytania i pisania zdobyte jeszcze na Pomorzu. Nauczycielka Elizabeth Shalla¹⁰⁶ przekazała podanie, że w Wilnie oraz jego okolicach przed 1898 r. żadna szkoła nie funkcjonowała.

¹⁰³ K. Ickiewicz, *op.cit.*, s. 79.

¹⁰⁴ S. Mask – Connolly, *Kashubia to Kanada. Crossing on the Agda*, Ottawa 2003, s. 257.

¹⁰⁵ W. Kurelek, *The Polish Canadians*, Montreal 1981, s. 38.

¹⁰⁶ Elizabeth C. Shalla – autorka opracowania *November 19, 1890-May 29, 1978 Barry's Bay Ontario*.

Nauczanie miało być zorganizowane w jej rodzinnym domu oraz u Johana Lipińskiego. Zajęcia miały być prowadzone przez organistę z Wilna Edmunda Watkowskiego. Następnie miała zostać zorganizowana Public Separate School No. 5 w Sherwood. Była to czteroklasowa szkoła elementarna dla dzieci. Nauczycielkami prowadzącymi zajęcia z dziećmi miały być panie Butler i Kubisheski oraz panowie Yarman i Hagan. Szkolnictwo polskie wśród społeczności kaszubskiej miało być także propagowane przez przedstawicieli ludności pochodzącej z Wielkopolski i Galicji, którzy zaczęli osiedlać się ok. 1892 r. w Ontario¹⁰⁷. Nie są znane także początki funkcjonowania szkoły w Bary's Bay. Wiadomo, że w 1904 r. już funkcjonowała przy Opeongo Road. W 1909 r. w szkole w Killaloe naukę pobierało ok. 50 dzieci. W 1913 r. Separate School no. 10 w Hagarty liczyła ok. 15 uczniów. W 1919 r. w Jones Township funkcjonowała szkoła Siberia School No. 16, gdzie nauczycielką była Mamie Drohan z Brudnell. Nowoczesna murowana szkoła św. Józefa w Barry's Bay została oddana do użytku w 1930 r.¹⁰⁸ Szkoła St. Mary zbudowano w 1959 r. a św. Jana Bosko w 1956 r. W Wilnie nowa szkoła powstała w 1961 r. Przy parafii w Round Lake Center nowa szkoła została zbudowana w 1975 r. W 1975 r. w Wilnie i jego okolicach w wieku szkolnym było ok. 250 dzieci, które uczęszczały do ośmiu szkół elementarnych funkcjonujących na tym obszarze.

W pierwszych latach osadnictwa kaszubskiego w Kanadzie warunki do organizowania nauki nie były sprzyjające. Aktywność jaką podejmowali w tym względzie księża oraz liderzy społeczności kaszubskiej świadczą o wysokim poziomie rozumienia znaczenia wykształcenia. Symbolem kaszubskiej edukacji w Ontario we wczesnych latach pionierskich była Elizabeth Shalla. Jej droga związana ze szkolnictwem rozpoczęła się w Public Separate School No.5 w Sherwood. Po ukończeniu ostatniej czwartej klasy kontynuowała naukę w szkole średniej w Pembroke. Następnie jako pierwsza i ówczynie jedyna przedstawicielka społeczności kaszubskiej w Kanadzie w 1909 r. ukończyła roczną szkołę pedagogiczną Teachers College Ottawa Normal School w Ottawie. Była najlepiej wykształconą nauczycielką w rejonie Wilna. Zawód swój wykonywała nawet w 1972 r., kiedy miała już 83 lata.

¹⁰⁷ Z. Komorowski, *Doroczne zwyczaje świąteczne Kaszubów w Ontario*, „Studia Polonijne”, nr 1, Lublin 1976, s. 209.

¹⁰⁸ S. Mask – Connolly, *Kashubia to Kanada...*, s. 259.

Edukacja na obszarze kanadyjskich Kaszub w początkowym okresie była ograniczona do nauczania czytania i pisania. Brak wykwalifikowanej kadry nauczycieli powodował, że zajęcia tego podejmowały się osoby posiadające wykształcenie zdobyte jeszcze w pruskiej szkole powszechnej. Współcześnie trudno jest jednoznacznie określić język w jakim były dzieci nauczane. Zważywszy na realia panujące w XIX w. na Pomorzu należy stwierdzić, że ludność w domach i przy pracy posługiwała się językiem kaszubskim, w szkole była uczona języka niemieckiego. Z językiem polskim miała ograniczony kontakt, który następował w życiu religijnym. Stąd organiści i lepiej wykształceni przedstawiciele społeczności kaszubskiej nie mogli gwarantować wysokiego poziomu nauczania w żadnym z tych języków. W okresie organizowania zinstytucjonalizowanych form szkolnych władze Kanady poprzez obowiązek szkolny w języku angielskim starały się doprowadzić do unifikacji kulturowej wszystkich grup emigranckich upatrując w zachowaniu przez nie przede wszystkim odrębności językowych głównej przeszkody w budowaniu zrębów unitarnego państwa. W prowincji Ontario został wprowadzony w 1927 r. nakaz prowadzenia nauczania wyłącznie w języku angielskim¹⁰⁹. Stąd nierzadkie były przypadki stosowania kar cielesnych przez nauczycieli o pochodzeniu angielskim lub irlandzkim w stosunku do dzieci posługujących się w szkole językiem polskim bądź kaszubskim.

Nauczanie języka polskiego wśród społeczności Wilna zostało usankcjonowane w 1944 r., kiedy to ks. Piotr Biernacki podjął starania u przedstawicieli władz kanadyjskich o wyrażenie zgody na nauczanie języka polskiego w szkole św. Józefa. Decyzja władz była pozytywna jednak warunki jakie zostały zaproponowane miały na celu zniechęcenie pomysłodawców do organizacji, a dzieci odwieść od chęci udziału w zajęciach. Ostatecznie lekcje języka polskiego prowadziła Elizabeth Shalla od poniedziałku do czwartku w godzinach popołudniowych od 15.30 do 16.30. Po 1955 r. język kraju pochodzenia nie mógł być przedmiotem nauczaniem w szkole. Elizabeth Shalla w tym czasie prowadziła zajęcia z języka polskiego podczas długiej przerwy szkolnej¹¹⁰.

¹⁰⁹ B. Heydenkorn, H. Radecki, *A Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada*, Toronto 1976, s. 88.

¹¹⁰ W. Szulist, *Kaszubi...*, s. 68.

Możliwości uczestnictwa w zajęciach lekcyjnych w ostatnich latach XIX w. i w początkowych XX w. były ograniczone. Spowodowane to było dużymi odległościami między poszczególnymi farmami, a miejscami, w których nauka była organizowana. Pionierzy nie dysponowali środkami transportu, a zwierzęta, które mogłyby służyć temu celowi wykorzystywane były w pracy na roli.

Ponadto wielu rodziców uważało, że cenniejszym będzie jeśli dziecko nauczy się pracy i jak przetrwać w warunkach kanadyjskiej zimy. Przeszkodą były także warunki klimatyczne. W zimie cały obszar Wilna i okolic zasypany był śniegiem. Nie było możliwości poruszania się pieszo. Koleiny, które zastępowały drogi były nieprzejezdne dla wozów konnych. Umiejętność czytania i pisanie pozostawała kwestią drugoplanową wobec wyzwań ówczesnej rzeczywistości. W pierwszym okresie bytowania w Ontario ludność kaszubska nie korzystała ze znajomości alfabetu, ponieważ wobec braku znajomości języka angielskiego ta wiedza nie spełniała swojej funkcji. Zdobyte w Prusach wykształcenie nierzadko było użyteczne tylko w celu złożenia podpisu pod dokumentami imigracyjnymi i o objęciu ziemi. Wśród emigrantów starszego pokolenia zaczęło występować zjawisko wtórnego analfabetyzmu. Z drugiej strony nieodosobnione były przypadki, kiedy to w rodzinach kaszubskich emigrantów nauczano czytania dzieci poprzez wspólną lekturę Biblii oraz modlitewników i śpiewników kościelnych. Były to często pamiątki przywiezione z Pomorza traktowane i przechowywane jak skarby.

Obecna sytuacja w dziedzinie edukacji na kanadyjskich Kaszubach jest znacznie bardziej sprzyjająca z jednej strony, zdobyciu dobrego wykształcenia z drugiej zaś, przyjazna zachowaniu języka przodków. Znacząco podniósł się odsetek młodych ludzi z kanadyjskich Kaszub, którzy kontynuują naukę w szkołach średnich w dużych miastach, a następnie uzyskują wykształcenie uniwersyteckie.

Od 1973 r. w Barry's Bay funkcjonowała szkoła sobotnio-niedzielna, w której nauczano języka polskiego. Inicjatorem jej powołania i pierwszym nauczycielem był ks. Józef Calik. Następnie w latach 1978-79 zajęcia prowadził ks. Stanisław Kuczaik. W Barry's Bay i Wilnie zajęcia z języka polskiego prowadził Jerzy Kosiński. W Wilnie od 1979 r. nauczycielem w szkółce z językiem polskim był Franciszek Bahyrycz.

Najnowszym przedsięwzięciem edukacyjnym na kanadyjskich Kaszubach był projekt związany z rozpoczęciem nauczania języka

kaszubskiego. W dniu 28 czerwca 2010 r. w siedzibie Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku zostało zawiązane porozumienie, którego celem był udział w projekcie „Czas na Polskę”¹¹¹. Głównym założeniem inicjatywy było zapewnienie zaplecza organizacyjnego i finansowego dla przeprowadzenia intensywnego kursu języka kaszubskiego dla potomków pionierów z Wilna. Porozumienie zostało zawarte pomiędzy: Stowarzyszeniem Wspólnota Polska reprezentowanym przez prezesa Longina Komołowskiego, Bankiem Nordea reprezentowanym przez wiceprezesa Sławomira Żygowskiego, Zrzeszeniem Kaszubsko-Pomorskim reprezentowanym przez prezesa Artura Jabłońskiego, Wilno Heritage Society reprezentowanym przez prezydenta David’a Shulist’a. Uczestnikami porozumienia byli także senator Kazimierz Kleina, starosta kartuski Janina Kwiecień, z-ca redaktora naczelnego Dziennika Bałtyckiego Mariusz Szmidka, oraz Lidia Czapiewska i Jan Czapiewski (żona i ojciec nieżyjącego już właściciela CEPR Daniela Czapiewskiego)¹¹².

Nauczycielem języka kaszubskiego, który został wytypowany przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie był członek Rady Języka Kaszubskiego Karol Rohde, który na półroczny kontrakt do Kanady przybył 10 września 2010 r. Podczas pobytu na kanadyjskich Kaszubach przede wszystkim nauczał języka kaszubskiego oraz przybliżał historię i kulturę Pomorza. Lekcje zostały zorganizowane w przedszkolu oraz pierwszej, drugiej i trzeciej klasie szkoły podstawowej. Na zajęcia w St. Mary’s School w Wilnie, St. John Bosco School w Barry’s Bay oraz St. Casimir’s School w Round Lake uczęszczało ok. 90 dzieci w przedziale wiekowym od 3 do 8 lat. W każdy piątek popołudniu odbywały się również zajęcia dla dorosłych, w których uczestniczyło 30 osób¹¹³. Oprócz nauki języka kaszubskiego Karol Rhode podczas swojego pobytu na kanadyjskich Kaszubach zajmował się tłumaczeniem materiałów oraz pracą przy renowacji znajdujących się w Kashub Heritage Museum eksponatów¹¹⁴.

¹¹¹ „Czas na Polskę” – projekt realizowany przez stowarzyszenie Wspólnota Polska. Jego głównym założeniem jest zorganizowanie dla trwającego 3 miesiące pobytu wolontariuszy z Polski w określonym środowisku Polonijnym. Celem pobytu wolontariuszy jest przybliżenie języka, kultury i historii Polski rodakom zamieszkałym poza granicami RP.

¹¹² D. Shulist, *Group of Canadian (& American) Kashubs discovery Roots in the Homeland*, „News from the Wilno Heritage Society...” 2010, vol. 9. nr 2, s. 4.

¹¹³ N. Landowska, *Uczył Kaszubów w Kanadzie*, „Norda” z dn. 24 czerwca 2011 r, s. 6.

¹¹⁴ S. Mask - Connolly, Karol Rhode – *First Kashubian Language Teacher in Canada’s*

4. MUZEA

Współcześnie życie kulturowe społeczności kaszubskiej w Kanadzie jest skoncentrowane wokół „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” (Polsko–Kaszubskiego Muzeum i Skansenu Dziedzictwa) prowadzonego przez Wilno Heritage Society. Muzeum funkcjonuje na terenie Wilno Heritage Park (Parku dziedzictwa) od 30 czerwca 2002 r. Jego kuratorem jest Shirley Mask-Connolly¹¹⁵ potomkini kaszubskiej rodziny Maszków z miejscowości Tuskowoy na Pomorzu. Jest autorką licznych artykułów i opracowań dotyczących kultury i historii kaszubskiej diaspory w Kanadzie. Wydała także kilka książek poświęconych kaszubskim emigrantom. Do najważniejszych pozycji zalicza się, m. in. „Crossing on the Agda” przedstawiające przebieg podróży pierwszej grupy osiedleńczej oraz trudy życia w nowych warunkach; „St. Casimir’s Church” opisujące dzieje wspólnoty kaszubskiej i jej integracji wokół parafii Św. Kazimierza oraz „Pioneers in Canada’s First Polish Settlement” przedstawiające genezę oraz przebieg powstawania pierwszych siedlisk kaszubskich w Kanadzie. Shirley Mask-Connolly jest przedstawicielką piątego pokolenia kanadyjskich Kaszubów. Została ukształtowana w charakterystycznych dla Kaszubów zamieszkujących w Kanadzie warunkach. Urodziła się na farmie w pobliżu miejscowości Killaloe, położonej w sąsiedztwie Wilna w hrabstwie Renfrew. Jej edukacja rozpoczęła się w elementarnej szkole w Hargarty i Richards. Typowa prowincjonalna szkoła mieściła się w jednym pomieszczeniu i składała się z jednej klasy. Następnie kontynuowała naukę w szkołach średnich w Eganville i Barry’s Bay. Ukończyła Carlton University w Ottawie oraz University of Toronto. Należy do pierwszej generacji społeczności kaszubskiej w Kanadzie, która uzyskała wyższe wykształcenie i zamieszkała w dużym mieście. Z wykształcenia jest artystką malarką. Do 1982 r. była nauczycielką w szkołach średnich. Obecnie

First Polish Settlement & Kashubian Community, “News from the Wilno Heritage Society...” 2011, vol. 10, nr 1, s. 13-16.

¹¹⁵ Shirley Mask – Connolly (1950-) malarka i pisarka. W swojej twórczości podejmuje tematy związane przejawami kultury i tradycji kaszubskich w hrabstwie Renfrew. Za swoją działalność została odznaczona m.in.: Medalem Senatu RP, Dyplomem Ministra Spraw zagranicznych RP, Krzyżem Zasługi oraz Medalem im. Bernarda Chrzanowskiego „Poruszył wiatr od morza” przyznawanym przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie (do grona laureatów należą, m.in.: Gunter Grass i prof. Gerard Labuda). Aktywnie uczestniczy również w życiu polonijnym. Mieszka w Ottawie.

mieszka w Ottawie i zajmuje się promowaniem kaszubskiego dziedzictwa w Kanadzie¹¹⁶.

„Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” prowadzone jest przez Wilno Heritage Society. Jest to inicjatywa zorganizowana przez pasjonatów kaszubszczyzny. Pomimo tego, że nie ma w środowisku zawodowych historyków i muzealników „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” pełni wszystkie funkcje profesjonalnego muzeum. Gromadzi eksponaty, poddaje je konserwacji, bada i opisuje, a następnie upowszechnia. W instytucji tej dużo uwagi poświęca się na dokumentowanie przejawów materialnego dorobku pierwszych osadników. Poza prowadzeniem działalności charakterystycznej dla muzeum (gromadzenie, przechowywanie i konserwacja eksponatów), „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” prezentuje kulturę kaszubską oraz prowadzi działalność o charakterze badawczym i popularnonaukowym związaną z reprezentowanym przez muzeum środowiskiem i regionem „kanadyjskich Kaszub”. Do głównych celów działalności muzeum należą: zachowanie wartości wypracowanych przez minione pokolenia oraz scalenie dotychczas zdobytych informacji w ramy wiedzy o przeszłości. Ma to na celu unaocznienie dorobku kulturowego, co prowadzi do powstawania całościowego wyobrażenia warunków panujących w przeszłości. Eksponaty oraz organizowane wystawy mogą być postrzegane jednostkowo, konkretnie jako określony przedmiot. „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” poprzez eksponaty i wystawy stara się opowiedzieć historię ludzi i regionu. Charakterystyczna tematyka prezentowanych zbiorów oraz usytuowanie w „Wilno Heritage Park” (Parku Dziedzictwa) wpisuje tę instytucję w ramy muzeum artystycznego, historycznego, etnograficznego oraz skansenu. W lipcu i sierpniu muzeum otwarte jest codziennie w godzinach od 11.00 do 17.00. Dodatkowo zbiory są udostępniane w soboty i niedziele w okresie od Victoria Day¹¹⁷ - Dnia

¹¹⁶ W. Szulist, *Shirley Mask-Connoly*, „Naji Gòchë”, 2001, nr 5, www.najigoche.kaszu-by.pl

¹¹⁷ Victoria Day (Dzień Wiktorii) – ruchome święto państwowe w Kanadzie obchodzone na cześć urodzin królowej Wiktorii. Uroczyste obchody są organizowane w poniedziałek przed 25 maja. W Dniu Wiktorii flagi państwowe są wywieszone na wszystkich budynkach rządowych, a w południe w stolicach prowincji oddawanych jest 21 salw armatnich. Odbývają się parady uliczne, festyny, pokazy fajerwerków oraz wydarzenia o charakterze kulturalnym. W prowincji Quebec święto nosi nazwę „Fête de la Reine” (Dzień Patriotów).

Wiktorii (poniedziałek poprzedzający 25 maja) do końca czerwca oraz od początku września do Thanksgiving¹¹⁸ - Święta Dziękczynienia (drugi poniedziałek października) w tych samych godzinach. Wejście do muzeum jest bezpłatne. Głównymi atrybutami „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” są umieszczone w parku oryginalne budynki mieszkalne i zabudowania gospodarcze wzniesione w drugiej połowie XIX w. przez pierwszych osadników kaszubskich¹¹⁹.

Pierwszym historycznym budynkiem w muzeum jest mały domek wybudowany z bali drewnianych, który był własnością rodziny Chippior. 8 listopada 1998 r. został przekazany na rzecz Wilno Heritage Society przez Marthę i Ambrose’a Chippior. Obecnie domek pełni szereg funkcji organizacyjnych. Mieści się w nim biuro muzeum i stowarzyszenia, sklepik z pamiątkami i gadżetami kaszubskimi, biblioteka oraz organizowane są mniejsze wystawy i ekspozycje. W zbiorach bibliotecznych i archiwum znajdują się książki, albumy, opracowania oraz artykuły w językach angielskim, polskim i kaszubskim. Udostępniane są również dokumenty urzędowe, drzewa genealogiczne, pamiątniki i wspomnienia z pierwszego okresu osadnictwa kaszubskiego. Drewniany domek umiejscowiony jest bezpośrednio przy wejściu na teren Wilno Heritage Park.

Kolejnym budynkiem znajdującym się w muzeum jest stara drewniana szopa. Jest to drugi dar rodziny Chippior przekazany na cele upowszechniania kultury kaszubskiej. Szopa została rozebrana, a następnie zrekonstruowana w parku w 1999 r. Jest to duży budynek z szerokimi wrotami ozdobionymi namalowanymi wzorami haftu kaszubskiego. Po ich otwarciu wewnątrz szopy pełni funkcję sceny, na której odbywają się koncerty i pokazy tańca. Przed budynkiem umiejscowiona jest platforma, na której, podczas festynów organizowane są tańce na otwartej przestrzeni. Na frontowej części szopy widnieje napis „Kaszebe Canada”. Poprzez

¹¹⁸ Thanksgiving, fr. „Jour de l’Action de grâce” (święto Dziękczynienia) – ruchome święto państwowe w Kanadzie obchodzone w drugi poniedziałek października. Powszechnie organizowane jest jako uroczyste zakończenie sezonu żniwiarskiego. W tradycji jest to święto obchodzone „za pomyślność”.

¹¹⁹ T. Peplińskie, *Preserving their culture. Wilno’s Polish Kashubs maintain unique language and traditions*, „The Daily Observer” z dn. 30.04.2005 r, s. 2.

swoje rozmiary i zmultiplikowane zastosowanie pełni ona w parku funkcję budynku centralnego.

Kolejnym eksponatem jest stara kapliczka składająca się z metalowego krzyża umieszczonego w drewnianej konstrukcji przykrytej spadzistym dachem. Wiek wiaty nie jest dokładnie określony, a jej konstrukcja posiada cechy nieskomplikowanego budynku użytkowego. Krzyż wykonany przez kaszubskiego emigranta Leona Ostrowskiego znajdował się na szczycie zbudowanego w 1875 r. kościoła Św. Stanisława Kostki w Wilnie. Dach wykonany jest z zachodzących na siebie wydrążonych bali cedrowych. W parku pełni funkcję symbolu pobożności i religijności pionierów kaszubskich.

Stary dom farmerski zbudowany z bali drewnianych i desek to kolejny eksponat muzealny. Uroczyste przecięcie wstęgi i udostępnienie obiektu odbyło się 2 sierpnia 2008 r. podczas głównych uroczystości 150 rocznicy kaszubskiego osadnictwa w Kanadzie, które obył się w Wino Heritage Park¹²⁰. Dom został przekazany stowarzyszeniu w lutym 2004 r. przez „Burchat Reunion Committtee” (Radę rodziny Burchat). 4 listopada 2006 r. został przewieziony do muzeum w częściach i następnie zrekonstruowany. Prace restauratorskie trwały przez cały 2007 r. oraz pierwszą połowę 2008 r. Polegały one na zreperowaniu uszkodzonych części, wymianie spróchniałych elementów wykonanych z drewna oraz wzmocnieniu konstrukcji. Zadbano również o wyposażenie wnętrza domu. Wszystkie prace zostały wykonane i sfinansowane przez społeczność kaszubską skupioną w Wilno Heritage Society oraz ich sympatyków. Dom pochodzi z farmy Józefa Burchata, który osiedlił się w okolicach Wilna w 1868 r.¹²¹

Ciekawym eksponatem jest także drewniana budowla gospodarcza, która niegdyś pełniła funkcję przydomowej komórki i wychodka. Współcześnie jest ozdobiona tradycyjnymi kaszubskimi elementami kwiatowymi.

W parku znajduje się także budynek, który nie jest eksponatem. Jest to drewniana zadaszona konstrukcja, którą Ed Chippior wykonał i przekazał dla muzeum w 2005 r. Pełni ona funkcję przestrzeni do prezentowania

¹²⁰ D. Gloin, *Wilno's Kashub pioneer farmhouse is now o pen to the public*, "Barry's Bay This Week" z dn. 6.08.2008 r, s.13.

¹²¹ S. Mask – Connolly, *Polish Kashub Farmhouse Project*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2006, vol. 5, nr 2, s. 8-14.

narzędzi i maszyn rolniczych, które były używane przez pionierów w XIX w.¹²²

Zabytkowe drewniane domy posiadają także elementy oryginalnego wystroju. W szczególności są to zachowane do czasów współczesnych przedmioty użytkowe, takie jak: krzesła, stoły, szafy i popularne na Kaszubach kredensy. Najcenniejszym z mebli, które znajdują się w „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” jest szafa, którą wykonał zmarły w 1910 r. John Borutski. Mebel zbudowany w drugiej połowie XIX w. jest przykładem kunsztu kaszubskich stolarzy. Konstrukcja jest wykonana z drewna ciemnego brązowego jesionu. Szafa nie została pomalowana, a jedynie pokryta lakierem w celu ukazania charakterystycznych elegancko wyglądających słoików. Jej góra oraz tył, półki i szuflady wykonane zostały z jasnego drewna lipowego. Ozdobami są misternie żłobione wzory i spirale. Mebel znajduje się w muzeum dzięki Ontario Trillium Foundation. Ekspонатem pełniącym także funkcję gabloty wystawienniczej jest przekazany przez Polish Heritage Institute-Kaszuby (Polski Instytut Kaszuby) wykonany z drewna dębowego kredens. Jest to stylowy stary mebel pomalowany czerwoną farbą. Współcześnie w Wilnie zachowało się niewiele zabytkowych mebli. Na przełomie lat 60 i 70 – tych XX w. na terenach „kanadyjskich Kaszub” wiele antyków zostało sprzedanych. W 1999 r. kolekcja mebli należąca do Wolfganga Schlombs’a, skład której w dużej mierze stanowiły eksponaty z Wilna i okolic uzyskała cenę 1,4 mln dolarów kanadyjskich.

Wystawy prezentowane w „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” oscylują wokół 3 kręgów tematycznych: zachowanie pamięci o kaszubskich korzeniach (Remembering Our Roots in Poland), upowszechnianie wiedzy o okresie pionierskim (Remembering Our Polish Kashub Pioneers and Pioneer Days), ukazanie bohaterstwa Kaszubów walczących za Polskę i Kanadę (Remembering Our Men who Fought for Poland and for Canada). Prezentowane są tam eksponaty o dużej wartości historycznej oraz etnograficznej, jak: książeczki do nabożeństwa, elementy strojów, sztuce i zastawa stołowa, podręczne narzędzia oraz inne drobne przedmioty użytku domowego. Z okresu I wojny światowej zachował się należący do Paul’a Coulas’a mundur błękitnej armii generała Józefa

¹²² Taże, *New Building Added to Wilno Heritage Park*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2005, vol. 4, nr 2, s. 13.

Hallera. Inne pojedyncze eksponaty umiejscowione są w budynkach znajdujących się na terenie muzeum.

Wilno Heritage Park, na terenie którego mieści się „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” jest otwarty przez cały rok. W okresie, kiedy nie funkcjonuje muzeum obok fasad budynków można zobaczyć kilka eksponatów znajdujących się na otwartej przestrzeni. Jeden z nich przekazał David Shulist i jest to odrestaurowana przez niego zabytkowa maszyna skonstruowana w formie drewnianego żurawia, która była wykorzystywana w końcu XIX w. przy wyrywaniu korzeni drzew podczas robót leśnych. Zobaczyć również można zabytkowy krzyż z kościoła Św. Stanisława Kostki, który znajduje się w otwartej drewnianej kapliczce.

Na terenie parku znajdują się tzw. „Family Stones”. Są to kamienie ułożone wzdłuż głównej alejki oraz między budynkami upamiętniające przyjazd pierwszych emigrantów kaszubskich do Kanady. Pełnią one funkcję małych pomników pamięci o przodkach oraz upowszechniają wiedzę o historii osadnictwa w hrabstwie Renfrew. Kamień może wystawić każda rodzina zamieszkująca obszar „kanadyjskich Kaszub”, do której należą potomkowie pionierów. Zasady jakie obowiązują przy wystawianiu małego pomnika określają wielkość i pochodzenie materiału oraz treść zamieszczonego tekstu. Przyjmuję się, że kamień powinien mieć powierzchnię nie większą niż 1 metr kwadratowy i dodatkowo musi pochodzić z farmy położonej w okolicach Wilna. Napis widniejący na pomniku powinien syntetycznie zawierać najistotniejsze fakty z przeszłości. W ten sposób jest zachowywana pamięć i upowszechniana jest wiedza o Kaszubach, którzy przybyli do Kanady, a w szczególności o ich: oryginalnej pisowni imion i nazwisk, dacie i miejscu urodzenia, dacie przybycia do Kanady, numerze i dacie zasiedlenia działki w hrabstwie Renfrew, dacie i miejscu śmierci. Rodziny, które upamiętniły w ten sposób swoich członków to m.in.: Bachinski, Biernaski (Biernacki), Blank, Bloskie (Zblowski), Boruski (Borucki), Brotton, Buraczewski, Burchat (Burchardt), Chippior (Szczypior), Dombrowskie (Dombrowski, Dabrowski), Etmanski (Ertmanczyk, Hetmanski), Dzieminski (Zaminski), Fleece (Flis), Glofheskie (Głowczewski), Herron (Eron), Kasaboski, Kluge (Kluk), Kobus (Cobus), Konopacki, Kulas (Coulas), Lorbetski (Lorbiecki), Mask (Maszk), Myszka, Norlock (Narloch), Palubiskie, Prince (Prinz, Princ), Peplinski, Shalla (Szala, Szola), Shulist (Szulist), Stamplecoskie (Stempnakowski), Stopa, Surnoskie (Sernoskie, Czarnowski), Szczypior,

Trzebiński, Yakabuski (Jakubowski), Yeretch (Jereczek), Zaminski (Dzieminski). Nierzadko zawierane są także informacje o członkach rodziny pioniera oraz nazwiska panieńskie kobiet¹²³.

Na obszarze Wilna i okolic znajduje się wiele historycznych śladów pierwszego osadnictwa. W celu wypromowania miejsc znajdujących się na peryferyjnych obszarach „Wilno Heritage Society” i „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” opracowały trasę 3 szlaków krajoznawczych określanych mianem „Wilno Heritage Trails”. Pierwszy nosi nazwę „The New Church and Old Cemetery Walk” (Spacer od Nowego Kościoła do Starego Cmentarza), a jego trasa rozpoczyna przy kościele St. Mary of Czestochwa Church (kościół Matki Boskiej Częstochowskiej)¹²⁴ i wiedzie do cmentarza, na którym odbywały się pierwsze pochówki pionierów poczynawszy od 1875 r. Czas jaki zajmuje przejście całego odcinka wynosi ok. 1 godziny. Trasa spaceru wiedzie przez Wilno oraz wzgórza otaczające miejscowość. Drugi ze szlaków nosi nazwę „The Loggin Train Track Walk” (Spacer Torami i Drewnianymi Podkładami Kolejowymi). Trasa wiedzie wzdłuż torów kolejowych, które zostały położone w 1894 r. w celu połączenia lesistego obszary hrabstwa Renfrew z linią kolejową wiodącą do Ottawy. Inicjatorem przedsięwzięcia był określany mianem „lumber baron” potentat przemysłu drzewnego J.R. Booth. Połączenie kolejowe było czynne do 1966 r. Obecnie szlak „The Loggin Train Track Walk” wiedzie z Wilna do Killaloe lub Barry’s Bay. W obydwu kierunkach jego długość wynosi ok. 11 km. Trzeci szlak opracowany przez stowarzyszenie i muzeum to „The Shrine Hill Cross and Commemorative Plaque Walk” (Spacer na Wzgórze Świątynne z Krzyżem i Tablicą Pamiątkową). Na wzgórzu Shrine Hill znajduje się krzyż, który został tam postawiony w 1933 r. przez parafian z Wilna. Tablica pamiątkowa informuje o obecności na tym obszarze pionierów pochodzących z Polski. Długość szlaku wynosi ok. 6,5 km, a jego przejście zajmuje ok. 1,5 godziny. Szlaki „The New Church and Old Cemetery Walk” (Spacer od Nowego Kościoła do Starego Cmentarza) oraz to „The Shrine Hill Cross and

¹²³ Taże, *Five New Heritage Stones in Wilno Heritage Park*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2004, vol. 3, nr 2, s. 3.

¹²⁴ St. Mary of Czestochwa Church (kościół Matki Boskiej Częstochowskiej) - kościół w miejscowości Wilno zbudowany w miejscu pierwszego kościoła wzniesionego przez Kaszubów St. Stanislaus Church (kościół Św. Stanisława), który spłonął w pożarze 2 lutego 1936 r.

Commemorative Plaque Walk” (Spacer na Wzgórze Świątynne z Krzyżem i Tablicą Pamiątkową) łączą się ze sobą. 10 października 2009 r. nastąpiło otwarcie „Opeongo Heritage Trail” (Szlak Dziedzictwa Opeongo). Szlak wiedzie wzdłuż historycznej linii osadniczej Opeongo Road i upamiętnia pionierów z „kanadyjskich Kaszub” oraz imigrantów niemieckich, irlandzkich i innych narodowości. Jest to inicjatywa gminy Madawaska Valley oraz Wilno Heritage Society¹²⁵.

Tematyka kaszubskiego dziedzictwa w Kanadzie jest także przedmiotem zainteresowania ze strony innych muzeów i instytucji upowszechniających wiedzę o historii i kulturze. Dotychczas zrealizowano liczne wystawy i ekspozycje w różnych instytucjach kulturalnych. W lutym 2000 r. w Nepean Centre w Ottawie został zorganizowany „Dzień Polski”. Podczas tego wydarzenia o charakterze kulturalnym Polski Instytut Kaszuby zorganizował wystawę przedstawiającą historię i dziedzictwo osadników z „kanadyjskich Kaszub”. W tym samym roku Instytut przygotował drewniany tryptyk ze zdjęciami i dokumentami prezentującymi dorobek pierwszych osadników oraz dzieje Polonii w hrabstwie Renfrew. Ekspонат był wystawiony w muzeum znajdującym się w bezpośrednim sąsiedztwie Parliament’s Hill¹²⁶ w najstarszym budynku w Ottawie zbudowanym z kamienia - Bytown Museum. Od września 2003 r. do marca 2004 r. w „Ontario Legislative Building” budynku parlamentu Prowincji Ontario w Toronto nazywanego popularnie „Queen’s Park” prezentowana była wystawa „Wilno, Canada’s First Polish Settlement, Past & Present” (Wilno, Pierwsza Polska Osada w Kanadzie, Przeszłość i Teraźniejszość). Wystawa została przygotowana przez Wilno Heritage Society. 1 kwietnia 2005 r. w Museum of Civilization, największym i najnowocześniejszym muzeum w Ottawie, miała miejsce wystawa „Quilt of Belonging” składająca się z 263 haftowanych bloków prezentujących różne kultury występujące w Kanadzie. Polska ekspozycja składała się z haftów kaszubskich przygotowanych przez Halinę Urbanowicz z Polskiego Instytutu Kaszuby. 6 maja 2008 r. w Bytown Museum w Ottawie została uroczystie otwarta wystawa „Celebrating 150 years of Canada’s Polish Kashub Heritage” (Obchody 150 – lecia osadnictwa

¹²⁵ S. Mask – Connolly, *Opeongo Heritage Trail Grand Opening*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2009, vol. 8, nr 2, s. 11.

¹²⁶ Parliament’s Hill – siedziba obu izb parlamentu Kanady oraz budynków rządowych w Ottawie.

polskich Kaszubów w Kanadzie). Kuratorem wystawy była Shirley Mask-Connolly, a współorganizatorami Wilno Heritage Society i Federacja Polek w Kanadzie. Wśród obecnych na otwarciu wystawy byli: Piotr Ogrodziński – ambasador RP w Kanadzie, Rick Norlock – deputowany do Izby Gmin, Jerzy Czartoryski – prezes Kongresu Polonii Kanadyjskiej Oddział Ottawa, Ewa Zadarnowska – przewodnicząca Federacji Polek w Kanadzie oraz autor niniejszego opracowania¹²⁷. W lipcu 2008 wystawa była prezentowana w McDougall Mill Museum w Renfrew.

W dniach 9-12 czerwca 2011 r. z okazji 150 rocznicy powstania powiatu Renfrew została zorganizowana wystawa EXPO 150. Wilno Heritage Society zaprezentowało tam ekspozycję wnętrza zabytkowego domu kaszubskich pionierów, okolicznościową wystawę oraz zorganizowało zabawę muzyczno-taneczną¹²⁸.

Funkcją muzeów jest łączenie kultury wielu pokoleń. Szczególnie istotna jest rola muzeum w kształtowaniu światopoglądu młodzieży, patriotyzmu, w poznaniu tradycji narodowych i przywiązaniu do regionu. Mają również pomóc ludziom w zakotwiczeniu swego istnienia w czasie i przestrzeni. Integracyjna działalność muzeum to także prezentowanie przy pomocy zbiorów muzealnych dorobku kulturalnego przedstawicielom odmiennych kultur. Poprzez takie działania realizuje się ideę wzajemnego porozumienia między grupami etnicznymi i narodami, a także kształtuje właściwy stosunek do innych narodowości. Funkcja integracyjna „Polish Kashub Heritage Museum & Skansen” realizuje się w scalaniu różnych dziedzin wiedzy, koncentrowaniu zainteresowań wokół rozpoznawania historii regionu oraz studiowanie dorobku kulturalnego ludzi, co w następstwie przejawia się kształtowaniem silniejszej więzi społecznej.

5. KONTAKTY Z POLSKĄ

Diaspora kaszubska w Kanadzie utrzymuje obecnie ożywione kontakty z Polską, w tym szczególnie z obszarem Kaszub w województwie

¹²⁷ S. Mask – Connolly, *The celebration continues for Kashubs*, „Barry’s Bay This Week” z dn. 11.06.2008 r, s. 9.

¹²⁸ Taże, *Expo 150-Celebrating 150 th Anniversary of Renfrew County June 9-12*, „News from the Wilno Heritage Society ...” 2011, vol. 10, nr 2, s. 9.

pomorskim. Z jednej strony, mają one charakter sentymentalnych podróży do kraju przodków, wizyt studyjnych w celu zebrania materiałów do studiowania historii i kultury regionu kaszubskiego, udziału w wydarzeniach promujących istnienie „kanadyjskich Kaszub”. Z drugiej zaś, liczne są podróże Kaszubów z Polski do Kanady. Dużym zainteresowaniem cieszy się kaszubska emigracja także wśród polskich naukowców. Niemala liczba badań została przeprowadzona nad przemianami tożsamości ludności kaszubskiej w warunkach emigracji. Liczne są również kontakty Kaszubów z Ontario z Polonią kanadyjską.

Współczesne relacje Kaszubów z Polski i Kanady w znacznej mierze zostały zapoczątkowane poprzez działalność redemptorysty ojca Alojzego Rekowskiego. Urodził się on 23 października 1923 r. w ontaryjskim Wilnie jako Aloysius Rekowski. Jego obydwój rodzice Marianna Peplińska i Aloysius Rekowski senior pochodzili z rodzin o żywych tradycjach polonijnych. Jego odkrywanie kaszubszczyzny zostało zapoczątkowane lekturą „Ziemia gromadzi prochy” autorstwa Józefa Kisielewskiego¹²⁹. Zainteresowanie przerodziło się w prawdziwą pasję badawczą. Ojciec Rekowski przebywał w Polsce w 1965, 1981 oraz 2001 r. Za każdym razem dotarł na Kaszuby, w szczególności do Lipusza, gdzie zbierał informacje, poszukiwał śladów przeszłości i identyfikował nazwiska oraz miejsca pochodzenia przodków kanadyjskich Kaszubów. W latach 1982-1986 opublikował cykl artykułów w tygodniku „This Week” ukazującym się w Barry’s Bay. Zawierały one informacje o kulturze i historii Kaszub i Pomorza. Był autorem wydanej w 1997 r. książki „The Saga of the Kashub People in Poland, Canada, USA”. Pozycja ta będąc poszerzonym zbiorem artykułów, przyczyniła się do rozbudzenia świadomości kaszubskiego pochodzenia wśród mieszkańców Wilna. Społeczność ta była postrzegana i definiowała siebie jako potomków pierwszego polskiego osadnictwa w Kanadzie. Książka ojca Rekowskiego pozwoliła uściślić obszar ziem polskich z których w połowie XIX w. nastąpiła emigracja¹³⁰. Utrzymywał bliskie kontakty z innym znaczącym badaczem diaspory kaszubskiej w Kanadzie ks. Władysławem Szulistem¹³¹ z Lipusza.

¹²⁹ Józef Kisielewski (1905-1966) pisarz, dziennikarz. Autor książki *Ziemia gromadzi prochy*, w której prezentował meandry historii Pomorza.

¹³⁰ W. Szulist, *O. Aloysius J. Rekowski*, „Naji Gòchè”, 2002, nr 8, wydanie internetowe www.najigoche.kaszuby.pl

¹³¹ Por. J. Walkusz, *Ks. Władysław Szulist w służbie duszpasterstwa i historii. 35 lat*

Ważnym wydarzeniem dla nawiązania trwałych kaszubskich kontaktów polsko – kanadyjskich o charakterze emocjonalnym i osobistym była także wizyta Wojciecha Etmańskiego¹³² w Wilnie w 1991 r. Jego zainteresowanie kaszubszczyzną wykryształizowało się w okresie studenckim, kiedy należał do Klubu Studentów Pomorania. Włączał się w nurt aktywnego życia organizacyjnego i propagatorskiego. Był członkiem grupy redagującej miesięcznik „Tatczëzna”. W czasopiśmie znajdowały się odważne teksty propagujące idee regionalne w języku polskim i kaszubskim. Ze środowiskiem „Tatczëzny” związani również byli obecni liderzy ruchu kaszubskiego jak, m.in.: Artur Jabłoński, Eugeniusz Pryczkowski, Jarosław Ellwart. Pismo ukazywało się w latach 1990 – 91. Wojciech Etmański podczas studiów rolniczych w Olsztynie był uczestnikiem projektu zorganizowanego przez Międzynarodową Szkołę Zarządzania Inwentarzem Żywym. Był to program mający na celu pokazanie polskim rolnikom w jaki sposób funkcjonuje nowoczesna farma, jakie są sposoby zarządzania w gospodarce żywnościowej oraz nauka wykorzystywania maszyn i narzędzi rolniczych. Istotną częścią projektu było odbycie praktyki na farmach w Kanadzie. Wyjeżdżając na staż zagraniczny wiedział o istnieniu obszaru zamieszkanego przez Kaszubów, jednak pracując na farmie w rolniczej prowincji Alberta nie miał możliwości dotarcia do nich. W końcowej fazie praktyk w ostatnich dniach stażu uczestnicy mogli wziąć udział w wycieczce do znajdującej się w prowincji Ontario największej atrakcji turystycznej kraju tj. wodospadu Niagara. Była to szansa na przebywanie w niedalekiej odległości od „kanadyjskich Kaszub”, którą postanowił wykorzystać. Ciekawość kaszubskiej diaspory w Kanadzie spowodowała, że zadzwonił na parafię w Barry’s Bay. Tamtejszym proboszczem był wówczas ks. Ambrose Pick, który wywodzi się z kaszubskiej emigracji. Wojciech Etmański posługując się językiem kaszubskim poprosił o możliwość nawiązania kontaktu z zamieszkałą w Kanadzie rodziną Etmańskich. Ksiądz Ambrose Pick informację o pobycie w Kanadzie Kaszuby z Polski przekazał społeczności Wilna. Zainteresowanie wykazali Shirley i Emeric Etmanskie.

twórczości naukowopublicystycznej, Lublin 1992, ss. 51.

¹³² Wojciech Etmański (1966-) regionalista, działacz kaszubski. Członek władz naczelnych Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Współtwórca i członek zarządu stowarzyszenia „Kaszëbskô Jednota”. Radny gminy Przywidz i radny Powiatu Gdańskiego z siedzibą w Pruszczu Gdańskim. Właściciel 300 ha gospodarstwa rolnego.

Odebrali go z pensjonatu, w którym przebywali uczestnicy projektu i zaprosili do swojego domu w Wilnie. Pierwszym wrażeniem jakie odniosły obydwie strony było zaskoczenie brakiem bariery językowej. Język kaszubski, jakim posługiwali się kaszubi kanadyjscy zawierał elementy, z jednej strony archaizmów, które współcześnie wyszły z użycia we współczesnej kaszubszczyźnie. Z drugiej zaś znajdowały się zapożyczenia z języka angielskiego określające przedmioty, które emigranci i ich potomkowie poznali dopiero w Kanadzie¹³³. Pojedyncze wyrazy nie utrudniały jednak procesu komunikacji¹³⁴. Wojciech Etmański przyjeżdżał do Kanady jeszcze w 2001 r. z żoną Aleksandrą oraz w 2008 r. Podczas pobytu w 2001 r. wygłosił w języku kaszubskim referat prezentując potomkom emigrantów historię kaszubszczyzny oraz założenia ruchu kaszubskiego. W 2008 r. uczestniczył w Kashub Day oraz w otwarciu wystawy w Bytown Museum w Ottawie. Jego pierwszy niedługi pobyt u Shirley i Emrick'a Etmanskie był nawiązaniem kontaktów Kaszubów z Polski i Kanady o charakterze relacji osobistej. Stał się początkiem zjawiska nawiązywania trwałych osobistych i bardzo serdecznych „stosunków rodzinnych”. W 1994 r. Shirley i Emeric Etmanskie przyjechali do Polski. W 1995 r. w Wilnie przebywała siostra Wojciecha Małgorzata Etmańska (obecnie Koczyk). W 1998 r. Shirley i Emeric Etmanskie ponownie przyjechali do Polski wraz z synem Douglas'em Etmanskie oraz córką Diane Malone i jej partnerem Andy Borutski'm. W 2008 r. na „kanadyjskich Kaszubach” przebywała druga siostra Wojciecha Gabriela Jóskowska (z domu Etmańska). W kwietniu 2009 r. na ślub siostrzenicy Wojciecha Etmanskiego Miłostawy Dawidowskiej z Jakubem Magulskim przyjechała Shirley Etmanskie z synem Donaldem i jego żoną Ritą oraz przyjaciółka Bernadette Dudack (z domu Norlock). W 2011 r. w Wilnie przebywała Damaroka Etmańska – córka Wojciecha. Rodzinom Etmańskich i Etmanskie nie udało się ustalić wspólnego przodka ani wspólnej miejscowości pochodzenia.

¹³³ Przykładem ilustrującym mechanizm zapożyczeń językowych ludności kaszubskiej w Kanadzie jest określenie samochodu. Obecnie w użyciu funkcjonuje neologizm „cara” od angielskiego wyrazu „car” (samochód). Np.: Gdzie je mōja cara? (Gdzie jest mój samochód). Ciekawostką jest, że fonetycznie brzmiące identycznie słowo „kara” we współczesnym języku kaszubskim znaczy – taczka.

¹³⁴ I. Joć, *Kaszubi zza wielkiej wody*, „Dziennik Bałtycki”, z dn. 26.06.2009 r, s. 22.

Znaczące ożywienie kontaktów polsko – kanadyjskich w obszarze społeczności kaszubskiej nastąpiło w 2008 r. w 150 rocznicę osadnictwa Kaszubów w Kanadzie. W dniach od 10 do 23 maja 2008 r. w Polsce przebywała grupa Kaszubów z Wilno Heritage Society. Brali oni udział w zorganizowanej wycieczce, która była jednym z wydarzeń o charakterze rocznicowym. W związku z powyższym znaczna część pobytu w Polsce została przeznaczona na pobyt na Kaszubach. Program wycieczki przewidywał przylot do Warszawy a następnie przejazd do Krakowa, do Kopalni Soli w Wieliczce, na Jasną Górę w Częstochowie i do Torunia. Podczas pobytu na Kaszubach m.in.: udali się na niedzielną mszę świętą do Lipusza, którą celebrował ks. Władysław Szulist oraz poszukiwali śladów swoich przodków. Byli w Kartuzach i w Żukowie oraz złożyli wizytę w gospodarstwie Wojciecha Etmańskiego w Trzepowie. Wraz z autorem dysertacji zwiedzili Półwysep Helski oraz Sopot i gdańskie Główne Miasto. Podczas pobytu w Gdańsku złożyli w siedzibie Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego zaproszenie dla przedstawicieli polskich Kaszubów do uczestnictwa w oficjalnych obchodach rocznicowych 2 sierpnia 2008 r. w Wilnie. W odpowiedzi na zaproszenie do Kanady udała delegacja Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego z prezesem Arturem Jabłońskim na czele. Wśród uczestników byli także Kaszubi przedstawiciele władz państwowych, jak senator Kazimierz Kleina i samorządowych z regionu kaszubskiego, jak burmistrz Kartuz Mirosława Lehman oraz biznesu, jak Daniel Czapiewski właściciel Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku. Pobyt delegacji stał się zaczątkiem nawiązania współpracy na poziomie instytucji. Przed tym wydarzeniem stowarzyszeniem utrzymującym kontakt z Kaszubami z Kanady, w tym z Polskim Instytutem Kaszuby był Instytut Kaszubski w Gdańsku¹³⁵.

Przed 2008 r. kontakty były jednostkowe i miały najczęściej wymiar osobisty. Do Polski udawali się Kaszubi z Kanady w celu zapoznania się z ojczyzną przodków. Spośród wielu wizyt w przekazach funkcjonują te, które odbyli m.in.: Shirley Mask-Connolly, Shirley i Emeric’a Etmańskie, Ruth i Dave’a Lockhart, Vonda Watson, David Shulist, Ed Chippior.

¹³⁵ J. Borzyszkowski, *op.cit.*, s. 11. Również m. in. w 1997 r. podczas wizyty w Gdańsku Shirley Mask – Connolly spotkała się, z prezesem Instytutu prof. Józefem Borzyszkowskim i wiceprezesem prof. Cezarym Obracht-Prądkońskim (ówcześnie doktorem i sekretarzem Instytutu).

Po raz pierwszy Shirley Mask-Connolly przyjechała do Polski w 1997 r. Spotkała się wtedy z ks. Władysławem Szulistem, z którym korespondowała oraz z profesorem Józefem Borzyszkowskim oraz ówczesnym redaktorem naczelnym miesięcznika Pomerania Cezarym Obracht-Prondzyńskim. W tym samym roku w Wilnie gościł Zespół Pieśni i Tańca Kaszuby z Kartuz.

W kontekście kontaktów z Polską istotne miejsce zajmują również relacje z Polonią. W 2003 r. odwiedził Wilno pochodzący z okolic Lipusza Zbigniew Koska. Osiedlił się w Kanadzie w 1990 r. a obecnie mieszka w miejscowości Brampton w Ontario. Będąc przedstawicielem nowej fali emigrantów z Polski wyraził zainteresowanie kaszubską diasporą w Kanadzie. Nawiązał znajomość z Shirley Mask-Connolly, która wprowadziła go w kaszubski świat w Kanadzie. Rozmowy o historii rodzin Maszk i Koska doprowadziły do ujawnienia odległych więzów rodzinnych łączących Shirley Mask-Connolly i Zbigniewa Koskę¹³⁶.

We wrześniu 2003 r. przebywali w Polsce Rose Marie, Sylwester, Gerard Broton, potomkowie pochodzącej z Galicji rodziny Broton. Rose Marie pochodzi z rodziny kaszubskich emigrantów Lorbetskie. Zwiedzając kraj przodków odwiedzili m.in. miejsca związane z rodziną Broton: Szczecin, Poznań, Częstochowę, Kraków, Wieliczkę, Warszawę, Tarnów oraz Lipusz skąd wywodzi się rodzina Lorbieckich/Rolbieckich¹³⁷.

W okresie 5-18 maja 2004 r. odbyła się pielgrzymka do Polski, w której udział wzięło 74 członków społeczności kaszubskiej z Madawaska Valley. Głównym inicjatorem pielgrzymki i liderem grupy był ks. Richard Philipski z parafii Matki Boskiej Częstochowskiej z Wilna. Podczas pobytu w Polsce zwiedzili m.in.: Gdańsk, Malbork, Warszawę, Gniezno, Kraków, Wieliczkę, Oświęcim, Łagiewniki, Częstochowę, sanktuaria maryjne na Jasnej Górze i Gietrzwałdzie. Na Kaszubach byli w sanktuariach Sianowie i Swarzewie oraz na kalwariach w Wejherowie i w Wielu. Zwiedzili skansen we Wdzydzach Kiszewskich, byli w miejscach skąd pochodzili ich przodkowie: Leśnie, Parchowie, Kaliszu i Lipuszu. W programie uwzględniono

¹³⁶ S. Mask – Connolly, *Finding a Bit of Kaszuby in Canada*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2004, vol. 3, nr 1, s. 10-11.

¹³⁷ R. M., S., G. Broton, *Our Adventures in Poland*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2004, vol. 3, nr 1, s. 4 -5.

także wyjazd na Litwę. Kaszubi mogli zobaczyć Wilno, miasto które dało nazwę ich najbardziej rozpoznawalnej miejscowości w Kanadzie¹³⁸.

W 2005 r. przyjechała na Kaszuby Pat Flynn, która jest potomkinią osiadłych w Kanadzie i USA rodzin Szola i Stoppa. W poszukiwaniach odpowiedzi na pytania o dziedzictwo przeszłości jej przewodniczką była Miłoslawa Borzyszkowska¹³⁹.

W dniach 9-15 listopada 2006 r. w Wilnie przebywał Stanisław Frymark. Jest on właścicielem Kaszubskiego Gościńca Agroturystycznego Zamek Zaborski. Utrzymuje bliskie kontakty z diasporą kaszubską w USA, Kanadzie oraz Nowej Zelandii¹⁴⁰.

W dniu 29 czerwca 2006 r. Shirley Mask-Connolly odebrała w Gdańsku medal im. Bernarda Chrzanowskiego „Poruszył wiatr od morza”. Jest pierwszą osobą z kontynentu amerykańskiego, która otrzymała to wyróżnienie. Medal został jej przyznany w 2004 r.¹⁴¹

W 2007 r. nastąpiło kilka wizyt kaszubsko-kanadyjskich. W kwietniu do Kanady przyjechał Marian Górlikowski, twórca programów i filmów dokumentalnych o tematyce regionalnej. W maju 2007 r. na Kaszubach poszukiwał swoich korzeni Raymond Pecoskie (Piechowski) z Oakville¹⁴². Również w maju przebywali na Pomorzu David Shulist i Ed Chippior. Ich wizyta miał służyć przygotowaniu kolejnej zorganizowanej wycieczki dużej grupy Kaszubów kanadyjskich do kraju przodków. Ważnymi punktami ich pobytu były spotkania z ks. Władysławem Szulistem w Lipuszu oraz prof. Józefem Borzyszkowskim w Instytucie Kaszubskim w Gdańsku¹⁴³.

W dniu 7 maja 2009 r. Shirley Mask-Connolly oraz David Shulist zostali zaproszeni przez ambasadora RP w Kanadzie Piotra Ogrodziń-

¹³⁸ J. Szymanski, *Polish Pilgrime Tour May 5-18, 2004*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2004, vol. 3, nr 2, s. 13-16.

¹³⁹ P. Flynn, *A Kashubian Sojourn, Spring 2005*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2006, vol. 5, nr 1, s. 17-19.

¹⁴⁰ W. Szulist, *Stanisława Frymarka wyprawy na Kaszuby w USA i Kanadzie*, “Naji Gòchè”, 2008, nr 37 wydanie internetowe www.najigoche.kaszuby.pl

¹⁴¹ S. Mask - Connolly, *Heritage News*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2006, vol. 5, nr 2, s. 16.

¹⁴² R. Pecoskie, *So Many Questions Answered in Kaszuby, Poland*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2007, vol. 6, nr 2, s. 6.

¹⁴³ S. Mask – Connolly, *New Notes*, “News from the Wilno Heritage Society...” 2009, vol. 8, nr 2, s. 25.

skiego na kolację, której gościem honorowym była małżonka prezydenta RP Maria Kaczyńska. Wśród gości był także Prezes Kongresu Polonii Kanadyjskiej Władysław Lizon¹⁴⁴.

W sierpniu 2009 r. w Wilnie przebywała Miłoslawa Borzyszkowska-Szewczyk wraz z mężem Andrzejem Szewczykiem.

W dniu 16 sierpnia 2009 r. w należącym ówczesnie do Daniela Czapiewskiego Centrum Edukacji i Promocji Regionu w Szymbarku został zorganizowany Światowy Dzień Kaszubów¹⁴⁵. Głównym punktem imprezy było odsłonięcie Chaty Trapera Kaszubskiego w Kanadzie. Uroczystości poprzedziła msza św. Celebrowana przez ks. Władysława Szklistę. Gośćmi honorowymi na uroczystości byli: Shirley Mask-Connolly, David Shulist, Sarah i Ed Chippior, Don Etmanskis, Richard Shulist, Joseph Shulist oraz Aloysius Blank. Wśród zaproszonych osób byli także: prezydent Lech Wałęsa, ambasador Kanady w Polsce David Preston, senator Kazimierz Kleina, marszałek województwa pomorskiego Jan Kozłowski, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Artur Jabłoński. Podczas uroczystości David Shulist otrzymał z rąk senatora Kazimierza Kleina Medal Zasłużony Kulturze „Gloria Artis”. Oryginalne zabytkowe budynki pochodzące z farm kanadyjskich Kaszubów z przełomu XIX i XX w. przekazali Ed Chippior oraz Adam i Joseph Shulist. Droga, jaką przebyły budynki nie była łatwa. Najpierw zostały one zdemontowane w Wilnie, a poszczególne ich elementy zostały ponumerowane. Następnie zostały złożone w kontenerze i przetransportowane statkiem do Polski¹⁴⁶. Na Kaszubach były prezentowane w różnych miejscach za pomocą platformy umiejscowionej na samochodzie ciężarowym¹⁴⁷. Ostatecznie zostały złożone w Szymbarku i są obecnie eksponatami w Centrum Edukacji i Promocji Regionu. Podczas pobytu w Polsce kaszubska grupa z Kanady

¹⁴⁴ Taże, *Heritage News*, „News from the Wilno Heritage Society...” 2006, vol. 5, nr 2, s. 16.

¹⁴⁵ A. Zielińska, *Kaszubska feta w Szymbarku*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 17.08.2009 r, s. 4.

¹⁴⁶ M. Szmidka, *Ten dom połączy Kaszubów z odległych kontynentów*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 26.06.2009 r, s. 6.

¹⁴⁷ A. Zielińska, *Kaszubska chata z Kanady przyплыnęła już do Polski*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 17.07.2009 r, s. 8.

odwiedziła m.in.: Wejherowo, Puck, Sierakowice, Żukowo, Kartuzy, Kościerzynę, Lipusz, Kalisz i Gdańsk¹⁴⁸.

W dniu 22 października 2009 r. w Warszawie Shirley Mask-Connolly i David Shulist odebrali w Warszawie z rąk ministra spraw zagranicznych Radosława Sikorskiego pamiątkowy dyplom w dowód uznania dla ich pracy na rzecz promowania polskiej kultury. Uroczystość miała miejsce w Belwederze, a wśród gości obecni byli: ambasador Kanady w Polsce Dan Castello, senator Kazimierz Kleina, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Artur Jabłoński oraz właściciel CEPR Daniel Czapiewski¹⁴⁹.

W rocznicę uchwalenia pierwszej polskiej konstytucji 3 Maja 2010 r. w Museum of Civilization w Ottawie marszałek senatu RP Bogdan Borusewicz i ambasador RP w Kanadzie Zenon Kosiniak-Kamysz wręczyli Shirley Mask-Connolly i Davidowi Shulistowi Krzyże Kawalerskie Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej. Pośmiertnie odznaczony został także ojciec Alojzy Rekowski. Order odebrała jego siostrzenica Lorraine Yantha-Eaton¹⁵⁰.

W dniu 26 czerwca 2010 r. w Zjeździe Kaszubów w Pucku uczestniczyła grupa Kaszubów z Kanady: David Shulist, Cora Matusheskie, Ken Matusheskie, Patricia Muller, Margaret Biernaski, Zygmund Biernacki, Patrick Wyse, Ben Burchat, Leo Coulas i Teenie Mask. Odwiedzili również miejsca związane z ich przodkami, w tym Lipusz oraz Sianowo, Wierzyce, Szymbark, Gdańsk¹⁵¹.

W dniu 1 lipca 2010 r. w Warszawie odbył się ślub Sarah Ann Głofcheskie, która jest córką obecnego prezydenta Wilno Heritage Society Petera Głofcheskie. Jednymi z gości byli Ruth i Dave Lockheart, którzy spędzili kolejne 5 dni w Gdańsku. W wyjazdach po Kaszubach oraz w wycieczkach po Gdańsku towarzyszył im autor dysertacji.

W sierpniu 2011 r. Shirley Mask – Connolly przyjechała ponownie do Polski. Odwiedziła Warszawę Kraków, Toruń i Gdańsk. Na Kaszubach

¹⁴⁸ S. Mask - Connolly, *Canadian Kashub Buildings on Display in Polish Homeland*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2009, vol. 8, nr 2, s. 3-8.

¹⁴⁹ Tąże, *Wilno Heritage Society Recipients of Two Prestigious Awards from Poland in 2009*, "News from the Wilno Heritage Society ..." 2009, vol. 8, nr 2, s. 14-15.

¹⁵⁰ Tąże, *Polish Cross Medals Awarded to Three Canadian Kashubs*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2010, vol. 9, nr 2, s. 9.

¹⁵¹ D. Shulist, *Group of Canadian (& American) Kashubs Discover Roots in the Homeland*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2010, vol. 9, nr 2, s. 3-4.

była także w Lipuszu, Żukowie, Wejherowie, Szymbarku. Spotkała się m.in. z prezesem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Łukaszem Grzędzickim, ks. Władysławem Szulistem, profesorem Józefem Borzyszkowskim oraz Miłosławą i Andrzejem Szewczykami, Aleksandrą i Wojciechem Etmańskimi. Podróż do Polski miała także charakter osobisty i rodzinny. Podczas pobytu w Krakowie miały miejsce zaręczyny jej córki Karen¹⁵².

W tym samym miesiącu do Kanady wyjechała dwunastoosobowa grupa Kaszubów z Pomorza. Daniel Czapiewski zorganizował wyprawę, która miała na celu przywiezienie do Polski część narzędzi, jakimi posługiwali się pionierzy w pierwszych latach zamieszkiwania w Kanadzie¹⁵³.

Kaszubi kanadyjscy utrzymują także kontakty z Kaszubami i Polonią z USA. Przedstawiciele rodziny Litzer zamieszkałej obecnie w Wisconsin wielokrotnie przyjeżdżali na kanadyjskie Kaszuby¹⁵⁴. W marcu 2008 r. Shirley Mask-Connolly przebywała w najstarszej osadzie polskiej w Ameryce Panna Maria w stanie Texas¹⁵⁵. Podczas Kaszub Day 3 maja 2008 r. w Wilnie obecni byli Carol, Ray i Ramona Groszek z USA¹⁵⁶. W dniu 20 października 2008 r. została zaproszona do wygłoszenia prezentacji o kulturze kaszubskiej w Portage Country Library w Steven's Point w Wisconsin¹⁵⁷.

David Shulist powołał także honorową drużynę Kashubian Grifins. W jej skład wchodzi przyjaciele kanadyjskich Kaszubów z Polski. Są to m.in.: prezydent RP Lech Wałęsa, były premier rządu RP Donald Tusk, były minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski, senator Kazimierz Kleina, prezes Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w latach

¹⁵² S. Mask – Connolly, *2011 Trip to Poland – Déjà vu but Always Something Delightful & New Too!*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2011, vol. 10, nr 2, s. 17-18.

¹⁵³ M. Szminka, *Kaszubi z Pomorza wyjechali z misją do Kaszubów w Kanadzie*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 12.08.2011r, s. 3.

¹⁵⁴ D. Litzer, *Reconnecting with Canadian Kaszub Cousins*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2004, vol. 3, nr 2, s. 10-12.

¹⁵⁵ S. Mask-Connolly, *North America's 1 st Permanent Polish Settlement dates from 1854 at Panna Maria, Texas*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2008, vol. 7, nr 2, s. 21.

¹⁵⁶ Taże, *10 th Annual Kashub Day Celebration May 3, 2008 in 150 th Anniversary Year*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2007, vol. 6, nr 2, s. 3-5.

¹⁵⁷ Taże, *The Arrival of the First Kashubian Immigrants to North America & Celebration of 150 th Anniversary in Portage County, Wisconsin*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2007, vol. 6, nr 2, s. 3-5.

2004-2010 Artur Jabłoński, autor niniejszego opracowania oraz nieżyjący już właściciel CEPR w Szymbarku Daniel Czapiewski. Wszyscy wymienieni otrzymali oryginalne koszulki kanadyjskiej drużyny hokejowej.

Zainteresowanie badawcze „kanadyjskimi Kaszubami” zostało rozbudzone w drugiej połowie XX w. Spośród licznych wizyt spostrzega się m. in., że w 1975, 1979, 1995 i 1997 r. z Polski przyjeżdżał do Wilna ks. Władysław Szulist, autor licznych opracowań o emigracji kaszubskiej, w tym wydanej w 1992 r. w Gdańsku książki „Kaszubi kanadyjscy”. W latach 1977 – 1978 badania terenowe przeprowadziła prof. Jadwiga Kucharska z Uniwersytetu Łódzkiego, rezultatem których była publikacja wydana w 1993 r. w Łodzi „Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie”. W 2001 r. w Kanadzie prowadził badania terenowe prof. Józef Borzyszkowski, których wyniki zostały opublikowane w 2004 r. w książce „O Kaszubach w Kanadzie” wydanej w Gdańsku-Elblągu. Rozpoznawanie specyfiki kulturowej Kaszubów w Kanadzie stało się także celem wielu innych uczonych z Uniwersytetu Gdańskiego. Kaszubologami objaśniającymi rzeczywistość kulturową Pomorza, którzy przebywali na „kanadyjskich Kaszubach” są również m.in.: profesorowie Bogusław Breza, Tadeusz Linkner, Jerzy Samp.

Szczególną osobistością w kontaktach kanadyjsko-polskich był Paweł Brzeski. Urodził się w 1914 r. w miejscowości Mściszewice pod Kartuzami. Był zaangażowany w życie Pomorza, m.in. w 1958 r. był prezesem Oddziału Gdańskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Do Kanady przyjechał w 1961 r. Kontynuował swoją pasję regionalną wśród potomków pierwszych osadników kaszubskich w Ontario. Kilkakrotnie przebywał na Pomorzu, m.in. w 1974, 1990 i 1993 r. W 1997 r. przekazał pieniądze na budowę pomnika Franciszka Tredera twórcy muzeum w Kartuzach. Utrzymywał kontakty z ks. Władysławem Szulistem i prof. Józefem Borzyszkowskim. Zmarł 12 maja 2008 r. Został pochowany na cmentarzu w Kartuzach¹⁵⁸.

Odkrywanie Kaszubów w Kanadzie następowało kilkakrotnie. Po raz pierwszy przez duszpasterzy, którzy upatrywali w nich grupę najwcześniej osiadłej w Kanadzie ludności polskiej. Następnie Polonia kanadyjska, w tym harcerstwo zwróciło uwagę na walory geograficzno-przyrodnicze ziemi przez nich zamieszkałej. Ojciec Rekowski dostrzegł kaszubski regio-

¹⁵⁸ W. Szulist, *Paweł Brzeski 1914-2008*, „Naji Gòchè”, 2008, nr 36, wydanie internetowe www.najigoche.kaszuby.pl

nalny charakter tej ludności. Więzy rodzinne odkrywane były w sposób najbardziej naturalny poprzez ciekawość i zainteresowanie. Media i świat polityki przypominały Kaszubów w Kanadzie dzięki jubileuszowi 150 rocznicy ich tam osadnictwa.

ROZDZIAŁ III

Wartości społeczno-kulturowe Kaszubów w Kanadzie

1. AKTYWNOŚĆ SPOŁECZNO-GOSPODARCZA

W świadomości zbiorowej potomków pierwszych kaszubskich osadników w Kanadzie głęboko zakorzeniony jest ethos pracy. Przekazywany z pokolenia na pokolenie wrósł stając się częścią kultury tej diaspory. Został on ukształtowany przez warunki, jakie panowały na Pomorzu. Ludność kaszubska prowadziła życie, którego rytm był wyznaczony przez środowisko naturalne. Możliwości i efektywność prowadzenia gospodarki leśnej, uprawiania roli, zbieractwa oraz rybołówstwa wiązało się z licznymi ograniczeniami, jak: warunki atmosferyczne w poszczególnych porach roku, drzewostan, rodzaj i klasa gleby, czystość i zarybienie jezior. Hodowlę zwierząt prowadzono w ograniczonym zakresie, do zaspokajania potrzeb własnych rodziny. Służyła zabezpieczeniu pożywienia na czas zimy, kiedy produkcja rolna ustawała. Praca z jednej strony, była warunkiem przetrwania, z drugiej zaś realia powodowały, że była także przywilejem. Mimo posiadania sił można ją było podejmować wtedy, gdy

natura na to pozwalała. Pracę obdarzano wielkim szacunkiem, ponieważ praca oznaczała życie.

Porównanie warunków geograficzno-przyrodniczych dwóch obszarów współcześnie zamieszkiwanych przez Kaszubów, Pomorza i Ontario wydaje się ujawniać pewne zależności między miejscem kształtowania się identyfikacji grupy etnicznej, a miejscem ich późniejszego życia kulturowego. Sposób wykonywania pracy w miejscu osiedlenia implikowany był umiejętnościami wykształconymi w kraju urodzenia. Stąd też podobne własności geograficzno-przyrodnicze dwóch obszarów zamieszkiwanych przez Kaszubów wydają się być zjawiskiem sprzyjającym dla rozpoznawania swoistości pracy i gospodarowania tej diaspory w Kanadzie.

Kształtowanie się wzorców zachowań, postaw, norm i wartości dla mieszkańców określonego obszaru jest procesem. Wynika z funkcjonowania w warunkach występowania zależność od położenia geograficznego, przestrzeni oraz warunków biologicznych i klimatycznych. Biosfera, ukształtowanie terenu i klimat jako czynniki pierwotne nie zależą w swej istocie od aktywności ludzkiej. Współcześnie następujące przyśpieszenie w rozwoju cywilizacyjnym zmieniło przebieg relacji i sprawia, że człowiek wpływa na środowisko naturalne, przekształca naturę. Proces ten, mimo że na określonym obszarze państwowym, zachodzi bez działania czynników politycznych czy instytucjonalnych¹⁵⁹.

Rzeczywistość współczesnego życia gospodarczo-ekonomicznego Kaszubów w Kanadzie jest elementem specyfiki funkcjonowania diaspory, która została ukształtowana w procesie historycznym. Jest ona częścią obrazu kultury i wytworzyła się w następstwie wielorakich działań pokoleń osadników. Ważnym czynnikiem była praca, dzięki której ujarzmiając kanadyjską naturę możliwe było stworzenie warunków do ukształtowania własnego środowiska społecznego.

W periodyzacji kaszubskiego osadnictwa w Kanadzie pod względem gospodarczo-ekonomicznym można wyróżnić się 4 okresy¹⁶⁰:

1. Pionierski (od połowy do końca XIX w.)
2. Stabilizacji (początek XX w.)
3. Stagnacji gospodarczo-ekonomicznej (do połowy XX w.)
4. Ożywienia i rozwoju (II poł. XX w.)

¹⁵⁹ A. Chodubski, *Wyzwania przemian cywilizacyjnych a wspólne europejskie środowisko naturalne*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe”, Gdańsk 2005, vol. 4, s.7.

¹⁶⁰ I. Jost, *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983, s. 63.

Dla Kaszubów osiadłych w Ontario w okresie pionierskim w drugiej połowie XIX w. praca, racjonalne i celowe gospodarowanie rozpoczęło się od aktywności, mającej na celu podporządkowanie sobie natury. Środkiem do zaspokojenia potrzeb życiowych było posiadanie i przetwarzanie dóbr, które można było pozyskać przez eksplorację przyrody. Praca wykonywana na działkach, które otrzymali pod zasiedlenie bywa określana jako „wydzieranie ziemi z buszu”¹⁶¹.

Warunki w jakich pracowali scharakteryzował w 1888r. ks. Władysław Dembski:

„Ziemia górzysta, a kamieni na niej tyle, że i sto murów chińskich można by zbudować. Zbierano z pola całymi rodzinami”¹⁶².

W pierwszym okresie trudno było utrzymać tradycyjny podział obowiązków, tj. model kaszubskiej rodziny, w którym mężczyzna pracował w celu zabezpieczenia bezpieczeństwa i pożywienia, a kobieta dbała o ognisko domowe i właściwie rozporządzała dobrami pozyskanymi przez mężczyznę oraz zapewniała sprawiedliwy ich podział między wszystkich domowników. Żeby przetrwać pracę podejmowali wszyscy członkowie rodziny: ojciec, matka oraz dzieci. W pamięci obecnych mieszkańców Wilna funkcjonuje przekaz o tym, że zdarzały się przypadki, że względu na ciężką całodniową pracę poza domem rodzeństwo się nawzajem nie spotykało¹⁶³.

Obraz wykonanej pracy opisał pierwszy wójt na obszarze współczesnych kanadyjskich Kaszub, którym był Szkot Watson. W 1864 r. napisał:

„(...) Pracowali w bardzo złych warunkach. (...) ich działki mieszczą się na terenach trudnych, nie nadających się pod uprawę, (...) gleby są lekkie i kamieniste, (...) wygląd ich działek dla nich chłuba. Najstaranniej oczyszczone i uprawione – nie dadzą się porównać z działkami żadnej innej narodowości”¹⁶⁴.

¹⁶¹ W. Szulist, *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992, s. 23.

¹⁶² K. Ickiewicz, *op. cit.*, s. 59.

¹⁶³ W. Szulist, *op. cit.*, s. 25.

¹⁶⁴ K. Ickiewicz, *op.cit.*, s. 58.

Pierwsze domy, które wznosili na swoich farmach były bardzo prostej konstrukcji. Imigranci nakładali jedna na drugą bale cedrowe, które w sposób krzyżowy nakładały się przemiennie w rogach budowli. Ze względu na wygląd sposób ten nazywany był „ogonem jaskółki” oraz „ogonem ryby”. Budynek poprzez taki zabieg zyskiwał stabilność, ponieważ chronił belki przed rozsuwaniem. Zadaszenie konstruowano z gontów lub przeciętych na pół i wyłobionych bali, które były układane przemiennie częścią wypukłą i wklęsłą¹⁶⁵. Ze względu na to, że wszystko co posiadali byli zmuszeni wykonać własnymi siłami, wnętrza domów były surowe i ubogie, często nie było pieca ani mebli. Praca, jaką wykonywali przy budowie domów była dla nich trudna, ponieważ nie posiadali odpowiednich narzędzi oraz umiejętności ciesielskich.

Mężczyźni łączyli pracę na farmach z robotami leśnymi, które były głównym źródłem zarobku. Najczęściej zimą udawali się do obozów drwali, należących do Campbell and McMaB Reumber Company. W okresie intensywnych prac przy wyrębie lasu pionierzy zamieszkiwali w wybudowanych tam prowizorycznych barakach. Od szalasów odróżniało je tylko to, że posiadały kominy. Do swoich domów nie przyjeżdżali nawet w każdą niedzielę. Praca w lesie była trudna, ponieważ narzędzia jakimi dysponowali ograniczały się do siekier i pił. Korzenie wyrywane były głównie ręcznie i przy pomocy zwierząt pociągowych, koni i wołów. W okresie pionierskim trud ten był podejmowany przez całe rodziny.

W okresie stabilizacji, który nastąpił pod koniec XIX w. nastąpiła zmiana funkcji, jaką pełniła praca w życiu kaszubskich osadników. Przestała być warunkiem fizycznego przetrwania, a zaczęła pełnić funkcję tezauryzacji, zaczęła służyć gromadzeniu podstawowych dóbr. Wraz z budową domu i zagrody, zakończeniem oczyszczania farm z głązów i kamieni oraz drzew i pni rozpoczął się czas prowadzenia gospodarki rolnej. Plan zabudowań był zbliżony do modelu upowszechnionego na Pomorzu i obejmował: dom mieszkalny, studnię, stajnię i stodołę. Możliwość pracy na własnym gospodarstwie była dla Kaszubów źródłem poczucia bezpieczeństwa. Mogli bowiem podjąć aktywność w dziedzinie, którą znali z Pomorza. Przed wyjazdem do Kanady byli głównie rolnikami. Posiadali wiedzę i umiejętności potrzebne do prowadzenia gospodarstwa. Uprawiano pszenicę, owies, jęczmień, kukurydzę, groch i kartofle.

¹⁶⁵ C. C. Kennedy, *The Upper Ottawa Valey*, Pembroke 1970, s. 117-155.

Narzędzia, którymi dysponowali były ich własnej produkcji. Potrafili wykonywać sierpy, haki, siekiery, oraz drewniane pługi, którymi wykonywali prace rolne. W późniejszym okresie posiadali kosy oraz krosna¹⁶⁶. Potrafili także młócić cepami. Mąkę zyskiwali poprzez mielenie ziarna w pniu twardego drzewa¹⁶⁷. Na przełomie XIX i XX w. Kaszubi gospodarujący na własnym gospodarstwie byli samowystarczalni. Praca na roli była wyrazem ich niezależności.

Okres stagnacji gospodarczo-ekonomicznej wynikał z niewielkich dochodów osiąganych przez Kaszubów z pracy na roli lub w lesie. Pozwalały one na życie w względnie dobrych warunkach, jednak wykluczały inwestowanie w maszyny rolnicze i inne dobra ułatwiające i przyspieszające produkcję rolną. Nie kupowano także urządzeń i przedmiotów podnoszących jakość życia. W tym okresie Kaszubi kontynuowali ukształtowaną tradycję agrokultury i rozwijali wartości społeczne, które nie były związane z życiem gospodarczym i ekonomicznym.

W kanadyjskim parlamencie deputowany Aaron Wright w 1904 r. wygłosił pod adresem Kaszubów słowa uznania:

„Imigranci ci zabierali się do pracy, a ich potomkowie stali się obecnie najlepszymi farmerami w Renfrew. Są stosunkowo zamożni, a co więcej, zostali jednymi z najlepszych obywateli, jakich posiadamy (...). Bardziej pracowitych i oszczędnych ludzi od nich nigdy nie znałem”¹⁶⁸.

Określił on uniwersalne cechy, jakimi charakteryzowali i charakteryzują się Kaszubi w Kanadzie. Okres pionierski ukształtował postawy i wartości, które przetrwały w diasporze kaszubskiej do czasów współczesnych. Znaczenie pracy w ich życiu zostało utrzymane. Przejście przez kolejne okresy było możliwe dzięki ciężkiej i wytrwałej pracy pionierów oraz następnych pokoleń. Współcześnie Kaszubi są postrzegani jako ludzie pracowici, fachowi i oszczędni.

W porównaniu z XIX w. struktura zawodowa, profesje, miejsca i czas ich pracy uległy zmianie. Jest to spowodowane przyspieszeniem

¹⁶⁶ W. Makowski, *The Polish People in Canada. A Visual History*, Montreal 1987, s. 61.

¹⁶⁷ W. Szulist, *op.cit.*, s. 24.

¹⁶⁸ J. Matejko, *Kanadyjska polityka imigracyjna w stosunku do Polaków w latach 1896-1939*, „Studia Polonijne” (Lublin) 1979, r. V, nr 3, s. 31-32.

postępu naukowo-technologicznego, automatyzacją i informatyzacją, rozwojem cywilizacyjnym oraz globalizacją. Utrzymane zostały te wartości pracy, które zostały zaadaptowane do zachowań w sferze kultury. Współcześnie aktywność zawodowa kanadyjskich Kaszubów ujawnia cechy łączności z dziedzictwem pokoleń. Wpisuje się w utrwalone role i wzorce zachowań.

Przedstawiciele starszego pokolenia, tj. powyżej 65 roku życia są niezależni finansowo. Głównym źródłem ich utrzymania są świadczenia emerytalne. Kanadyjski system emerytalny obejmuje III filary. Pierwszy filar to państwowy Old Age Security (OAS), drugi, również państwowy Canadian Pension Plan (CPP) oraz trzeci filar, który jest prywatny. Warunkiem otrzymywania świadczeń w ramach OAS jest ukończenie 65 roku życia, posiadanie obywatelstwa lub prawa stałego pobytu w Kanadzie oraz zamieszkiwanie przez 10 lat na terenie kraju. Prawo do tego świadczenia mają także osoby, które nigdy nie podejmowały pracy zawodowej. Osoby uzyskujące przychód z OAS mają prawo do gwarantowanego dodatku do emerytury Guaranteed Income Supplement (GIS), który służy podniesieniu standardu życia osób na emeryturze. Filar CPP obejmuje składki odprowadzane przez pracodawcę lub osoby samozatrudnione. Wypłata świadczeń następuje na indywidualny wniosek, który można złożyć już od 65 roku życia. W ramach zabezpieczenia socjalnego funkcjonują także emerytalne rejestrowane plany oszczędnościowe prowadzone przez banki Registered Retirement Savings Plan (RRSP). Średnia emerytura wypłacana w Kanadzie wynosi ok. 500 dolarów kanadyjskich miesięcznie, a jej najwyższa wartość może wynosić ok. 800 dolarów kanadyjskich¹⁶⁹. Współcześni emeryci deklarują swój poziom życia jako zadawalający¹⁷⁰. Rozwój gospodarczy kraju wpłynął na zmianę tradycyjnego modelu funkcjonowania rodziny kaszubskiej, w którym dzieci przejmując gospodarstwo od rodziców, którzy ze względu na wiek nie mogą podejmować pracy, zobowiązują się do ich utrzymania.

Grupa wieku średniego, tj. między 35 a 64 rokiem życia, obejmuje osoby o wysokim poziomie aktywności zawodowej. Przemiany w kanadyjskim

¹⁶⁹ S. Pieńkowska, *Kanadyjski system ubezpieczeń emerytalnych*, „*Polityka Społeczna*”, 2005, nr 10, s. 18-22.

¹⁷⁰ Przeprowadzone badania ankietowe ujawniły, że w grupie osób powyżej 65 roku życia na pytanie o status materialny najczęściej udzielano odpowiedzi - średni, przeciętny (average).

rolnictwie spowodowały niską opłacalność produkcji rolnej na obszarze zamieszkałym przez Kaszubów. Współcześnie z pracy na farmie utrzymuje się niewielka grupa ludności. Rozwój gospodarczy kraju, nowe inwestycje budowlane, naprawa i rozbudowa sieci kolejowej spowodowały wzrost zapotrzebowania na drewno. Tradycja pracy Kaszubów w lesie została utrzymana, chociaż współcześnie podejmuje ją mniejsza liczba osób¹⁷¹. Wśród Kaszubów dominuje budownictwo, m.in.: Paplinskie Contracting Ltd¹⁷², Ken Sernoskie Contracting¹⁷³, Recoskie Construction¹⁷⁴; transport, m.in.: Yantha Backhoe & Trucking Ltd¹⁷⁵; handel, m.in.: Afelskie Shoes¹⁷⁶; usługi, m.in.: Yantha Cycle¹⁷⁷. Wśród sponsorów Wilno Heritage Society znajdują się rodzinne firmy prowadzone przez Kaszubów. Są to, m.in.: Etmanskie Lumber (Donald Etmanskie), Kashub Country B&B (Carol i Ed Chippior), Chapeskie Construction Ltd (Denis Chapeskie), Dairy Freez&Grill (Rose i Ken Samplecoskie), Dombroskie&Sons Logging Ltd (Walter, Larry, Nick, Joe Dombroskie), Eric Coulas Electric Plus (Eric Coulas), The Grape Vine (Cheryl i Gary Burchat), Pastway Planning Ltd (Raphael Pastway), Peter Brotton Ltd (Clementine i Peter Brotton), Radar Construction (Darryl Luckavitch i Ray Smaglinskie), Royal Lepage Gale Real Estate (Vicky Yakabuski), Sherwood Service Centre Ltd (Peter Rumleskie), V&J Shulist Income Tax Service (Penny Rumleskie, Dolly Rumleskie, Lorie Shulist), Wilno Esso&Variety (Mary i Andrew Lorbetkie), Yantha&Yantha Barrister-Solicitor Notary Public (Darwin i Tammy Yantha), Gerry's Septic Pumping Outdoor Furnaces, Plumbing&Heating (Gerry Etmanskie), Etmanskie Shell (Anna Mary Etmanskie), Eugene's Complete Auto Glass&Upholstery (Cathy i Eugene Cashubec), A&J Siding (Sylvie Brotton), Barry's Bay Dairy (Tony Yantha), Baywood Construction (Phil Biernaski), Dreambuilders (Richard Brotton), L.J Pecarski Ltd (Leonard Pecarski), Mayflower Flower Country (Jerome Brotton), Bob's Auto Recycling (Bob Chippure), Roc-On Paint

¹⁷¹ Informacja uzyskana podczas wywiadu z Donaldem Etmanskim, właścicielem tartaku Etmanskie Lumber w Wilnie, przeprowadzonego w dniu 4 maja 2008 r.

¹⁷² „Barry's Bay His Week” z dn. 10.05.2008 r, s. 18.

¹⁷³ „The Eganville Leader” z dn. 6.05.2008 r, s. 13.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 16.

¹⁷⁵ „Barry's Bay His Week” z dn. 6.08.2008 r, s. 16.

¹⁷⁶ „The Eganville Leader” z dn. 8.05.2008 r, s. 9.

¹⁷⁷ „The Eganville Leader” z dn. 6.05.2008 r, s. 9.

(Diana i David Shulist)¹⁷⁸. Liczba firm prowadzonych przez Kaszubów i ich szerokie spectrum działania wskazują na pracowitość tej ludności oraz ich dążenia do niezależności. Wśród mężczyzn dominuje prowadzenie własnej działalności gospodarczej, kobiety pracują głównie jako pielęgniarki, nauczycielki, opiekunki w domu pomocy społecznej¹⁷⁹.

Młode pokolenie w wieku 18-34 lat, często kontynuuje edukację na uczelniach wyższych, jak: College i University. Wśród wykonywanych dominują wolne zawody. Młodzi na ogół pracują w Ottawie, Toronto i innych dużych miastach prowincji Ontario. Łączność z tradycją pracy ukształtowaną w okresie pionierskim wydaje się być zachwiana wśród młodego pokolenia. Współcześnie pracują w agencjach reklamowych, bankach, instytucjach marketingowych¹⁸⁰.

Aktywna postawa wobec otaczającej rzeczywistości ukształtowana na Pomorzu wraz z emigracją kaszubską została przeniesiona na grunt kanadyjski. Osadnicy w połowie XIX w. zastali w Kanadzie warunki, które stawiały przed nimi liczne wyzwania. Wynikały one przede wszystkim z klimatu, ukształtowania terenu, rodzaju gleb, występowaniu lasów, braku infrastruktury drogowej, transportu, narzędzi, lokum. Były w istotnym stopniu nasilone w stosunku do warunków panujących na Pomorzu. Praca, którą wykonywali pionierzy była uwarunkowana rzeczywistością geograficzną i wpisywała się w mechanizm wyzwań i odpowiedzi¹⁸¹. Stanowiła reakcję na wyzwania i niebezpieczeństwa, które wynikały ze stanu środowiska naturalnego. Zagrożony był ich fizyczny byt. Brak środków finansowych uniemożliwiał zakup towarów pierwszej potrzeby. Pożywienie byli zmuszeni zdobywać poprzez łowiectwo i zbieractwo, dodatkowo musieli zgromadzić zapasy na zimę. Jediną bronią, w jaką byli wyposażeni w walce z przeciwnościami losu była praca. Stanowiła ona jedyny środek zaradczy wobec trudności i problemów z funkcjonowaniem w warunkach panujących w Ontario. Przyroda ukształtowała zbiorowego ducha społeczności kaszubskiej w Kanadzie¹⁸².

¹⁷⁸ „Barry's Bay His Week” z dn. 30.04.2008 r, s. 24.

¹⁷⁹ Zawody najczęściej deklarowane w badaniu ankietowym przez kobiety w wieku 35-64 lat.

¹⁸⁰ Zajęcia najczęściej deklarowane w badaniu ankietowym przez osoby w wieku 18-34 lat.

¹⁸¹ A. J. Toynbee, *Studium historii*, Warszawa 2000, s. 69-136.

¹⁸² Monteskiusz, *O duchu praw*, Kraków 2003, s. 207-298.

Przemiany w strukturze gospodarowania oraz współczesne przyspieszenie w rozwoju cywilizacyjnym spowodowało, że praca pełni funkcje innego rodzaju. Niegdyś była formą aktywności podejmowaną w celu przetrwania. Kto nie pracował, ten nie przeżył. Wspólnota nie była w stanie udźwignąć ciężaru wspólnego utrzymania jednej niepracującej rodziny. Współcześnie system zabezpieczenia społecznego umożliwia przetrwanie bezrobotnym. Praca jest obecnie aktywnością podejmowaną w celu podniesienia standardu życia. Jest to związane z możliwością wyboru pracy. Młode pokolenie Kaszubów w Kanadzie nie stoi przed koniecznością podejmowania każdej oferty pracy. Współcześnie młodzi mają możliwość podejmowania świadomego wyboru swojej profesji.

Na kanadyjskich Kaszubach ujawnia się nieświadomione¹⁸³ zjawisko pokoleniowości. Współcześnie ukształtowane wzorce ról i zachowań męskich oraz kobiecych, są odwzorowaniem rzeczywistości z okresu pionierskiego. W świecie męskim zauważa się występowanie niezależności w pracy jako wartości nadrzędnej. Niegdyś drwale wykonywali ciężką pracę w lesie, pozostając w relacji i harmonii z naturą. Nie byli skrepowani hierarchią zawodową, przepisami prawa i normami zachowań. Współcześnie wśród mężczyzn dominuje samozatrudnienie, w większości prowadzą własną działalność gospodarczą. Jest to sytuacja, w której unikają podobnych zjawisk jak ich przodkowie. W zakładach pracy, fabrykach, urzędach i instytucjach hierarchia, regulaminy wewnętrzne, normy i zasady zachowań są powszechnie obowiązujące. Zjawisko nieświadomionej pokoleniowości występuje także w sferze pracy kobiet. W tradycyjnym modelu kaszubskiej rodziny kobieta pełniła rolę opiekunki, dbała o rodzinę, budowała poczucie bezpieczeństwa, ciepło domowego ogniska. Współcześnie pozycja kobiety w tej społeczności uległa przemianie. Niegdyś wychowywały one dzieci i opiekowały się domem. Współcześnie pracują w różnych zawodach, zarabiają na utrzymanie rodziny. Najczęściej są pielęgniarzkami, nauczycielkami, pracują w domu pomocy społecznej. Zwraca uwagę, że najpopularniejsze wśród kobiet zawody związane są z opieką nad drugim człowiekiem. Zatem można spostrzec, że w nieco inny sposób podejmują działania, jakie charakteryzowały zajęcia

¹⁸³ Użyto sformułowania „nieświadomione” ponieważ w wywiadach przeprowadzonych z mieszkańcami Wilna często pojawiało stwierdzenie, że współczesna praca na kanadyjskich Kaszubach bardzo różni się od tej, która była wykonywana przez pionierów.

wcześniejszych pokoleń kobiet. Zmianie uległy normy i wartości, natomiast wzorce zachowań są w dalszym czasie kultywowane.

Praca w życiu kaszubskich imigrantów w Kanadzie miała duży wpływ na zachowanie przez nich tożsamości kulturowej. Niegdyś praca zajmowała całe życie. Pracowano od 6 roku życia do śmierci, od zmierzchu do świtu. Współcześnie od uzyskania wykształcenia i zawodu do osiągnięcia wieku emerytalnego, w wymiarze 8 godzin dziennie. Pojawiła się kategoria czasu wolnego. Niegdyś specyfika kaszubska przetrwała, ponieważ życie było podporządkowane rytmowi pracy, co prowadziło do braku aktywności w innych dziedzinach, co w konsekwencji sprzyjało zachowaniu dziedzictwa kulturowego ukształtowanego na Pomorzu. Współcześnie kaszubszczyzna przeżywa renesans, ponieważ jest główną formą działalności w czasie wolnym. Spostrzega się, że praca Kaszubów w Kanadzie pełniła funkcję prakseologiczną¹⁸⁴. Była uporządkowaną działalnością, służyła konkretnemu celowi. Była wykonywana w optymalny sposób przy wykorzystaniu dostępnych środków. Kaszubi od XIX w. racjonalnie gospodarowali „pracą”, czasem i zasobami. Były to zachowania, które z jednej strony umożliwiły im przetrwanie, z drugiej zaś ukształtowały wartości, wzorce zachowań i postawy.

2. ODPOWIEDZIALNOŚĆ A RYZYKO

Społeczność kaszubska w Kanadzie charakteryzuje się wysokim poziomem odpowiedzialności w wymiarze lokalnym i ogólnokrajowym. Odznacza się aktywną i odważną postawą wobec wyzwań świata zewnętrznego. Podejmuje działania dążące do minimalizowania zagrożeń oraz jak najefektywniejszego wykorzystywania szans. Odpowiedzialność to właściwe rozumienie praw i obowiązków. Jest to wyznacznik norm, zasad i wartości. Oznacza kształtowanie przestrzeni społecznej w sposób umożliwiający jej harmonijny rozwój. Służy zabezpieczeniu ładu i porządku. Stwarza prawidłowe warunki dla innych przejawów ludzkiej działalności. Współcześnie pojęcie odpowiedzialności zbiorowej w systemach prawnych nie funkcjonuje. Jest jednak spostrzegana w diasporze kaszubskiej w Kanadzie. Istnieje, ponieważ jest to kategoria ukształtowana

¹⁸⁴ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982, s. 7-22.

w procesie socjalizacji grupy. Wszyscy jej członkowie odpowiadają za swoją zbiorowość. Są jednostki, które dobrowolnie podejmują się odpowiedzialność za życie zbiorowości, w której funkcjonują, przyjmują funkcję liderów, wyznaczają kierunki rozwoju¹⁸⁵. Władza oznacza odpowiedzialność, a ta z kolei oznacza władzę.

Diaspora kaszubska w Kanadzie wyraża zaangażowanie w sprawy zachowania tożsamości kulturowej obszaru Wilna i innych miejscowości położonych w gminach Madawaska Valley i Killaloe, Hagarty and Richards. Podejmuje działania na rzecz wspólnoty lokalnej w hrabstwie Renfrew. Jej przedstawiciele są zaangażowani w sprawy kulturowe prowincji Ontario oraz uczestniczą w życiu politycznym kraju. Swoją odpowiedzialność wyrażają poprzez otwartą postawę wobec wyzwań rzeczywistości społecznej, gospodarczej, kulturowej i politycznej oraz podejmowanie się wyznaczania kierunków wszechstronnego rozwoju¹⁸⁶. Jest to również zachowanie ryzykowne, ponieważ podejmują decyzje nie mając pewności, jakie będą ich następstwa¹⁸⁷.

Ludność kaszubska w Kanadzie ujawnia zainteresowanie sferą życia publicznego. Wyraża swoją odpowiedzialność na gruncie lokalnym poprzez uczestnictwo w formule organizacji pozarządowych. Kaszubi są członkami lub utożsamiają się z celami Wilno Heritage Society¹⁸⁸. Charakteryzuje ich wysoka frekwencja w wyborach do lokalnych władz¹⁸⁹. Pełnią funkcje polityczne i urzędnicze w instytucjach władzy w gminie i hrabstwie. Uczestniczą w życiu politycznym poprzez powszechny udział w wyborach ogólnokrajowych¹⁹⁰. Korzystają z czynnego i biernego prawa wyborczego. Wyrażają zainteresowanie polityką wewnętrzną i zagraniczną Kanady, w tym jej relacjami z Polską. Zdradzają

¹⁸⁵ A. Chodubski, *Aktualne tendencje przemian zbiorowości polonijnych świata*, [w:] *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1994, s. 90.

¹⁸⁶ R. Ingarden, *Księżeczka o człowieku*, Kraków 1972, s. 80.

¹⁸⁷ M. Goszczyńska, *Człowiek wobec zagrożeń. Uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*, Warszawa 1997, s. 27-30.

¹⁸⁸ Badanie ankietowe ujawniło, że ponad 70% spośród badanych jest członkami Wilno Heritage Society, wszyscy natomiast posiadali wiedzę o celach statutowych organizacji.

¹⁸⁹ W badaniu ankietowym ponad 70% badanych zadeklarowało udział w głosowaniu w wyborach lokalnych i prowincjonalnych.

¹⁹⁰ Ponad 50% respondentów udzieliło pozytywnej odpowiedzi na pytanie o udział w głosowaniu w wyborach do władz federalnych.

zainteresowanie zjawiskami politycznymi w świecie. Posiadają wiedzę o przemianach i najważniejszych wydarzeniach w najnowszej historii Polski. Obecnie identyfikują premiera Donalda Tuska jako osobę o kaszubskim pochodzeniu¹⁹¹. Są urzędnikami, pracują w służbach dyplomatycznych. Przejawiają zainteresowanie obszarami życia o wyższym poziomie zorganizowania państwowego. Są otwarci wobec wyzwań współczesności i globalnego świata. Przejawiają zainteresowanie tendencjami w przemianach cywilizacyjnych i kulturowych współczesnego świata. Wspierają ponadnarodowe inicjatywy o charakterze ekologicznym i politycznym, jak Zakon Rycerzy Kolumba, Green Peace i Amnesty International¹⁹².

Obszar kanadyjskich Kaszub w większej części znajduje się w administracyjnych granicach gmin Madawaska Valley i Killaloe, Hagarty and Richards. W obydwu wspólnotach lokalnych burmistrzami oraz radnymi są potomkowie pierwszych kaszubskich osadników.

W samorządzie gminy Madawaska Valley funkcję burmistrza (mayor) w kadencji lat 2010-2014 pełnił David Shulist¹⁹³. Obecnie w skład rady gminy (Township Council) wchodzi, wybierany w wyborach bezpośrednich burmistrz oraz 4 radnych (councillor). W obecnej kadencji radnymi zostali wybrani Kaszubi: Ernie Peplinski oraz były burmistrz David Shulist.

W samorządzie gminy Killaloe, Hagarty and w 6-osobowej radzie gminy jest obecnie 3 przedstawicieli społeczności kaszubskiej: Ernie Cybulski, Stanley Pecoskie, Debbie Peplińskie.

W hrabstwie Renfrew funkcjonuje Rada Hrabstwa (County Council), w skład której wchodzi przedstawiciele władz samorządowych miast i gmin położonych w jego administracyjnym okręgu. Najczęściej są to burmistrzowie (mayor) lub wójtowie (reeve). Spośród członków rady wybierana jest osoba, która kieruje jej pracami i oficjalnie reprezentuje hrabstwo. Jest to sprawowana przez rok funkcja naczelnika (warden).

¹⁹¹ Donald Tusk był najczęściej wymienianą osobą w odpowiedzi na pytanie ankietowe o znaną postać identyfikowaną z Polską.

¹⁹² W badaniu ankietowym respondenci zadeklarowali uczestnictwo w międzynarodowych organizacjach pozarządowych. Najczęściej wymieniane organizacje to: Zakon Rycerzy Kolumba, Green Peace i Amnesty International.

¹⁹³ N. Etienne, *Shulist wins Madawaska Valley's mayor race*, „The Eganville Leader” z dn. 27.10. 2010 r, s. 3.

W hrabstwie Renfrew, które jest największe w prowincji Ontario, funkcję naczelnika 4 razy pełniły osoby o pochodzeniu kaszubskim.

W 1946 r. funkcję naczelnika hrabstwa Renfrew pełnił Henry Chapeskie. Urodził się w 1895 r. w miejscowości Renfrew, zmarł w 1981 r. w Barry's Bay. Był synem kaszubskich imigrantów Łucji Witkowskiej (Lucia Vitkuske) oraz Andrzeja Czapiewskiego (Andrew Chapeskie). Był zaangażowany w działanie na rzecz diaspory kaszubskiej w Kanadzie. Wraz z ks. Piotrem Biernackim podjął starania o budowę szpitala w Barry's Bay. Nieodpłatnie przekazał teren pod tę inwestycję. Był pierwszym przewodniczącym zarządu nowego szpitala św. Franciszka. Był zaangażowany w życie społeczności lokalnej. M.in. był organistą w kościele św. Jadwigi w Barry's Bay, pełnił funkcje sędziego pokoju (Justice of the Peace)¹⁹⁴ w 1920 r. oraz notariusza publicznego (Notary Public)¹⁹⁵ w 1925 r. Za swoje dokonania został odznaczony przez władze kanadyjskie Centennial Medal (Medalem Stulecia Kanady) oraz przez papieża Jana XXIII Benemerenti Medal (Medalem Zasługi). Był pierwszym wójtem gminy Barry's Bay w latach 1933-1946¹⁹⁶.

W 1978 r. funkcję naczelnika hrabstwa Renfrew pełnił Nicholas Lepinski. Urodził się w 1929 r. Jego rodzicami byli Helen Olsheski i John Lepinski. Ze strony matki jego pradziadkami byli kaszubszy pionierzy Julia Blank i Józef Olszewski (Joseph Olsheski). Ze strony ojca jego dziadkami byli imigranci Anna Rekowska i Jan Lipiński. Jego odpowiedzialna postawa wobec społeczności lokalnej w hrabstwie Renfrew przejawiała się w działaniu na rzecz dobra publicznego. W 1976 r. został członkiem Zakonu Rycerzy Kolumba. Sprawował władzę w samorządach szczebla

¹⁹⁴ Justice of the Peace (sędzia pokoju) w kanadyjskim systemie prawnym urzędnik o wysokim poziomie zaufania społecznego powoływana do pełnienia funkcji sędziowskiej na poziomie wspólnot lokalnych.

¹⁹⁵ Notary Public (notariusz publiczny) w kanadyjskim systemie prawnym urzędnik o ograniczonych prerogatywach notarialnych. W praktyce ich obowiązki i uprawnienia ograniczają się do stwierdzania autentyczności dokumentów, potwierdzania własnoręcznie złożonych podpisów pod oświadczeniami, przyjmowania przysięgi w sprawach sądowych.

¹⁹⁶ S. Mask-Connolly, *Our People in Power-at the Municipal Level: Wardens of Renfrew County*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum" 2007, vol. 6 nr 1, s. 6.

lokalnego. W latach 1966-1980 był wójtem gminy Radcliffe, a 1986-1988 był radnym gminy Sherwood, Jones and Burns¹⁹⁷.

W 1979 r. funkcję naczelnika hrabstwa Renfrew pełnił Alex Shulist. Urodził się w 1919 r. w Wilnie w rodzinie kaszubskiej. Jego rodzicami byli Ludwiga Dudack i Vincent Shulist, a dziadkami pionierzy Helena Etmańska (Helen Etmanski) i August Szulist. Pełnił funkcję wójta gminy Hagarty and Richards w latach 1958-1985. Podczas jego urzędowania została zorganizowana w gminie jednostka straży pożarnej¹⁹⁸.

W latach 2007-2008 funkcję naczelnika hrabstwa Renfrew pełniła Janice Visneskie. Urodziła się w 1956 r., jej rodzicami byli Teresa Utronkie i Basil Visneskie. Po raz pierwszy została członkiem Rady w 1988 r. Wśród osób o kaszubskim pochodzeniu posiada najdłuższy, bo 24 letni staż w aktywności politycznej w hrabstwie Renfrew. Jest pierwszą kobietą, która sprawowała urząd naczelnika przez 2 następujące po sobie kadencje¹⁹⁹.

W społeczności kaszubskiej w Kanadzie poczesne miejsce zajmuje rodzina Yakabuski (Jakubowskich). Dwóch przedstawicieli tej rodziny pełniło funkcję deputowanych do parlamentu prowincji Ontario (Legislative Assembly of Ontario) z obejmującego kanadyjskie Kaszuby okręgu wyborczego Renfrew-Nipissing-Pembroke.

Paul Yakabuski urodził się w 1922 r. w Barry's Bay, zmarł w 1987 r. w tej samej miejscowości. Należał do Zakonu Rycerzy Kolumba. Wyrażał zainteresowanie światem polityki. Był członkiem postępowej partii konserwatywnej. W 1951 r. został wybrany do rady, a w latach 1952-1961 pełnił funkcję wójta Barry's Bay. Przez 7 kadencji zasiadał w parlamencie prowincji Ontario, deputowanym był nieprzerwanie w latach 1963-1985. Współcześnie jego imieniem nazwano centrum kulturalno sportowe w Barry's Bay – Paul Yakabuski Community Centre.

Drugim przedstawicielem rodziny w parlamencie prowincji Ontario jest John Yakabuski. Urodził się w 1951 r. w Pembroke. Jego kariera polityczna zaczęła się w 1987 r., kiedy został wybrany do rady Barry's Bay. Jest członkiem postępowej partii konserwatywnej. Od 2003 r. zasiada w parlamencie prowincji Ontario w kadencjach: 38 (2003-2007), 39

¹⁹⁷ Ibidem, s. 7.

¹⁹⁸ Ibidem, s. 7.

¹⁹⁹ Ibidem, s. 8.

(2007-2011), 40 (2011-2014), 41 (2014-2018), 42 (2018-2022). Jest zaangażowany m.in. w działalność w ruchu skautingowym oraz Madawaska Valley Lions Club. W wyborach w 2011 r. otrzymał 27,594 głosy, co oznaczało, że jego wynik wyborczy wynosił ponad 65% poparcia²⁰⁰.

Posłem zasiadającym w izbie gmin (House of Commons) niższej izbie kanadyjskiego parlamentu w latach 2006-2015 był Rick Norlock. Pełnił on swoją funkcję z okręgu wyborczego Northumberland Quinte West. Zasiadał w Komisji Obrony Narodowej (National Defence Committee) oraz Bezpieczeństwa Publicznego i Narodowego (Public Safety and National Security Committee)²⁰¹.

Jego rodzicami byli Anna Maika i Michael Norlock, dziadkami ze strony ojca Marcianna Pepliński i Michael Norlock Senior. Jest potomkiem pierwszych osadników, którymi byli Marcianna Dobek (Dobec) i Jakub Narloch (Jacob Norlock) pochodzący z miejscowości Karsin.

Przedstawiciele społeczności kanadyjskich Kaszubów są także zaangażowani w służbie dyplomatycznej. Podejmują się odpowiedzialności reprezentowania Kanady i budowania jej wizerunku w świecie.

James Visutskie, pochodzący z Wilna pracował w Ministerstwie Spraw Zagranicznych (Department of Foreign Affairs and International Trade). Przebywał w następujących placówkach dyplomatycznych: w latach 1965-1966 w Sajgonie w Wietnamie, w latach 1967-1970 w Nowym Jorku w USA, w latach 1972-1974 w Pradze w Czechosłowacji, w latach 1974-1975 w Rio de Janeiro w Brazylii, w latach 1976-1978 w Waszyngtonie w USA, w latach 1979-1981 w Wellington w Nowej Zelandii, w latach 1982-1986 w Canberze w Australii, w latach 1986-1989 w Seulu w Korei Północnej, w latach 1989-1993 w Dżakarcie w Indonezji, w latach 1998-2002 w Bangkoku w Tajlandii, w latach 2002-2005 w Islamabadzie w Pakistanie. Był pracownikiem ambasady kanadyjskiej w Polsce w latach 1995-1998. Podczas pobytu w Polsce odwiedził Pomorze, gdzie wraz z ówczesnym wicewojewodą gdańskim prof. Józefem Borzyszkowskim, zapoznawał się z rzeczywistością kaszubską oraz poszukiwał swoich przodków. Obecnie pracuje w biurze Kanadyjskiego Wysokiego Komisarza w Singapurze. Jego dziadkami byli ze strony ojca Anastasia Trebinski i Anthony Wysocki,

²⁰⁰ G. Tracey, *Another huge victory for Yakabuski*, „The Eganville Leader” z dn. 12.10.2011 r, s. 1.

²⁰¹ www.parl.gc.ca

ze strony matki Victoria Rekowski i Jacob Lorbetski. W Ontario osiedlił się w 1883 r. jego pradziadek Marcin Wysocki²⁰².

Roseanne Shalla, pochodząca z Barry's Bay, pracowała w placówkach dyplomatycznych w latach 1982-1985 w Tokio w Japonii, w latach 1987-1991 w Lagos w Nigerii, w latach 1991-1993 w Bangkoku w Tajlandii. Obecnie jest pracownikiem w administracji spraw zagranicznych w Ottawie. Jej dziadkami byli ze strony ojca Rose Kulas i Angus Shalla, ze strony matki Mary Anne Yakabuskie i John Hebron Senior²⁰³.

Todd Kuiack pochodzący z Madawaska obecnie pracuje w Ministerstwie Spraw Zagranicznych w Ottawie na stanowisku dyrektora działu relacji dwustronnych. W swojej karierze dyplomatycznej pełnił funkcje: w latach 1994-1996 wicekonsula i 3 sekretarza w Mexico City, w latach 1996-1999 konsula i pierwszego sekretarza w Santiago w Chile, w latach 1999-2002 w Hawanie na Kubie. Obecnie jest ambasadorem Kanady w Republice Dominikany. Jego dziadkami ze strony ojca byli Barbara Stamplecoskie i Joseph Kuiack²⁰⁴.

Brenda Bush (Coulas), pochodząca z Round Lake, pracowała: w latach 1985-1987 w Waszyngtonie w USA, w latach 1994-1998 w Tokio w Japonii, w latach 1998-2003 w Waszyngtonie w USA. Obecnie pracuje w Ministerstwie Spraw Zagranicznych na stanowisku asystentki administracyjnej dyrektora generalnego biura bezpieczeństwa i praw człowieka (Human Security and Human Rights Bureau). Jej dziadkami ze strony ojca byli Frances Golka i Victor Coulas, ze strony matki Mary Visneskie i Valentine Utronkie (Jutrzenka)²⁰⁵.

Barbara Summers (Burant), jest żoną Davida Summersa byłego kanadyjskiego Wysokiego Komisarza w Kuala Lumpur w Malezji. Przebywała z mężem na placówkach dyplomatycznych: w latach 1974-1976 w Tokio w Japonii, w latach 1977-1981 w Mediolanie we Włoszech, w latach 1981-1983 w Ankarze w Turcji, w latach 1991-1995 w Bangkoku w Tajlandii, w latach 1995-1998 w New Delhi w Indiach. Jej dziadkami ze strony ojca

²⁰² R. Shalla, *Kashub Descendants, a part of the diverse Canadian Diplomatic Foreign Service*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2006, vol. 5, nr 1, s. 4.

²⁰³ Ibidem, s. 3.

²⁰⁴ Ibidem, s. 3.

²⁰⁵ Ibidem, s. 4.

byli Anna Olsheski i Valentine Burant, ze strony matki Anna Bloski i John Coulas²⁰⁶.

W sferze publicznej, która jest w mniejszym zakresie związana z polityką, istotną pozycję zajmuje Mark Yakabuski. W 2007 r. został prezydentem i dyrektorem generalnym (CEO – Chief Executive Officer) w Insurance Bureau of Canada, liczącego się na rynku, dużego państwowego towarzystwa ubezpieczeniowego²⁰⁷. Jest on synem Paul'a i bratem John'a Yakabuski.

Kategorie odpowiedzialności i ryzyka w wymiarze władzy publicznej sprawowanej przez Kaszubów w Kanadzie są urzeczywistniane przez zasadę przedstawicielstwa i reprezentacji. Przejawiają się na gruncie przywództwa i administrowania, nie zaś rządzenia jako sprawowania władzy. Są pojmowane jako służba wobec społeczności lokalnej poprzez przyjęcie funkcji kierownictwa²⁰⁸.

3. TRADYCJA A NOWOCZESNOŚĆ ŻYCIA SPOŁECZNEGO

Przemiany życia społecznego diaspory kaszubskiej w Kanadzie są odwzorowaniem globalnych trendów upowszechnianych we współczesnym świecie²⁰⁹. W okresie pionierskim społeczność kaszubska funkcjonowała w warunkach homogenicznych. Ujawniało się występowanie mechanizmów społecznych, jak: normy moralne, wartości religijne i zasady obyczajowe. W toku kontaktów z innymi społecznościami pojawiły się procesy społeczne, jak: socjalizacja, integracja i unifikacja.

²⁰⁶ Ibidem, s. 4

²⁰⁷ S. Mask – Connolly, *Heritage News*, "News from the Wilno Heritage Society..." 2007, vol. 6, nr 2, s. 13.

²⁰⁸ „(...) wszędzie tam gdzie jest jakieś uwarunkowanie na cel i gdzie można postępować tak albo inaczej, potrzebny jest jakiś kierownik, dzięki któremu dochodzi się prosto do właściwego celu. (...) Otóż człowiek ma pewien cel, ku któremu zwrócone jest całe jego życie i działanie, działa bowiem przez umysł, a ten-rzecz jasna-zawsze dla celu (...). Otóż każdy człowiek ma wszczepione z natury światło rozumu, którym kieruje swoje czyny ku celowi. I gdyby człowiek tak jak liczne zwierzęta, żył w pojedynkę, nie potrzebowałby żadnego innego kierowania, lecz każdy sam dla siebie byłby królem (...)”. Cyt za: Św. Tomasz z Akwinu, *O władzy*, [w:] *Dzieła wybrane*, Poznań 1984, s.135.

²⁰⁹ A. Chodubski, *Oblicze współczesnych przeobrażeń tożsamości Polonii amerykańskiej*, [w:] *W służbie Polsce i emigracji. Księga dedykowana Profesorowi Edwardowi Szczepanikowi*, pod red. L. Nowaka, M. Szczercińskiego, Gorzów Wielkopolski 2002, s. 317-319.

W warunkach nowoczesności zachowały się elementy obrazu tradycyjnego życia społecznego Kaszubów, ukształtowanego przez determinanty przyrodnicze, ekonomiczne i kulturowe. Przemiany globalne świata, w tym unifikacja kulturowa kontynentu amerykańskiego, stały się przyczyną zauważalnej ewolucji życia społecznego w Kanadzie. Diaspora kaszubska zamieszkująca na farmach charakteryzowała się zachowaniem charakterystycznych wyznaczników ich tożsamości grupowej jak: język, obrzędowość, przywiązanie do wartości religijnych i kościoła, zachowanie tradycyjnego modelu rodziny, samodzielne wykonywanie pracy, podtrzymywanie pamięci o kulturze przodków²¹⁰. Ludność o kaszubskim pochodzeniu, młodzież oraz osoby w wieku średnim, zamieszkująca w dużych miastach, jak Ottawa i Toronto charakteryzowały się przejmowaniem wzorców życia społecznego upowszechnianych w kulturze masowej przez mass-media. Zauważalnie promowany był wzorzec indywidualizmu i niezależności, nastąpiła deprecjacja rodziny i przewartościowanie jednostki.

Spostrzega się, że w następstwie oddziaływania mediów uległ zmianie sposób instytucjonalizacji życia społecznego Kaszubów w Kanadzie. Niegdyś funkcję integracyjną społeczności lokalnej pełniła wspólnota parafialna, do której należeli wszyscy z racji urodzenia i chrztu. Współcześnie atrakcyjność organizacyjną wyrażają stowarzyszenia, kluby hobbistyczne i rozwijające określone zainteresowania oraz środowiska łączące kibiców poszczególnych drużyn sportowych. Osoby same dokonują wyboru do jakiej grupy mają przynależeć. Wydaje się, że współczesne więzi grupowe w społeczeństwie kanadyjskim są mniej trwałe od tradycyjnie ukształtowanych w diasporze kaszubskiej. Zmiana uznawanych wartości, akceptowanych norm oraz wyznaczanych priorytetów wpływają na dynamikę ewolucyjnych przemian tożsamościowych diaspory kaszubskiej²¹¹.

²¹⁰ E. Morawska, *Polonijne społeczności lokalne i ich przemiany. Szkic wstępny*, [w] *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, pod red. H. Kubiaka, E. Kisielewicza, T. Gromady, Wrocław 1988, s. 394-398

²¹¹ H. Kubiak, *Proces przystosowania społecznego emigrantów polskich do warunków kulturowych krajów osiedlenia. Podstawowe założenia i konkluzje teoretyczne*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, pod red. H. Kubiaka, A. Pilcha, Wrocław 1976, s. 68.

Nowoczesność życia społecznego w Kanadzie charakteryzuje się akulturacją i integracją społeczną, które w dłuższej perspektywie czasowej wpływają na postępowanie procesu asymilacji czy unifikacji. Istnieje niebezpieczeństwo zaniku specyfiki kulturowej diaspory kaszubskiej. Symptomy zjawisk globalizujących zauważalne są zwłaszcza wśród przedstawicieli młodego pokolenia Kanadyjczyków o kaszubskim pochodzeniu²¹². Tradycyjny model życia społecznego został ukształtowany na gruncie rodziny i wspólnoty lokalnej. Najbliższe otoczenie oraz środowisko, w którym wzrastały pokolenia Kaszubów w Kanadzie stanowiły warunki sprzyjające utrzymaniu elementów tradycyjnego świata społecznego w diasporze kaszubskiej. Współcześnie rzeczywistość ta ujawnia się wśród ludności zamieszkującej na obszarze kanadyjskich Kaszub²¹³.

Normy i wzorce zachowań oraz postawy wobec świata społecznego zostały ukształtowane w diasporze kaszubskiej przez: rodzinę, wspólnotę lokalną, kościół oraz pracę. Początkowy brak kontaktów z przedstawicielami innych kultur, był przyczyną rozwoju życia społecznego Kaszubów w zamkniętych, jednorodnych warunkach. Współcześnie zamieszkująca w Kanadzie ludność o pochodzeniu kaszubskim wyraża w różnym natężeniu akceptację i dezaprobatę wobec dawnej rzeczywistości. Ujawniają się, z jednej strony, tendencje do podtrzymywania elementów modelu ukształtowanego przy znikomym oddziaływaniu odmiennych wzorców z drugiej zaś, spostrzega się otwartą postawę wobec zjawisk asymilacyjnych.

W okresie pionierskim filarem życia społecznego diaspory kaszubskiej w Kanadzie była rodzina. Małżeństwo tylko częściowo należało do prywatnej sfery życia. Na zawarcie ślubu młodzi musieli uzyskać zgodę rodziny. Udzielali jej rodzice, jeśli któryś z narzeczonych w był sierotą aprobatę musieli wyrazić krewni, zazwyczaj rodzice chrzestni²¹⁴. O znaczeniu rodziny w życiu społecznym świadczą relacje między rodzicami a dziećmi. Młode

²¹² W badaniach ankietowych młodzi ludzie w wieku 18-34 lata zamieszkujący w Ottawie i Toronto, na pytanie o poczucie tożsamości w ponad 51% odpowiedzi, deklarowali że czują się Kanadyjczykami o kaszubskim pochodzeniu.

²¹³ Respondenci powyżej 65 roku życia zamieszkujący na obszarze gmin Madawaska Valley i Killaloe, Hagarty and Richards na pytanie o poczucie tożsamości w ponad 51% odpowiedzi, deklarowali że czują się potomkami kaszubskich imigrantów i zachowują tradycyjny model rodziny i stosunków społecznych.

²¹⁴ J. Kucharska, *Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993, s. 77.

małżeństwo po ślubie zamieszkiwało z rodzicami mężczyzny. Normy społeczne nakazywały im pracować na farmie, a także przekazywać rodzicom środki zarobione w działalności pozarolniczej. Zwyczajowo teściowie mieli prawo do posagu panny młodej. Sytuacja materialna była przyczyną tego, że dziewczęta były zmuszone same zapracować na swój posag. Przyjęta była następująca kolejność zdarzeń: najpierw za mąż wydawano córki, następnie mógł ożenić się syn. Narodziny dziecka i wybór chrzestnych był kolejnym elementem życia społecznego. Proceder był niełatwy, ponieważ funkcja społeczna chrzestnych nakładała na nich przejęcie odpowiedzialności za dziecko w przypadku śmierci jego rodziców. Z tego względu najczęściej wybierano małżeństwo²¹⁵. Na ogół posiadano kilkoro dzieci, ponieważ w pracach na farmie potrzebna była duża liczba osób, a w okresie starości rodziców dzieci były odpowiedzialne za ich utrzymanie, tzw. dożywocie²¹⁶. Po kilkunastu latach w okresie starości rodzice przepisywali farmę na młodych, a najstarszy syn który otrzymywał ziemię spłacał braci. Współcześnie zmianie uległa struktura rodziny. Kiedyś była wielopokoleniowa z dominującą rolą mężczyzny obecnie następuje zrównanie pozycji kobiet i mężczyzn, brak jest również dziedziczenia zawodów²¹⁷. Tradycyjnie silnie rozwinięte było poczucie własności. Majątek był wyznacznikiem pozycji społecznej. Nie były akceptowane zachowania naruszające ustalony porządek. Ziemia była traktowana w sposób emocjonalny. Zwyczajowo nie przebywano na terenie cudzej farmy, funkcjonowało jedynie tzw. prawo Stegny (drogi) pozwalające na przejście przez cudzą ziemię w drodze do kościoła²¹⁸. Współcześnie obserwuje się zanik kategorii pozycji społecznej, co jest związane ze wzrostem akceptacji i tolerancji wobec różnych zawodów. Upowszechniany jest wzorzec domu otwartego, przestrzeń prywatna nie jest odgradzana od przestrzeni publicznej.

Niegdyś języka kaszubskiego używano codziennie. Powszechne były wyrażenia: „Bóg zapłać”; „z Bogiem”; „Boże przeżegnaj”; „Boże pomagaj”; „w imię Boskie”. Współcześnie funkcjonują wtrącenia, pojedyncze wyrazy. Język kaszubski nie pełni już funkcji użytkowej. Służy

²¹⁵ Ibidem, s. 82.

²¹⁶ Ibidem, s. 83.

²¹⁷ Ibidem, s. 78.

²¹⁸ Ibidem, s. 82.

do określania obszaru metafizycznego, jest językiem modlitwy i łącznikiem z dziedzictwem minionych pokoleń²¹⁹.

W sferze rytuałów występujących w rodzimej kulturze kaszubskiej i kulturze masowej spostrzega się przyjmowanie wzorców anglosaskich. Współcześnie święto zakochanych celebrowane jest w dniu 14 lutego (Walentynki). Społeczność kaszubska wyparła tradycję świętowania nocy św. Jana, (Sobótkę) z 23 na 24 czerwca. Spostrzega się także brak tradycyjnych dożynek, natomiast celebrowany jest dzień dziękczynienia (Thanksgiving Day). Nastąpiło także przejęcie obyczaju zamieszczania w lokalnej prasie ogłoszeń ze sfery życia prywatnego i rodzinnego np.: o zaręczynach, narodzinach, rocznicach itp²²⁰.

Przemiany globalne zachodzące we współczesnym świecie znajdują swoje odzwierciedlenie w zachowaniach społecznych urzeczywistnianych przez ludność kaszubską w Kanadzie. Upowszechnienie edukacji było czynnikiem, który doprowadził do wyparcia języka kaszubskiego i zastąpienia go w życiu rodzinnym i zawodowym oraz w kontaktach społecznych językiem angielskim. Wykształcenie wpłynęło na zmianę wykonywanych zawodów. Zatrudnienie w sektorze usług, handlu i przemysłu wyrażało się wyższą atrakcyjnością niż tradycyjne zatrudnienie w rolnictwie i leśnictwie. Zmianie uległo rozmieszczenie przestrzenne diaspory kaszubskiej z obszarów peryferyjnych do centrum prowincji Ontario. Model życia społecznego w warunkach kanadyjskich jest programowany przez działania o charakterze politycznym. Z jednej strony, upowszechnia się wzorce „mozaiki kulturowej” jako wartości społeczeństwa kanadyjskiego, z drugiej zaś programy nauczania w szkołach promują anglosaskie wzorce społeczne²²¹.

W rzeczywistości życia społecznego diaspory kaszubskiej w Kanadzie spostrzega się trzy modele przemian:

1. Pionierski: zgodnie z tym modelem następowało kultywowanie własnych wzorców społecznych i kulturowych, wytworzyła

²¹⁹ W. Szulist, *op.cit.*, s. 47.

²²⁰ J. Kucharska, *op. cit.*, s. 117.

²²¹ K. Romaniszyn, *Problemy kształtowania się kultury skupiska polonijnego w Kanadzie*, [w:] *Kultura skupisk polonijnych*. Materiały z II sympozjum naukowego Warszawa, 11 i 12 czerwca 1984 r., opracowanie naukowe K. Gronowski, A. Kłossowski, W. Stankiewicz, Warszawa 1987, s. 167-170.

się spójna grupa społeczna, której fundamentami były: rodzina, wspólnota parafialna, życie i praca na farmach, powszechne posługiwanie się językiem kaszubskim;

2. Farmerski: w tym modelu spostrzega się adaptowanie elementów obcych wzorców społecznych i kulturowych, włączanie się kaszubskiej grupy społecznej do ogółu społeczeństwa państwa, upowszechnienie szkolnictwa, wypieranie języka kaszubskiego przez język angielski z powszechnego użycia, przemiany w strukturze zatrudnienia oraz częściową migrację do miast;
3. Miejski: w tym modelu spostrzega się wyparcie tradycyjnych wzorców społecznych i kulturowych przez współczesne wzorce kanadyjskie, redukcję specyfiki kaszubskiej z życia społecznego, zinstytucjonalizowanie kontaktów interpersonalnych, podniesienie poziomu wykształcenia, podejmowanie pracy w sektorze usług, handlu i przemysłu, zamieszkiwanie w dużym mieście, małżeństwa wielonarodowe, posługiwanie się jednym językiem – angielskim.

Współcześnie diaspora kaszubska w Kanadzie urzeczywistnia swój udział w życiu społecznym poprzez upowszechnianie modelu farmerskiego i miejskiego. W modelu farmerskim praktyka życia społecznego następuje w warunkach zwartego zamieszkiwania na wyodrębnionym obszarze przez ludność względnie jednorodną kulturowo. Na obszarach sąsiednich występuje ludność niemiecka i irlandzka charakteryzująca się wyraźnie innymi wzorcami kulturowymi. Są to czynniki wzmacniające zachowanie praktyki życia społecznego zgodnie z wzorcami kaszubskimi. Z drugiej strony czynnikiem wzmacniającym praktykowanie kanadyjskiego wzorca życia społecznego w modelu miejskim jest edukacja uniwersytecka, wykonywanie pracy zawodowej oraz zamieszkanie w multikulturowym środowisku²²².

Współcześnie relacja: tradycja a nowoczesność życia społecznego wśród diaspory kaszubskiej w Kanadzie została wzbogacona o nawiązanie stałych kontaktów ze społecznością kaszubską z Pomorza. Utrzymywanie i pielęgnowanie emocjonalnych więzi z krajem pochodzenia oraz zamieszkiwanie i aktywny udział w życiu społecznym Kanady czynią z diaspory kaszubskiej zbiorowość, która pozostając otwarta na dziedzictwo przeszłości urzeczywistnia odważną postawę wobec wyzwań współczesności

²²² A. K. Paluch, *Procesy asymilacji i przemiany kultury*, [w:] *Założenia teorii asymilacji*, pod red. H. Kubiaka, A.K. Palucha, Wrocław 1980, s. 95-100.

4. DAWNA A WSPÓŁCZESNA OBRZĘDOWOŚĆ

Obrzędy, zwyczaje i obyczaje w diasporze kaszubskiej w Kanadzie są nośnikiem wartości grupowych urzeczywistnianych w chwilach ważnych, podniosłych i uroczystych. Współczesność, w tym integracja i unifikacja kulturowa świata, z jednej strony sprzyjają przyjmowaniu wzorców upowszechnianych w kulturze masowej, z drugiej zaś są wyznacznikiem przynależności do określonej grupy kulturowej, społeczności lokalnej, mniejszości narodowej²²³. Stan oraz stopień zachowania tradycji historycznie wykształtowanych w kulturze określonej społeczności świadczy o jej homogenicznym lub heterogenicznym charakterze. Zjawiska te często wspólnie występują w określonej grupie różniąc się zakresem i dynamiką. Ich nasilenie determinuje zachowanie bądź zanik tożsamości kulturowej ludności. Jest to zjawisko powszechnie występujące w mniejszościach etnicznych i narodowych, w tym w diasporze kaszubskiej w Kanadzie.

Wśród obrzędów, obyczajów i zwyczajów, które były kultywowane na Pomorzu, następnie w okresie pionierskim w Kanadzie oraz są podtrzymywane współcześnie w społeczności kaszubskiej wyróżnia się: wesela, chrzciny, pogrzeby, święta Bożego Narodzenia i Wielkanocne oraz wynikające z kalendarza liturgicznego, a także święta państwowe i dni funkcjonujące w kulturze masowej jako uroczyste.

Tradycja weselna ukształtowana w społeczności kaszubskiej na Pomorzu została zachowana wśród pionierów w Kanadzie. Wybór odpowiednich kandydatów i kandydatek należał do swatki²²⁴. Z punktu widzenia interesów społeczności lokalnej pełniła ona pożyteczną funkcję. Poprzez kojarzenie określonych rodzin wpływała na przyszłą strukturę własności ziemi oraz stosunki gospodarcze i kulturowe w diasporze. Młodzi, którzy chcieli zawrzeć związek małżeński byli zobligowani do uzyskania zgody rodziców. Jeśli jedno z narzeczonych było sierotą zgodę wyrażali rodzice chrzestni. Ważny czynnik stanowiła również opinia innych członków społeczności. Zapowiedzi przedślubne były

²²³ A. Chodubski, *Wartości globalne w funkcjonowaniu współczesnych społeczeństw lokalnych*, [w:] *Władze lokalne i regionalne w warunkach globalizacji*, pod red. M. Barańskiego, M. Stolarczyka, Katowice 2003, s. 44.

²²⁴ Swatka – kobieta znająca strukturę społeczną i gospodarczą określonej społeczności zajmująca się kojarzeniem par odpowiadających sobie statusem.

ogłaszane w kościele w okresie nie krótszym niż miesiąc. Zaproszenie na wesele było przekazywane ustnie przez drużbę (raszbę). Odwiedzał on wszystkich gości i w formie wiersza lub rymowanki wygłaszał jego uroczystą formułę. Drużba reprezentował państwa młodych więc jego ubiór był określony przez przyjęty zwyczaj. Symbolicznymi atrybutami były parasol, który miał strzec przed deszczem oraz pistolet, którego wystrzał ogłaszał nadejście ważnej informacji. Do parasola przypinana była biała kokarda. Zapraszany farmer podejmował drużbę, jako wysłannika państwa młodych bogatym poczęstunkiem składającym się z potrawy mięsnej oraz alkoholu. Młoda para była zobligowana zaprosić księdza i rodziców chrzestnych osobiście²²⁵. Wręczano im sztuczny kwiat, który na weselu matka chrzestna przypinała do sukni, a ojciec chrzestny do kłapy marynarki²²⁶. W niedzielę poprzedzającą ślub w domu panny młodej było organizowane przyjęcie o nazwie ograbiny²²⁷. Było to swoiste symboliczne pożegnanie córki przez rodziców. Odbывало się w wystawny sposób, z poczęstunkiem oraz tańcami. Istniało przeświadczenie, że wtorek jest szczęśliwym dniem, dlatego najczęściej był wybierany na zawarcie związku małżeńskiego. Podczas ślubu drużbie towarzyszyła drużba (przodonka). Liczba zaproszonych gości świadczyła o bogactwie i prestiżu rodziny panny młodej. Wesele do 100 osób było odbierane w społeczności lokalnej jako małe. Bogaci farmerzy w celu manifestowania swojej zamożności zapraszali 2 księży, co miało świadczyć o ich pozycji społecznej²²⁸. Ponieważ domy w okresie pionierskim były niewielkie na czas wesela budowano przed nimi specjalne drewniane podesty. Było to miejsce dla orkiestry oraz przestrzeń dla tańczących. Kawalerowie w celu manifestowania swojego wolnego stanu podczas wesela nosili kapelusze²²⁹. Podczas wesela panna młoda nosiła czarną lub białą suknię oraz biały welon. Czarna suknia była pozostałością ukształtowanej na Pomorzu tradycji weselnej. W trakcie oczepin będących symbolicznym przyjęciem do grona mężatek matka i teściowa zdejmowały pannie młodej welon. W okresie pionierskim osadnicy

²²⁵ J. Kucharska, *op.cit.*, s. 80.

²²⁶ Ibidem, s. 77.

²²⁷ W. Szulist, *op.cit.*, s. 50.

²²⁸ J. Kucharska, *op. cit.*, s. 80.

²²⁹ Ibidem, s. 81.

kaszubscy nie posiadali dużej ilości sprzętów, narzędzi i innych przedmiotów codziennego użytku, dlatego też młodych obdarowywano niewielkimi sumami pieniędzy, tzw. kolektą. Wesele trwało długo, zazwyczaj do 14 dni. Było to spowodowane przeświadczeniem, że nic co zostało na tą okazję przygotowane nie może się zmarnować. W pierwszą środę po zakończeniu wesela następowały przenosiny, czyli przeprowadzka młodego małżeństwa do domu rodziców męża. Symbolicznym wyrazem wiana, jakie wносиła młoda żona były pierzyna i skrzynia na bieliznę²³⁰. Współcześnie wraz ze zmianami kulturowymi, cywilizacyjnymi oraz rozwojem społecznym diaspora kaszubska w Kanadzie przejęła zamerykanizowany wzorzec organizowana przyjęć weselnych. Spostrzega się różnicę w zachowaniu tradycji weselnych między społecznością kaszubską, która pozostała w Wilnie i jego okolicach oraz zamieszkującą w wielokulturowych miastach, jak Toronto czy Ottawa. Zachowany tam, chociaż w zmienionej formie, został obyczaj proszenia rodziców panny młodej o zgodę na ślub. Współcześnie zaręczyny odbywają się w jej rodzinnym domu lub w restauracji w obecności rodziców. Zeświecczeniu uległa ceremonia zaślubin. Najczęściej ślubu udziela ksiądz lub urzędnik obecny w miejscu zabawy weselnej, które współcześnie jest jednodniowe. Zanikowi uległ zwyczaj organizowania poprawin. Wesele najczęściej odbywa się w hotelu, restauracji lub domu rodziców panny młodej. Młodzi małżonkowie opuszczają gości jeszcze podczas trwania zabawy i udają się w podróż poślubną lub najczęściej do nowego wspólnego domu²³¹. Obyczajem kultywowanym jest ceremonia symbolicznego przejścia ze stanu wolnego do małżeńskiego przejawiająca się rzucaniem welonu przez pannę młodą w kierunku niezamężnych kobiet. Powszechnym jest zwyczaj obdarowywania młodych datkami pieniężnymi. W społeczności zamieszkującej obszar kanadyjskich Kaszub współczesne obrzędy weselne są zbliżone do wielkomiejskich. Większe jest przywiązanie do tradycji rodzinnej i wymiaru religijnego. Śluby są udzielane w kościele wraz z uroczystą mszą świętą. W Kanadzie panna młoda na ślubie występuje w białej sukni. Welon nie- rzadko zostaje zastąpiony wpinanymi we włosy kwiatami.

²³⁰ W. Szulist, *op. cit.*, s. 51.

²³¹ Wywiad z Shirley Mask-Connolly, z dnia 14.07.2009 r., której syn Jeff Connolly ożenił się z Daniele Rodier (Kanadyjką o frankofońskim pochodzeniu).

Ważnym wydarzeniem o wymiarze kulturowym były narodziny dziecka. W tradycji podtrzymywanej w diasporze kaszubskiej w Kanadzie zachował się rytuał porodu domowego. Był on objęty sferą tabu, poprzez pozostawienie w odosobnionym pomieszczeniu rodzącej kobiety w towarzystwie akuszerki. Kobiety z rodziny: matka, teściowa, siostry lub szwagierki mogły pełnić funkcję pomocy. Dla mężczyzn była to sfera niedostępna, najczęściej nie przebywali w tym czasie w domu. Ich funkcja rozpoczynała się w przygotowaniach do chrztu. Do obowiązków ojca należało zaproszenie księdza i umówienie nabożeństwa w kościele oraz zabezpieczeniu wygodnego oraz bezpiecznego transportu dla matki z dzieckiem. Chrzcziny odbywały się zazwyczaj w pierwszą niedzielę po narodzinach podczas mszy świętej. Jeśli zaistniała konieczność za ochrzczenia dziecka w domu, odpowiedzialność ta spoczywała na ojcu. Wybór imienia dla dziecka nie był decyzją rodziców. Następowo na ogół poprzez nadawanie chłopcu imion dziadków, dziewczynce zaś imion po babciach. Do najczęściej występujących należały: Katarzyna, Marianna, Maryna, Wiktoria oraz Franciszek i Józef. Uroczystości zbliżone do weselnych odbywały się na farmie rodziców lub dziadków dziecka. W celu zapewnienia dostatniej przyszłości dziecko było obdarowywane pieniędzmi, które kładziono na nim. Rodzicami chrzestnymi najczęściej zostawało małżeństwo z bliskiej rodziny, stryj lub wuj dziecka z żoną²³². Współcześnie rozwój medycyny oraz upowszechnienie wiedzy o zagrożeniach życia spowodowały, że porody są przyjmowane w szpitalu. Najczęściej odbywają się poprzez tzw. cesarskie cięcie. W porodach, które przebiegają siłami natury częsty jest udział ojca dziecka. Upowszechniony model porodu rodzinnego stał się częścią współczesnego sposobu zachowań urzeczywistnianych przez społeczność kaszubską w Kanadzie²³³. Uroczystość chrztin organizowana jest w formie krótkiego nabożeństwa w kościele oraz obiadu w lokalu gastronomicznym. Wśród imion dominują te o anglosaskim brzmieniu. W społeczności Wilna i okolic zachowane są elementy tradycji, jak chrzest ze mszą świętą oraz wybór chrzestnych spośród rodziny.

Tradycje Bożego Narodzenia wśród kaszubskich osadników w Kanadzie zostały ukształtowane na Pomorzu i w takiej formie były kultuwo-

²³² J. Kucharska, *op. cit.*, s. 82.

²³³ Wywiad z Vondą Watson (Murak), pielęgniarką ze szpitala w Pembroke, z dnia 4.05.2008 r.

wane w warunkach emigracyjnych. Było to święto o religijnym charakterze elementami tradycji ludowej. W Wigilię uczestniczono w pasterce oraz przygotowywano uroczystą wieczerzę. Zachowany był zwyczaj kolędowania. Trudne warunki bytowe były przyczyną skromnej oprawy kulinarnej. Dominowały tradycyjne potrawy mączne, kluski z makiem, zacierki, ciasto. Podarunki jakimi się obdarowywano były skromne, najczęściej otrzymywały je tylko dzieci. Pozostawiano także symboliczne 1 nakrycie więcej dla duszy zmarłych przodków lub domowników²³⁴. W okresie pionierskim wieczerza wigilijna miała charakter uroczystego posiłku, jednak nie była uważana za główny element celebracji świąt. W pierwszych latach osadnictwa kaszubskiego w Kanadzie nie znano tradycji łamania się opłatkiem oraz strojenia choinki. Obrzędy czasu Bożego Narodzenia ewoluowały kilkakrotnie. Początkowo zostały zaadaptowane do tradycji lokalnej zwyczaj, które inicjowali polscy księża. Następnie przejmowano elementy kulturowe w kontaktach ze społecznościami: niemiecką, irlandzką oraz Polonią. Zwyczaj strojenia choinki pojawił się pierwszej połowy XX w., natomiast dzielenie się opłatkiem w drugiej połowie XX w. Współcześnie okres przedświąteczny oraz czas Bożego Narodzenia uległ silnej amerykanizacji. W obrzędowości diaspory kaszubskiej w Kanadzie spostrzega się zanik tradycji wieczerzy wigilijnej. Funkcję głównego posiłku integrującego rodzinę pełni obecnie obiad w pierwszym dniu Bożego Narodzenia. Powszechną potrawą jest pieczeń z indyka. Wśród diaspory zamieszkującej na obszarze Kanady dostrzega się elementy kaszubskiej i polskiej tradycji świątecznej²³⁵. Uczestniczy się w pasterce, przygotowuje się żłóbek śpiewa się polskie kolędy²³⁶. Święta Bożego Narodzenia zachowały swój wymiar religijny i duchowy.

Okres Wielkiego Postu był przestrzegany bardzo rygorystycznie. Uczestniczono w nabożeństwach w środę popielcową oraz posypywano głowę popiołem. Dokładnie myto całą zastawę stołową oraz garnki i przyrządy kuchenne w celu usunięcia najmniejszych pozostałości oraz zapachu mięsa i tłuszczu. W niedzielę palmową przygotowywano palmy i świecono je w kościele. Następnie były zabierane

²³⁴ J. Kucharska, *op. cit.*, s. 89.

²³⁵ Na pytanie ankietowe o sposób wyprawiania świąt Bożego Narodzenia, większość respondentów odpowiedziało, że łączy tradycje kaszubskie, polskie i kanadyjskie.

²³⁶ J. Kucharska, *op. cit.*, s. 114.

do domów, gdzie miały strzec przed uderzeniem pioruna i innymi nieszczęśliwymi wypadkami. W Wielki Piątek udawano się do kościoła na nabożeństwa, jednak grobu pańskiego nie przygotowywano. Wtedy wszystkie urzędy, sklepy, restauracje są nieczynne, nie wykonuje się również żadnych prac w domu²³⁷. W Wielką Sobotę święcono wodę, ogień i głóg (ciernie) co było wpływem kultury anglosaskiej. Wodę trzymano w domu, a ciernie nakładano na krzyż i obrazy wizerunkami świętych. Obecnie zachował się zwyczaj święcenia wody, a od niedawna święci się również pokarmy. W Poniedziałek Wielkanocny odbywało się dyngowanie, które polegało na delikatnym uderzaniu gałązkami jałowca w nogi i uda. Najczęściej młode dziewczęta były dygowane przez kawalerów, w okresie późniejszym obyczaj ten kultywowały także dzieci²³⁸. Od dyngowania panny mogły się wykupić ofiarowując jajka, kiełbasę lub drobne sumy pieniędzy. Współcześnie jest to obrzęd zanikający ponieważ poniedziałek jest zwykłym dniem pracy w Kanadzie. Na obszarze zamieszkałym przez Kaszubów w okolicach Wilna symboliczne dyngowanie odbywa się w gronie rodziny²³⁹.

Nośnymi obrzędami w diasporze kaszubskiej w Kanadzie były ceremonie pogrzebowe. Trudy podróży oraz ciężkie warunki pracy powodowały, że śmierć była obecna w kanadyjskiej rzeczywistości Kaszubów w pierwszych latach ich osadnictwa. Następnie szacunek i obawa wobec przemijania i następowności pokoleń wyrażała się w zwyczajach i obyczajach pogrzebowych. W okresie pionierskim najczęściej umierano w domu. Do rytuału należało zapalenie gromnicy, której nie gaszono lecz pozostawiano aż do wypalenia. Odmawiano modlitwy, a na piersi umierającej osoby kładziono krzyż. Po śmierci ciało skrapiano wodą święconą i śpiewano pieśni żałobne. W domu zmarłego przed pogrzebem odbywała się pusta noc. Był to symboliczny sposób pożegnania bliskiej osoby. W rytuale tym uczestniczyła rodzina, przyjaciele i sąsiedzi. Ceremonii przewodniczył śpiewak, którego rolą było czuwanie przy zmarłym oraz inicjowanie modlitw i intonowanie pieśni²⁴⁰. W drodze do kościoła formowano orszak, śpiewano pieśni oraz święcono ziemię,

²³⁷ Ibidem, s. 115.

²³⁸ Ibidem, s. 90-92.

²³⁹ Wywiad z Shirley Mask-Connolly z dnia 14.07.2009 r.

²⁴⁰ W. Szulist, *op. cit.*, s. 52.

po której poruszał się wóz z trumną. Po mszy żałobnej orszak pogrzebowy odprowadzał zmarłego na cmentarz. Po pogrzebie na grobie stawiano drewniane krzyże z imieniem i nazwiskiem oraz wiekiem zmarłej osoby. W późniejszym okresie stawiano tablice z informacjami o dacie urodzin i śmierci, miejscu urodzenia czy nazwisku panińskim. W dniu zaduszek nie było tradycji zapalania świeczek i dekorowania kwiatami grobów²⁴¹. Istniał przesąd aby po zmroku nie wylewać wody przed dom w okresie Bożego Narodzenia. Obawiano się żeby nie zmoczyć wędrujących dusz bliskich, które przebywały koło domu. Współczesne obrzędy pogrzebowe uległy uproszczeniu. Nie zachował się zwyczaj pustej nocy²⁴². Jest to spowodowane zmianami cywilizacyjnymi. W XXI w. ludność kaszubska zamieszkująca Kanadę umiera głównie w szpitalach lub domach opieki społecznej. Śmierć straciła wymiar rodzinnego sacrum, stała się udziałem instytucji i została ujęta w ramy procedury postępowania. Za organizację i przebieg pogrzebu odpowiedzialne są wyspecjalizowane zakłady. Obrzędy pogrzebowe zostały ograniczone do mszy żałobnej, pożegnania na cmentarzu oraz organizacji krótkiego przyjęcia o charakterze stypy. Dzień zaduszek został współcześnie wyparty przez anglosaskie Halloween²⁴³.

Kaszubska obrzędowość, zachowanie zwyczajów i obyczajów, kulturowanie tradycji wynikało z łączności z Kościołem. Współcześnie na kanadyjskich Kaszubach odmawiana jest modlitwa różańcowa w języku polskim, uczestniczy się w niedzielnych mszach świętych i w nabożeństwach w trakcie tygodnia. Spostrzega się wpływy anglosaskie, jak organizowanie przy parafii spotkań okolicznościowych, wyprzedaży, gry w bingo czy kolacji „chicken supper”.

Zachowanie tradycji, zwyczajów i obyczajów w okresie pionierskim było mechanizmem obronnym przed trudami bytowymi i ciężką pracą. Niosło za sobą wartości kulturowe, powodowało zakładanie innego niż codzienny ubioru, używanie literackiego języka, celebracji posiłków i zachowania manier przy stole. Pełniło funkcję ubogacania duchowego, dawało wytchnienie i odpoczynek od wyzwań rzeczywistości.

²⁴¹ Ibidem, s. 92.

²⁴² Pusta noc – ostatnia noc przed pogrzebem zmarłej osoby, podczas której śpiewa się pieśni żałobne oraz odmawia modlitwę różańcową. Zwyczaj ten jest aktualnie kulturowany na Pomorzu.

²⁴³ Ibidem, s. 116.

Kaszubska obrzędowość w formie, jaką zaczęli na gruncie kanadyjskim pionierzy nie zachowała się do czasów współczesnych. Spostrzega się wpływy anglosaskie oraz oddziaływania innych kultur. Niektóre tradycje kaszubskie zostały zastąpione przez obrzędy polskie. Nastąpiło także zarzucenie obrzędowości spowodowane globalnymi przemianami kulturowymi przez rozwój naukowo cywilizacyjny i globalizację.

Z drugiej strony, spostrzega się renesans idei kaszubskiej oraz odwoływanie się do dziedzictwa przeszłości. Upowszechniane są także polskie tradycje narodowe²⁴⁴. W dniach 3 maja oraz 11 listopada na obszarze zamieszkałym przez Kaszubów wywieszane są białe czerwone flagi. Podczas wizyt na Pomorzu kanadyjscy Kaszubi zbierają dostępne informacje o tradycjach, zwyczajach i obyczajach, następnie urzeczywistniając je w Kanadzie.

5. ŚWIAT WARTOŚCI GLOBALNYCH I LOKALNYCH

Współcześnie ludność kaszubska zamieszkująca na obszarze Kanady cechuje się otwartą postawą wobec wyzwań współczesnego świata. Aktywnie włącza się w przemiany społeczno-kulturalne występujące w kraju osiedlenia. Wyraża akceptację dla świata wartości globalnych oraz korzysta z dorobku instytucjonalizacji i technicyzacji życia społecznego. Zachowuje przy tym wzorce tradycyjnych postaw i zachowań ukształtowanych w warunkach wzrastania w zamkniętej na zewnętrzne wpływy społeczności lokalnej. W perspektywie historycznej w diasporze kaszubskiej w Kanadzie spostrzega się ewolucję postaw wobec zjawisk globalnych i lokalnych.

W okresie pionierskim przywiązaniu do tradycyjnych wartości sprzyjało zamieszkanie na jednorodnym kulturowo obszarze. Jedną z naczelnych wartości duchowych Kaszubów było przywiązanie do życia religijnego. Czynnikiem wzmacniającymi swoistości grupowe były wspólnota parafialna oraz posługa polskich duszpasterzy, które animowały i integrowały życie społeczno-kulturalne oraz podejmowały działania edukacyjne.

²⁴⁴ J. Kucharska, *op. cit.*, s. 118.

Obraz życia diaspory kaszubskiej uległ znacznym przemianom pod wpływem rozwoju cywilizacyjnego, który nastąpił w drugiej połowie XX w.²⁴⁵ Upowszechnienie edukacji oraz zmiana struktury zatrudnienia były przyczynami, które otworzyły hermetyczną społeczność lokalną na wpływy nowoczesnych zjawisk społecznych. Część ludności opuściła obszar kanadyjskich Kaszub i podjęła wyzwanie migracji oraz osiedlenia w centrach kulturowych, politycznych i gospodarczych kraju. Podniósł się standard ich życia, co wymogło zmiany miejsca zamieszkania, wykonywanych zawodów oraz sposobów funkcjonowania w społeczeństwie. Nastąpił proces włączania się w nurt nowej rzeczywistości poprzez przyjmowanie globalnych wzorów zachowań, ewolucję dążeń i aspiracji. Był to swoisty początek zjawiska asymilacji, które dawało szansę na większą realizację w sferze społecznej, politycznej i ekonomicznej. Z drugiej strony, zachodzące w Polsce, w tym zapoczątkowane na Pomorzu, przemiany ustrojowe promowane w Kanadyjskich mediach spowodowały wzrost zainteresowania opinii publicznej ludnością o pochodzeniu polskim. Był to impuls dla diaspory kaszubskiej, która mimo "zapoczątkowanego procesu asymilacji zaczęła identyfikować się kulturą Pomorza oraz upowszechniać wiedzę o swoim polskim pochodzeniu. W wysoko ceniącej wartości chrześcijańskie społeczności kaszubskiej poczucie dumy narodowej wzmocnił wybór papieża Polaka. Odżyły wspomnienia o jego wizycie jako kardynała w 1969 r. w Kanadzie. kiedy był kardynałem Ulica i plac przed kościołem św. Jadwigi w Barry's Bay otrzymały nazwę „Ulica Karol Wojtyła Street .”²⁴⁶

W XXI w. diaspora kaszubska w Kanadzie cechuje się wysokim poziomem zaangażowania w świat wartości globalnych. Posiada zinstytucjonalizowaną formę reprezentacji, prowadzi promocję działalności kulturowej, organizuje imprezy masowe podtrzymujące i pielęgnujące tradycję, jest otwarta na znaki przemian cywilizacyjnych, wykorzystuje massmedia, w tym posiada „Radio Kaszebe”, stronę internetową, oraz wkładkę prasową „Głos Kaszebscy”. Skupia uwagę na uczestnictwie w świecie polityki i biznesu.

²⁴⁵ A. Chodubski, *Polish emigrations in conditions of integration and unification of the world*, "Polish Political Science Yearbook", (Toruń) 2006, vol. XXXV, s. 108-110.

²⁴⁶ A. Hałas, *Parafia św. Jadwigi, Barry's Bay, Ont.*, Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie, t. 1, pod red. E. Walewandra, Lublin 1992, s. 77-82.

Kaszubi zamieszkujący w Kanadzie, którzy identyfikują się z tradycyjnymi wartościami lokalnymi oraz uczestniczą w globalnej rzeczywistości kulturowej postrzegają siebie jako społeczność urzeczywistniającą wyzwania cywilizacyjne, charakteryzującą się otwartością i nowoczesnością. W wymiarze kulturowym i cywilizacyjnym identyfikują się ze specyfiką kanadyjskiej mozaiki kulturowej. Poczują się do więzi emocjonalnej z państwem i są lojalnymi obywatelami²⁴⁷.

W multikulturowym społeczeństwie Kanady diaspora kaszubska jest niewielkim elementem „tygla” wielu ras, wyznań i narodowości. W mediach, które posiadają zasięg ogólnokrajowy nie zamieszcza się informacji nawet o najważniejszych wydarzeniach z życia kanadyjskich Kaszubów. W prowincji Ontario diaspora ta postrzegana jest jako społeczność tradycjonalistyczna, konserwatywna, zacofana, skupiająca swoją aktywność na działalności folklorystycznej. Jest to następstwem powierzchownej wiedzy, czerpanej z prasy lokalnej, w której zamieszczane są informacje o plenerowych imprezach, jak Kashub Day organizowanych przez Wilno Heritage Society. Nie są upowszechniane informacje o wydarzeniach kulturalnych i popularyzujących wiedzę etnograficzną o Kaszubach, jak wystawy, książki i opracowania czy badania genealogiczne. Postaci ze świata polityki posługujące się językiem angielskim są identyfikowane jako Kanadyjczycy, nie zaś osoby o kaszubskim pochodzeniu. Z drugiej strony, nie zauważa się funkcjonowania negatywnego stereotypu diasporę kaszubską w Kanadzie. Nie spostrzega się dowcipów ani innych przejawów dyskryminacji²⁴⁸.

Globalizacja życia kulturowego w Kanadzie postępuje dynamicznie, co powoduje przyspieszenie adaptowania się Kaszubów do warunków współczesności. Z jednej strony, spostrzega się że pod wpływem procesów unifikacyjnych następuje odchodzenie od identyfikacji z tradycją kaszubską na rzecz identyfikacji z kategorią społeczeństwa kanadyjskiego z drugiej jednak, spostrzega się procesy dywersyfikacyjne, przejawiające się w funkcjonowaniu jednostek w zinstytucjonalizowanych strukturach kaszubskiego życia społecznego.

²⁴⁷ A. Chodubski, *Polonia wobec globalizacji cywilizacji*, „Cywilizacje w czasie i przestrzeni” 1998, z. 4, s. 207-219.

²⁴⁸ Tenże, *Mity i fakty w panoramie współczesnej diasporę polskiej*, [w:] *Kultura polityczna w Polsce. Mity i fakty*, pod red. M. Kosmana, Poznań 1999, s. 189-194.

Wyzwaniem współczesności dla diaspory kaszubskiej jest zjawisko autoidentyfikacji jej członków, tzn. utożsamiania się z nią wynikającego ze świadomości wspólnoty kultury i dziejów. Nierzadko następuje zjawisko wahadła identyfikacyjnego, które charakteryzuje się następującym między pokoleniami zatracaniem i odkrywaniem swojej tożsamości etnicznej. Młode i średnie pokolenie najczęściej aspiruje do pełnego uczestnictwa we współczesnej zglobalizowanej rzeczywistości kanadyjskiej. Celowo wypierają świadomość pochodzenia i nie identyfikują się z wzorcami społeczno-kulturowymi swojej grupy etnicznej. Manifestacyjnie obnoszą się z wartościami upowszechnianymi w kulturze masowej. W pokoleniu młodych, dobrze wykształconych i nowoczesnych przedstawicieli społeczności kaszubskiej wartości rodzimej tradycji są nieatrakcyjne, a pochodzenie społeczne bywa powodem do wstydu²⁴⁹.

Wizerunek diaspory kaszubskiej w zglobalizowanym społeczeństwie Kanady jest następstwem jej autopromocji oraz oceny sposobu funkcjonowania jej poszczególnych członków przez środowiska opinio twórcze. Współcześnie ważną funkcję w inicjowaniu świata wartości lokalnych i globalnych w życiu diaspory kaszubskiej pełnią struktury instytucjonalne, jak: Wilno Heritage Society i Polish Kashub Heritage Museum & Skansen oraz władze lokalne gminny i hrabstwa. Organizacje pełnią funkcję zachowywania tradycji i lokalnych wartości, przywiązania do wiary i dziedzictwa przodków. Ich rolą jest organizowanie festiwali etnicznych, podczas których upowszechniane są tańce, pieśni i stroje ludowe. Odpowiadają za zachowywanie zabytkowych budynków, przedmiotów użytku codziennego i narzędzi oraz eksponatów, jak hafty, rzeźby, obrazy i literatura. Funkcja władz samorządowych realizuje się z jednej strony poprzez działania zachowujące przywiązanie do wartości lokalnych, dziedzictwa kulturowego, z drugiej zaś jednocześnie inicjuje postawy aktywnego uczestnictwa w zdominowanej przez wartości globalne kanadyjskiej przestrzeni kulturowo-cywilizacyjnej²⁵⁰.

²⁴⁹ Grupa respondentów zadeklarowała w badaniu ankietowym fakt świadomego ukrywania swojego kaszubskiego pochodzenia w kontaktach społecznych i zawodowych.

²⁵⁰ Tenże, *Globalizacja – idea rzeczywistości przemian cywilizacyjnych*, [w:] *Ekonomiczne i polityczne wyzwania we współczesnym łańdźie globalnym*, pod red. M. Giedz, A. Kozłowskiego, R. Majewskiego, Warszawa 2009, s. 205-216.

Wartości grupowe w istotnym stopniu są uzależnione od postaw i zachowań, które są urzeczywistniane przez liderów²⁵¹. W diasporze kaszubskiej są to aktywni ludzie w średnim wieku, którzy osiągnęli zadawalający poziom warunków życiowych²⁵². W działalności społecznej koncentrują się na upowszechnianiu tradycyjnych wartości kaszubskich przy jednoczesnym aktywnym uczestnictwie w świecie globalnych wartości kanadyjskich.

Upowszechniany przez władze kanadyjskie model tzw. mozaiki sprzyja poszanowaniu, zachowaniu i rozwojowi specyfik kulturowych społeczeństwa. Funkcję integracyjną pełni wzorzec kultury anglosaskiej upowszechnianej przez mass-media i przemysł rozrywkowy.

W okresie następującej globalizacji i unifikacji świata diaspora kaszubska w Kanadzie ulega głębokim wewnętrznym przeobrażeniom. Z jednej strony jest to społeczność włączająca elementy wartości lokalnych do życia społecznego, z drugiej zaś przyjmująca globalne zamerykanizowane trendy. Pokolenie młodych, wykształconych i zamieszkujących w centrach ludzi jest nastawione na realizację kultury indywidualizmu. Od postaw wyrażających tradycyjne wartości moralne ukształtowane przez normy grupowe wyżej cenią konformizm i inne wartości globalne współczesnego świata²⁵³.

ZAKOŃCZENIE

Początek XXI w. jest czasem niezwyklego przyspieszenia cywilizacyjnego. Zachodzące procesy wpływają na przeobrażanie się grup, związków i wszelkich form zorganizowania. Wartości XX w., jak upowszechnienie praw człowieka i rozwój swobód osobistych stworzyły warunki do postępującego upodmiotowienia jednostki w życiu politycznym. Zmianie uległy dążenia i oczekiwania, rozwinęły się nowe rodzaje aspiracji i postaw społecznych. Wszechstronny rozwój jednostki wpłynął

²⁵¹ Tenże, *Rola elit w środowiskach polonijnych*, [w:] *Funkcje i zadania elit w środowiskach polonijnych*, pod red. J. Knopka, Toruń 2006, s. 13-32.

²⁵² Shirley Mask-Connolly mieszka w Ottawie i jest żoną prawnika, natomiast David Shulist jest burmistrzem Gminy Madawaska Valley.

²⁵³ W badaniu ankietowym respondenci mieszkający w dużych miastach deklarowali upowszechnianie postaw charakterystycznych dla współczesnego zglobalizowanego społeczeństwa Kanady.

na przemiany czynników spajających więzi międzyludzkie. Nośną kategorią społeczno-polityczną stało się społeczeństwo obywatelskie, integrujące się wokół idei demokratycznych. Jest ono jednak współcześnie wypierane przez społeczeństwo informatyczne, bazujące na wiedzy i przepływie informacji. Spirala przemian kulturowych i wszechobecna globalizacja w świecie następuje w skali kontynentów i państw. Wpływy oddziaływań zjawisk unifikacyjnych ujawniają się w społecznościach lokalnych. Dewizą XXI w. staje się immanentny rozwój i postęp technologiczny. Brak aktywnego włączenia się w proces dynamicznych przemian może skutkować nie przystawaniem jednostki do realiów rzeczywistości. Wykluczenie poza ramy życia społecznego, kulturowego, politycznego i gospodarczego staje się realnym zagrożeniem współczesności.

W rzeczywistości tej dokonują się procesy zaniku starych tradycji, kultur, a nawet cywilizacji. Ciągłość i zmiana w konfrontacji wytwarzają nową jakość. Charakterystyczne dla dynamiki aktualnych przemian jest to, że następstwa w różnych przypadkach są diametralnie różne. Ujawnia się brak wzorca uniwersalnych zachowań, niezbędnych do harmonijnego rozwoju kulturowego mniejszości etnicznych. Postępuje destabilizacja utrwalonych w procesie dziejowym czynników integrujących, jak: język, zwyczaje i obyczaje, obrzędowość, normy i wartości grupowe.

Małe narody i grupy etniczne, w tym diaspora kaszubska w Kanadzie stają wobec wyboru. Mogą odizolować się poprzez całkowite zamknięcie się na świat lub mogą zaniknąć w procesie unifikacji. Mają też możliwość wyznaczenia własnego kierunku rozwoju przez aktywność indywidualną swoich członków oraz instytucjonalizację życia grupowego.

Społeczność kaszubska w Kanadzie od połowy XIX w. zaczęła budować własny model współistnienia, najpierw językowego i kulturowego, obecnie w ramach narodu politycznego Kanady. Rzeczywistość społeczna kraju wyraża się w upowszechnianiu wzorców zglobalizowanej kultury anglosaskiej oraz poszanowaniu występowania zjawiska wielokulturowości. Kaszubi w tym wymiarze stanowią szczególny przykład grupy kulturowej. W procesie dziejowym ich kultura została wykształtowana w warunkach charakterystycznych dla ludności autochtonicznej. Specyfika kaszubskiej tożsamości jest następstwem zamieszkiwania na obszarze o określonych warunkach geograficzno-przyrodniczych, ograniczonych kontaktów z germańskimi i słowiańskimi grupami ludności, rozwojem odmiennego języka i kultury oraz wytworzonej w procesie historycznym wspólnoty dziejów. W warunkach funkcjonowania w wielo-

kulturowym społeczeństwie Kanady, z dominującymi wzorcami kultury anglosaskiej społeczność kaszubska jest narażona na utratę swojej specyfiki poprzez procesy akulturacji i unifikacji. Medializacja i informatyzacja życia społecznego sprzyjają wybiórczemu przyjmowaniu określonych wzorców postaw i zachowań przez jednostki. Spostrzegając potrzebę grupowej aktywności w celu pielęgnowania tradycji przodków społeczność kaszubska zainicjowała działalność stowarzyszenia o charakterze społeczno-kulturalnym o nazwie Wilno Heritage Society. Środowisko kaszubskie konsekwentnie dąży do umacniania więzi lokalnych. Wszystkie projekty, czy to społeczne, czy polityczne zawsze są skierowane do członków wspólnoty. Udział diaspory w szeroko pojętym ruchu lokalnym jest wielopłaszczyznowy. Jest to nie tylko aktywne uczestnictwo w strukturach władzy samorządowej, to także edukowanie i aktywizowanie lokalne mieszkańców. Wartością szczególnie bliską całej diasporze kaszubskiej jest podtrzymywanie dawnej, dziś już może trochę zapomianej tradycji. Wspólny udział i organizacja przejawów kultury ludowej jest szczególnie istotna w działalności programowej Wilno Heritage Society. Lokalna scena polityczna jest silnie związana z urzeczywistnianiem wartości kaszubskich. Kaszubi słyną z solidarności grupowej, a ich stowarzyszenie wprowadza tą wartość do grona najważniejszych swoich działań. Aktywność diaspory kaszubskiej ma na celu doprowadzenie do stanu, w którym panować będą silnie rozwinięte nierozzerwalne więzi lokalne.

Wszystko to jest podstawą do sformułowania wniosku, że Wilno Heritage Society przerasta formułę stowarzyszenia i stanowi zinstytucjonalizowaną formę reprezentacji diaspory kaszubskiej w Kanadzie.

W unifikującym się świecie istnienie organizacji pielęgnującej i zabiegającej o zachowanie wartości świadczących o regionalnej tożsamości jest potrzebą chwili. Władze kanadyjskie urzeczywistniając politykę wyrażającą się poszanowaniem mozaiki kulturowej, z należyтым dystansem podchodzą do kwestii odrębności regionalnej, etnicznej i narodowej. Wielokulturowość, istnienie dużej i utrzymywanie specyfiki małych ojczyzn jest bogactwem Kanady, które w świecie coraz rzadziej występuje w stanie naturalnym. W niektórych krajach są inicjowane trudne i czasochłonne procesy mające na celu odtworzenie i przywrócenie zamarłej kultury regionalnej. Wartości lokalne zyskują na atrakcyjności w czasie dominacji kultury masowej przeznaczonej dla uniwersalnego odbiorcy.

Im bardziej planeta ziemia staje się trzecią ojczyzną, tym cenniejsze są wszelakie inicjatywy przejawiające trwałość idei kultury rodzimej. Fiasko działań mających na celu zachowanie kultur regionalnych może przyczynić się do powstania globalnej pustyni kulturowej.

Wilno Heritage Society, jak cała diaspora kaszubska wysoko ceni sobie dorobek cywilizacyjny i kulturowy współczesnego świata. Aktywnie korzysta z jego osiągnięć i uczestniczy w wytworach nowoczesnej kultury. Bez konfliktu i wartościowania łączy wzorce unifikujące świat ze swoją odrębnością regionalną.

W rzeczywistości dywersyfikacji politycznej w Kanadzie społeczność kaszubska jest podmiotem życia kulturowego. W aktywności politycznej jest ukierunkowana na przywiązanie do własnej specyfiki kulturowej, co w czasie unifikacji może generować rozwój, nie tylko instytucjonalny ale także duchowy, etyczny i moralny.

BIBLIOGRAFIA

DOKUMENTY I MATERIAŁY DRUKOWANE

- Facts and figures 2011 – Immigration overview: Premanent and temporary residents, Citizenship and Immigration Canada, Ottawa 2012
- French T.P., Do Komisarza Ziem Koronnych. Raport z postępu osadnictwa przy drodze Opeongo w 1860 r. oraz lista osadników, którzy otrzymali działki do 1.01.1861 r., (Public Archives of Ontario, Crown Lands, Miscellaneous Records, 1799-1871, A-VII, vol. 14)
- French T.P., Do Komisarza Ziem Koronnych. Raport z załączoną listą osadników, cudzoziemców, którzy otrzymali działki we wrześniu 1859 r., (Public Archives of Ontario, Crown Lands, Miscellaneous Records, 1799-1871, A-VII, vol. 14)
- French T.P., Ogłoszenie o otwarciu biura agentury osadniczej Drogi Ottawa-Opeongo, 1855, (Public Archives of Ontario, Crown Lands, Miscellaneous Records, 1799-1871, A-VII, vol. 14)
- Kultura skupisk polonijnych. Materiały z II sympozjum naukowego Warszawa, 11 i 12 czerwca 1984 r.*, opracowanie naukowe K. Gronowski, A. Kłossowski, W. Stankiewicz, Warszawa 1987
- Watson J.J., List z prośbą o przyznanie tytułów własności osadnikom polskim oraz poświadczon podania tych osadników, 1864 (Public Archives of Ontario, Crown Lands, Miscellaneous Records, 1799-1871, A-VII, vol. 14)
- Watson J.J., List z załączoną listą nazwisk osadników polskich napisaną przez Mikołja Prynca, 1864, (Public Archives of Ontario, Crown Lands, Miscellaneous Records, 1799-1871, A-VII, vol. 14)

Wersja Robocza Raport Polityka Państwa Polskiego Wobec Polonii i Polaków za Granicą, Projekt raportu opracowany w ramach prac Międzyresortowego Zespołu ds. Polonii i Polaków za Granicą, maszynopis, Warszawa 2007
Zjazdy i konferencje konsulów polskich w USA i Kanadzie. Protokoły i referaty 1920-1938, oprac. E. Kołodziej, T. Radzik, Lublin 2004

PRASA I WYDAWNICTWA PERIODYCZNE

Acta Cassubiana t. I-XIII, (1999-2011)
„Barry’s Bay This Week” (30.04.2004 - 8.12.2011)
„Cywilizacja i Polityka” nr 1-9, (2003-2011)
„Cywilizacje w czasie i przestrzeni” z. 1-8, (1995-2002)
„Dziennik Bałtycki” (26.06.2004-12.08.2011)
„Encyklopedia politologii” t. 1-5, (1999-2002)
„Forum Politologiczne” t. 1-12, (2004-2011)
„Gdańskie Studia Międzynarodowe” vol. 1-8, (2002-2010)
„News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum” vol. 3-10, (2004-2011)
„Polish Political Science Yearbook” vol. 22-40, (1993-2006)
„Przegląd Polonijny” nr 1-37, (1975-2011)
„Studia Polonijne” t. 1-31, (1976-2010)
„Transcanadiana” nr 1-4, (2008-2011)
„The Eganville Leader” (6.05.2004-08.10.2011)

INTERNET

www.biographi.ca
www.canada.pl
www.cia.gov
www.cmce.ca
www.czytelnia.onet.pl
www.elections.ca
www.historycy.org
www.kaszuby.net

www.najigoche.kaszuby.pl

www.olimpijski.pl
www.ottawa.polemb.net
www.parl.gc.ca
www.polishheritage.ca
www.wilno.org
www.wspolnota-polska.org.pl.
www.zhpkanada.ca

ENCYKLOPEDIE, PRZEWODNIKI, SŁOWNIKI, PAMIĘTNIKI

- Ameryka Północna*, pod red. M. M. Drozdowskiego, Warszawa 1975
Atlas współczesnego świata, pod red. H. Mroczkiewicz, Warszawa 2007
Bierzanek R., Jakubowski J., Simonides J., *Prawo międzynarodowe i stosunki międzynarodowe*, Warszawa 1980
Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2006
Canada Year Book 2008, Ottawa 2008
Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Lublin 1996
Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2011
Chymkowski R., W. Dudzik W., M. Wójtowski M., *Wiedza o kulturze*, Warszawa 2003
Encyklopedia politologii, t. I, Zakamycze 1999; t. II 2000; t. III 1999; t. IV 2000; t. V 2002
Fakty i liczby, pod. red. W. Boruto, Warszawa 2006
Funkcje i zadania elit w środowiskach polonijnych, pod red. J. Knopka, Toruń 2006
Garfinkel H., *Studia z etnometodologii*, Warszawa 2007
Geografia turystyczna świata cz. 2, pod red. J. Warszzyńskiej, Warszawa 1997
Geograficzny atlas świata, pod red. W. Majcherczyk, Ostfenden 2005
Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość*, Warszawa 2007
Gładkowski K., *Etnologia. Koncepcja teoretyczno-metodologiczna Stanisława Poniatowskiego 1884-1945*, Olsztyn 2001
Goszczyńska M., *Człowiek wobec zagrożeń. Uwarunkowania oceny i akceptacji ryzyka*, Warszawa 1997
Heritage of Canada, Canadian Automobile Association, Reader's Digest Association 1978
Heywood A., *Ideologie polityczne*, Warszawa 2007
Historia Europy, pod red. A. Mączka, Wrocław 1997

- Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 1972
- Jarosz S., *Krajobrazy Polski i ich pierwotne fragmenty*, Warszawa 1954
- Kanada. *Od oceanu do oceanu*, Ottawa 1961
- Kanada. *Podróże marzeń*, pod red. E. Kosieby, Warszawa 2007
- Kanada w obrazach, Wydział Informacyjny, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ottawa; Ottawa 1963
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2005
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982
- Księga podróży. *Wędrówka przez wszystkie kraje świata*, pod red. J. Sochy, Lublin 2007
- Kultura polityczna w Polsce. *Mity i fakty*, pod red. M. Kosmana, Poznań 1999
- Leksykon krajów, pod red. M. Hildebrand, Warszawa 2006
- Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie, t. 1, pod red. E. Walewandra, Lublin 1992
- Lipowski W., *Dzieje kultury brytyjskiej*, Warszawa 2003
- Lokalna wspólnota polityczna a zagadnienie tożsamości zbiorowej, pod red. R. Piekarskiego, Kraków 2002
- Lye K., *Państwa świata*, Warszawa 2003
- Ławrowski Ł., *Polacy w dziejach Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 1977
- Łęga W., *Obraz gospodarczy Pomorza Gdańskiego w XII i XIII wieku*, Poznań 1949
- Malinowski B., *Jednostka, społeczność, kultura*, Warszawa 2000
- Migracje: *dzieje, typologia, definicje*, pod red. A. Fudala, W. Wysoczańskiego, Wrocław 2006
- Moje podróże. *Kanada*, Warszawa 1991
- Monteskiusz K., *O duchu praw*, Kraków 2003
- Nowoczesność i ponowoczesność, pod red. S. Partyckiego, Lublin 2007
- Obyczaje, języki, ludy świata, pod red. S. Żurawskiego, Warszawa 2007
- Opuscula linguistica Georgio Treder dedicata*, pod red. E. Brezy, Z. Lica, A. Lica, Gdańsk 2007
- Pamiętniki emigrantów. Kanada, Nr 1-16*, Warszawa 1971
- Pamiętniki imigrantów polskich w Kanadzie*, t. I, pod red. B. Heydenkorna, Toronto 1975; t. II 1977; t. III 1978
- Perspektywy badań nad kulturą*, pod red. R. W. Nowaka, A. Zeidler-Janiszewskiej, Łódź 2008
- Podstawowe kategorie polityki*, pod red. S. Opary, D. Radziszewskiej-Szczepaniak, A. Żukowskiego, Olsztyn 2005

- Polacy w Kanadzie. Słownik biograficzny Polonii kanadyjskiej 2006*, Missis-
sauga 2006
- Polak w świecie. Leksykon Polonii i Polaków za granicą*, Warszawa 2001
- Popularny atlas świata*, pod red. Z. Dworak, Warszawa 1976
- Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, pod
red. E. Polak, J. Leskiej-Ślęzak, Pelplin 2007
- Przemiany cywilizacyjne i kulturowe. kwestie etniczne i polonijne. Prace de-
dykowane profesorowi Andrzejowi Chodubskiemu w pięćdziesięciolecie
urodzin*, pod red. A. Żukowskiego, Olsztyn 2002
- Radkai M., *Kanada. Ontario, Quebec, Prowincje Nadatlantyczne*, Warszawa
1996
- Robins J., *Cuda natury*, Bielsko-Biała 1993
- Robins J., *Geografia świata*, Bielsko-Biała 2005
- Ryszka F., *Nauka o polityce*, Warszawa 1984
- Samulski J., *Pamiętnik emigranta Polskiego w Kanadzie*, Wrocław 1978; t. II
1982
- Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, pod red. H. Kubiaka,
A. Pilcha, Wrocław-Gdańsk 1976
- Świat w liczbach 2007/2008*, pod red. J. Kądziołki, K. Kocimowskiego,
E. Wołonciej, Warszawa 2008
- The proud inheritance. Ontario's Kaszuby*, Ottawa 1991
- Toynbee A. J., *Studium historii*, Warszawa 2000
- Turski R., *Dynamika przemian społecznych w Polsce*, Warszawa 1961
- Turystyczny atlas świata, Bielsko-Biała 2006
- W służbie Polsce i emigracji. Księga dedykowana Profesorowi Edwardowi
Szczepanikowi*, pod red. L. Nowaka, M. Szczerbińskiego, Gorzów Wielko-
polski 2002
- Wielki podróżniczy atlas świata*, pod red. K. Duren, Monachium 2007
- Wilczyński W., *Leksykon wiedzy geograficznej*, Kielce 2007
- Władze lokalne i regionalne w warunkach globalizacji*, pod red. M. Barańskiego,
M. Stolarczyka, Katowice 2003
- Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, pod red. B. Szmulika, M. Żmi-
grodzkiego, Lublin 2002
- Współczesna Kanada*, Wydział Informacyjny, Ministerstwo Spraw Zagrani-
cznych, Ottawa; Ottawa 1963
- Założenia teorii asymilacji*, pod red. H. Kubiaka, A.K. Palucha, Wrocław 1980

- Zapoznanie się z Kanadą*, Informator Kanadyjskiego Biura Pracy i Imigracji, Ottawa 1981
- Zieliński E., *Nauka o państwie i polityce*, Warszawa 1999
- Ziemia*, pod red. B. Ferensa, W. Goetel, T. Kasprowicza, K. Maślankiewicza, Warszawa 1977
- Żukowski A., *Politologia jako dyscyplina naukowa i kierunek kształcenia. Zarys problematyki*, Olsztyn 2006
- Życie codzienne na Kaszubach i Pomorzu na przełomie XIX i XX wieku*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2002
- 100 najpiękniejszych miast Ameryki Północnej. Podróż przez USA i Kanadę*, pod red. D. Ogonowskiego, M. Kąckiego, Olsztyn 2008

ARTYKUŁY

1. Naukowe

- Balawyder A., *Stosunki kanadyjsko-polskie w latach 1919-1945*, [w:] Współczesna Kanada, pod red. M. Dobroczyńskiego, R. Marcha, Warszawa 1978
- Berton P., *Hollywood's Canada; The americanization of our national image*, [w:] *Canadian culture. An introductory reader*, pod red. E. Cameron, [bdw]
- Bradecki T., *Kanada, teatr*, [w:] *Obraz Kanady w Polsce*, pod red. M. Buchholtz, Toruń 2003
- Budakowska E., *Polonia*, [w:] *Współczesna Kanada*, pod red. M. Dobroczyńskiego, R. Marcha, Warszawa 1978
- Coffey W.J., *The role and location of service activities in the canadian space economy*, [w:] *Canada and the global economy*, pod red. J. N. H. Britton, Montreal 1996
- Collins R., *Consolidation. One country sea to sea*, [w:] *Canada 1812-1871. The formative years*, [bdw]
- Chodubski A., *Aktualne tendencje przemian zbiorowości polonijnych świata*, [w:] *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1994
- Chodubski A., *Globalizacja – idea rzeczywistości przemian cywilizacyjnych*, [w:] *Ekonomiczne i polityczne wyzwania we współczesnym łańdźie globalnym*, pod red. M. Giedz, A. Kozłowskiego, R. Majewskiego, Warszawa 2009

- Chodubski A, *Mity i fakty w panoramie współczesnej diaspory polskiej*, [w:] *Kultura polityczna w Polsce. Mity i fakty*, pod red. M. Kosmana, Poznań 1999
- Chodubski A, *Oblicze współczesnych przeobrażeń tożsamości Polonii amerykańskiej*, [w:] *W służbie Polsce i emigracji. Księga dedykowana Profesorowi Edwardowi Szczepanikowi*, pod red. L. Nowaka, M. Szczerbińskiego, Gorzów Wielkopolski 2002
- Chodubski A, *Polish emigrations in conditions of integration and unification of the world*, "Polish Political Science Yearbook" vol. XXXV (Toruń) 2006
- Chodubski A, *Polonia wobec globalizacji cywilizacji*, „Cywilizacje w czasie i przestrzeni” z. 4 1998
- Chodubski A, *Wartości globalne w funkcjonowaniu współczesnych społeczeństw lokalnych*, [w:] *Władze lokalne i regionalne w warunkach globalizacji*, pod red. M. Barańskiego, M. Stolarczyka, Katowice 2003
- Chodubski A, *Wyzwania przemian cywilizacyjnych a wspólne europejskie środowisko naturalne*, „Gdańskie Studia Międzynarodowe” vol. 4 2005
- Chodubski A., *Rola elit w środowiskach polonijnych*, (w:) *Funkcje i zadania elit w środowiskach polonijnych*, pod red. J. Knopka, Toruń 2006
- Gładkowski K., *Tożsamość kulturowa społeczności regionalnej w warunkach dezintegracji (na przykładzie śląskiej grupy lokalnej)*, [w:] *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, pod red. B. Fijałkowskiej, A. Żukowskiego, Warszawa 2002
- Grabowski J., *Andrzej Wilk pierwszy polski osadnik w Kanadzie*, „Przegląd Polonijny” XXVII, z 2 (Kraków) 2001
- Groch J., M. Szostek, *Kanada*, [w:] *Geografia turystyczna świata cz. 2*, pod red. J. Warszńskiej, Warszawa 1997
- Guryn A., *Skarby wawelskie w dwóch odsłonach* [w:] *Polska w Kanadzie. Kanada w Polsce*, pod red. M. Buchholz, Toruń 2008
- Hałas A., *Parafia Matki Boskiej Królowej Polski, Wilno, Ont.*, [w:] *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie, t. 1*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1992
- Hałas A., *Parafia św. Jadwigi, Barry's Bay, Ont.*, [w:] *Leksykon geograficzno-historyczny parafii i kościołów polskich w Kanadzie, t. 1*, pod red. E. Walewandra, Lublin 1992
- Hopfinger M., *Kultura: scalanie i wybór*, [w:] *Perspektywy badań nad kulturą*, pod red. R. W. Nowaka, A. Zeidler-Janiszewskiej, Łódź 2008

- Jaworsky S., *Kanadyjska polityka wielokulturowości*, „Przegląd Polonijny” III, z. 2 (Kraków) 1977
- Johnston B., *The sacred earth*, [w:] *Canada: discovering our heritage*, pod. red. D. Smitha, Canada 1977
- Jost I., *Osadnictwo kaszubskie w środkowym Ontario* [w:] *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, pod red. H. Kubiaka, A. Pilcha, Wrocław-Gdańsk 1976
- Kapiszewski A., *Problemy wielokulturowości Kanady i Polonii kanadyjskiej. Na marginesie Raportu Królewskiej Komisji do Spraw Dwujęzyczności i Dwukulturowości*, „Przegląd Polonijny” I, z. 2 (Kraków) 1975
- Kijewska-Trembecka M., *Czego chce Quebec? Historyczny szkic rozwoju quebeckiej ideologii separatyzmu*, „Przegląd Polonijny” XXIV, z. 2 (Kraków) 1998
- Kijewska-Trembecka M., *Kanadyjski etos grupowy, „charakter kanadyjski”*, „Przegląd Polonijny” XXII, z. 1 (Kraków) 1996
- Kijewska-Trembecka M., *Kanadyjskie wymiary nacjonalizmu z perspektywy środkowoeuropejskiej*, „Przegląd Polonijny” XXI, z. 1 (Kraków) 1995
- Kogler R.K., *Tendencje przemian składu zawodowego zbiorowości polonijnej w Kanadzie w latach 1941- 1971*, „Przegląd Polonijny” VIII, z. 2 (Kraków) 1982
- Kogler R.K., *The Polish Community in Canada*, [w:] *Topics on Poles in Canada*, pod red. B. Heydenkorna, Toronto 1976
- Komorowski Z., *Doroczne zwyczaje świąteczne Kaszubów w Ontario*, „Studia Polonijne” t. 1 (Lublin) 1976
- Krajewska E., *Pisarze kanadyjscy w Polsce*, [w:] *Obraz Kanady w Polsce*, pod red. M. Buchholtz, Toruń 2003
- Kraszewski P., *Polska grupa etniczna w Kanadzie*, „Przegląd Zachodni”, nr 5-6 1975
- Krótki K.J., *Lojalności językowe grup etnicznych w Kanadzie*, „Przegląd Polonijny” z. 2 (Kraków) 1982
- Krywult M., Slany K., *Polityka imigracyjna Kanady-kierunki i wyzwania. Komunikat z badań*, „Przegląd Polonijny” XXVIII, z. 2 (Kraków) 2002
- Kubiak H., *Proces przystosowania społecznego emigrantów polskich do warunków kulturowych krajów osiedlenia. Podstawowe założenia i konkluzje teoretyczne*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, pod red. H. Kubiaka, A. Pilcha, Wrocław 1976

- Kucharska J., *Tradycyjna organizacja rybołówstwa zespołowego na Wybrzeżu Kaszubskim*, „Biblioteka Etnografii Polskiej”, Nr 17, pod red. W. Dynowskiego, Wrocław 1968
- Legault L., *Protecting the marine environment* [w:] *Canada and the new internationalism*, pod red. J. Holmesa, J. Kirtona, [bdw]
- Matejko J., *Kanadyjska polityka imigracyjna w stosunku do Polaków w latach 1896-1939*, „Studia Polonijne” t. 3 (Lublin) 1979,
- Mackenzie A., *Here to Stay*, [w:] *Canada: discovering our heritage*, pod. red. D. Smitha, Canada 1977
- Mackintosh W.A., *Economic factors in canadian history*, [w:] *Canadian economic history*, pod red. M. H. Watkins, H. M. Grant, Ottawa 1993
- Mazurek M., *Czynniki wyznaczające tożsamość kaszubską-język, rodzina czy terytorium-próba udzielenia odpowiedzi na pytanie*, [w:] *Acta Cassubiana* t. VII, Gdańsk 2005
- Modrzejewski A., *Rodzina a tożsamość kaszubska w procesie globalnych przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, [w:] *Tożsamość kulturowa. Szkice o mniejszościach narodowych na Pomorzu Gdańskim* vol. 7, Gdańsk 2007
- Modrzejewski A., *Tożsamość kulturowa społeczności kaszubskiej w procesie przeobrażeń cywilizacyjnych*, [w:] *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, pod red. E. Polak, J. Leskiej-Ślęzak, Pelplin 2007
- Monka S., *Wychodźstwo z Ziemi Kaszubskiej*, [w:] „Ziemia Kaszubska”, Warszawa 1963
- Morawska E., *Polonijne społeczności lokalne i ich przemiany. Szkic wstępny*, [w] *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, pod red. H. Kubiaka, E. Kisielewicz, T. Gromady, Wrocław 1988
- Mordawski J., *Geografia współczesnych Kaszub*, [w:] *Historia, geografia i piśmiennictwo Kaszub*, pod red. J. Borzyszkowskiego, J. Mordawskiego, J. Tredera, Gdynia 1999
- Możejko E., *Wielka szansa czy iluzja – wielokulturowość w dobie ponowoczesności* [w:] *Dylematy wielokulturowości*, pod red. W. Kalagi, Kraków 2004
- Nowicka E., *Więź ponadplemienna wśród Indian Ameryki Północnej*, [w:] *Ameryka Północna*, pod red. M. M. Drozdowskiego, Warszawa 1975
- Nowosad W., *Spory szlachty pomorskiej ze starostami kościerskimi i kiszewskimi w II połowie XVII i w XVIII wieku*, [w:] *Życie codzienne na Kaszubach i Pomorzu na przełomie XIX i XX wieku*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Gdańsk 2002

- Obracht-Prondzyński C., *Kaszubi: między wspólnotą etniczną a wspólnotą polityczną*, [w:] *Lokalna wspólnota polityczna a zagadnienie tożsamości zbiorowej*, pod red. R. Piekarskiego, Kraków 2002
- Paluch A. K., *Procesy asymilacji i przemiany kultury*, [w:] *Założenia teorii asymilacji*, pod red. H. Kubiaka, A.K. Palucha, Wrocław 1980
- Pastusiak L., *Stosunki polsko-kanadyjskie po II wojnie światowej*, [w:] *Współczesna Kanada*, pod red. M. Dobroczyńskiego, R. Marcha, Warszawa 1978
- Pestka D., *Oryginalność i źródła inspiracji kanadyjskiej muzyki popularnej*, [w:] *Obraz Kanady w Polsce*, pod red. M. Buchholtz, Toruń 2003
- Pieńkowska S., *Kanadyjski system ubezpieczeń emerytalnych*, „Polityka Społeczna”, nr 10 2005
- Reczyńska A., *Kanada a problem polskich uchodźców w okresie drugiej wojny światowej*, „Studia Historyczne”, R. XXXII, z. 3 (126) 1989
- Romaniszyn K., *Problemy kształtowania się kultury skupiska polonijnego w Kanadzie*, [w:] *Kultura skupisk polonijnych. Materiały z II sympozjum naukowego Warszawa, 11 i 12 czerwca 1984 r.*, opracowanie naukowe K. Gronowski, A. Kłossowski, W. Stankiewicz, Warszawa 1987
- Skrzypek P., *Niepodległość filmowej prowincji? O kinematografii kanadyjskiej z polskiej perspektywy*, [w:] *Obraz Kanady w Polsce*, pod red. M. Buchholtz, Toruń 2003
- Sojka E., *Czy Kanada nadal pachnie żywicą? Literacki obraz Kanady w Polsce (1911-2003)*, [w:] *Obraz Kanady w Polsce*, pod red. M. Buchholtz, Toruń 2003
- Szukalski J., *Cechy charakterystyczne środowiska przyrodniczego Kaszub, jego walory i ochrona*, [w:] *Kaszuby*, Wrocław 1988
- Szukalski J., *Warunki naturalne powiatu bytowskiego*, [w:] *Dzieje ziemi bytowskiej*, Poznań 1972
- Ślaski K., *Zasięg lasów Pomorza w ostatnim tysiącleciu* „Przegląd Zachodni” nr 5-8, t. II 1951
- Św. Tomasz z Akwinu, *O władzy*, [w] *Dzieła wybrane*, Poznań 1984
- Vasyuta O., *Wielokulturowość współczesnego społeczeństwa*, [w:] *Wielokulturowość w dobie globalizacji oraz integracji europejskiej*, pod red. P. Woronieckiego, „Forum Politologiczne” t. 2, Olsztyn 2005
- Wajda K., *Oblicze polityczne Prus Zachodnich na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Pomorze w dziejach Polski*, „Pomorze Gdańskie” zeszyt 19 (Gdańsk) 1991

- Walkusz J., *Kontakty parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim* „Roczniki Teologiczne” nr 51, z. 4, 2004
- Walkusz J. *Obraz Polaków i Polonii w świetle wydawnictw Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* „Duszpasterz Polski Zagranicą” 47 z. 4 2006
- Walkusz J., *Polonia w London (Kanada) przed powstaniem parafii*, „Studia polonijne” (Lublin) nr 25, 2004
- Walkusz J., *Polskie szkolnictwo w kanadyjskim London* „Roczniki Teologiczne” nr 54, z. 4, 2007
- Walkusz J. *Po polsku do Boga na ziemi kanadyjskiej. Z dziejów duszpasterstwa parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario*, „Studia Polonijne” t. 27 (Lublin) 2006
- Walkusz J., *Ruch pielgrzymkowy w polonijnych środowiskach Kanady na przykładzie parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario*, [w:] *Opuscula linguistica Georgio Treder dedicata*, pod red. E. Brezy, Z. Lica, A. Lica, Gdańsk 2007
- Woroniecki P., *Globalizacja a etyka we współczesnym świecie. Przesłanki solidnego ładu europejskiego*, [w:] *Nowoczesność i ponowoczesność*, pod red. S. Partyckiego, Lublin 2007
- Zaremba J.A., *Stowarzyszenie Techników Polskich w Kanadzie 1941-1984*, „Studia Polonijne” t. 12 (Lublin) 1989
- Żebrowski W., *Wpływ jednostek ludzkich na życie polityczne. Społeczeństwo obywatelskie*, [w:] „Szkice Humanistyczne”, t. 9, nr 2-3, 2009
- Żelazny, W., *Kanadyjska polityka tożsamościowa. Pogranicze*. *Studia Społeczne*, 32, 2018, 32-52.
- Żukowski A., *Dyskurs metodologiczny nad terminem „Polonia”*, [w:] *W kraju i na wychodźstwie. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Sławomirovi Kalembe w sześćdziesięciopięciolecie urodzin*, pod red. Z. Karpusa i in., Olsztyn 2001

2. Prasowe

- Brotton R. M., S., G., *Our Adventures in Poland*, “News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum”, 2004, vol. 3, nr 1

- Christnick D., Kashubs celebrate 150 years in Canada in annual celebration in Wilno, "The Eganville Leader" z dn. 7.05.2008 r.
- Etienne N., *Shulist wins Madawaska Valley's mayor race*, „The Eganville Leader” z dn. 27.10. 2010 r.
- Flynn P., *A Kashubian Sojourn, Spring 2005*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2006, vol. 5, nr 1
- Gloin D., *Wilno's Kashub pioneer farmhouse is now open to the public*, "Barry's Bay This Week" z dn. 6.08.2008 r.
- Joć I., *Kaszubi zza wielkiej wody*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 26.06.2009 r.
- Landowska N., *Uczył Kaszubów w Kanadzie*, „Dziennik Bałtycki” , „Norda” z dn. 24 czerwca 2011 r.
- Litzer D., *Reconnecting with Canadian Kaszub Cousins*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2004, vol. 3, nr 2
- Mask-Connolly S., *Canadian Kashub Buildings on Display in Polish Homeland*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2009, vol. 8, nr 2
- Mask-Connolly S., *Expo 150-Celebrating 150 th Anniversary of Renfrew County June 9-12*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2011, vol. 10, nr 2
- Mask-Connolly S., *Farwell to Founding President & Welcome to New President*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2011, vol. 10, nr 2
- Mask-Connolly S., *Finding a Bit of Kaszuby in Canada*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2004, vol. 3, nr 1
- Mask-Connolly S., *Five New Heritage Stones in Wilno Heritage Park*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2004, vol. 3, nr 2
- Mask-Connolly S., *Heritage News*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2006 , vol. 5, nr 2
- Mask-Connolly S., *Heritage News*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2006, vol. 5, nr 2
- Mask-Connolly S., *Heritage News*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum" 2007, vol. 6, nr 2
- Mask-Connolly S., *Karol Rhode – First Kashubian Language Teacher in Canada's First Polish Settlement & Kashubian Community*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2011, vol. 10, nr 1

- Mask-Connolly S., *New Building Added to Wilno Heritage Park*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2005, vol. 4, nr 2
- Mask-Connolly S., *New Notes*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2009, vol. 8, nr 2
- Mask-Connolly S., *North America's 1 st Permanent Polish Settlement dates from 1854 at Panna Maria, Texas*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2008, vol. 7, nr 2
- Mask-Connolly S., *Opeongo Heritage Trail Grand Opening*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2009, vol. 8, nr 2
- Mask-Connolly S., *Our People in Power-at the Municipal Level: Wardens of Renfrew County*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum" 2007, vol. 6 nr 1
- Mask-Connolly S., *Polish Cross Medals Awarded to Three Canadian Kashubs*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2010, vol. 9, nr 2
- Mask-Connolly S., *Polish Kashub Farmhouse Project*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2006, vol. 5, nr 2
- Mask-Connolly S., *Preserving the Tradition of Canada's Polish Kashub Road-side Crosses*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2005, vol. 4, nr 2
- Mask-Connolly S., *Radio Kaszëbë celebrates 1 th Birthday after very successful Year*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2009, vol. 8, nr 1
- Mask-Connolly S., *Special 150 th Anniversary Banners throughout Renfrew County in storefront displays, museum exhibits on hydro poles*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2008, vol. 7, nr 2
- Mask-Connolly S., *The Arrival of the First Kashubian Immigrants to North America & Celebration of 150 th Anniversary in Portage County, Wisconsin*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2007, vol. 6, nr 2
- Mask-Connolly S., *The celebration continues for Kashubs*, "Barry's Bay This Week" z dn. 11.06.2008 r.
- Mask-Connolly S., *Wilno Heritage Society Recipients of Two Prestigious Awards from Poland in 2009*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2009, vol. 8, nr 2

- Mask-Connolly S., *10 th Annual Kashub Day Celebration May 3, 2008*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2008, vol. 7, nr 2
- Mask-Connolly S., *2011 Trip to Poland – Déjà vu but Always Something Delightful & New Too!*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2011, vol. 10, nr 2
- Pecoskie R., *So Many Questions Answered in Kaszuby, Poland*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2007, vol. 6, nr 2
- Peplińskie T., *Preserving their culture. Wilno's Polish Kashubs maintain unique language and traditions*, "The Daily Observer" z dn. 30.04.2005 r.
- Shalla R., *Kashub Descendants, a part of the diverse Canadian Diplomatic Foregin Service*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum" 2006, vol. 5, nr 1
- Shulist D., *Opeongo Heritage Cup*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2006, vol. 5, nr 1
- Shulist D., *Group of Canadian (& American) Kashubs discovery Roots in the Homeland*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kshub Heritage Museum", 2010, vol. 9, nr 2
- Szmidka M., *Kaszubi z Pomorza wyjechali z misją do Kaszubów w Kanadzie*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 12.08.2011r.
- Szmidka M., *Ten dom połączy Kaszubów z odległych kontynentów*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 26.06.2009 r.
- Szymanski J., *Polish Pilgrime Tour May 5-18, 2004*, "News from the Wilno Heritage Society & Polish Kashub Heritage Museum", 2004, vol. 3, nr 2
- Tracey G., *Huge celebration marks anniversary of arrival of Kashubs*, "The Eganville Leader" z dn. 6.08.2008 r.
- Tracey G., *Kashubian pioneers remembered at special Wilno mass*, "The Eganville Leader" z dn. 20.08.2008 r.
- Tracey G., *Petition asks Bishop to restore Polish Triest, mass*, "The Eganville Leader" z dn. 8.10.2008 r
- Tracey G., *Round Lake parish reling a loss of priest*, "The Eganville Leader" z dn. 23.03.2011 r.
- Tracey G., *Another huge victory for Yakabuski*, „The Eganville Leader" z dn. 12.10.2011 r.
- Weldon K., Zawidzki G., *10 yeas and still growing*, "Barry's Bay This Week", z dn. 7.05.2008 r.
- Zawidzki G., *Jak dobrze nam*, „Barry's Bay His Week", z dn. 30.04.2008 r.

Zielińska A., *Kaszubska chata z Kanady przyphnęła już do Polski*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 17.07.2009 r.

Zielińska A., *Kaszubska feta w Szymbarku*, „Dziennik Bałtycki” z dn. 17.08.2009 r.

WYDAWNICTWA ZWARTE

1. w języku polskim

Adamowski J., *Środki masowej informacji Kanady*, Warszawa 1997

Augustowski B., *Pomorze*, Warszawa 1977

Barbag J., *Geografia ekonomiczna Stanów Zjednoczonych i Kanady*, Warszawa 1982

Bernhard H., Winkler E., *Kanada*, Warszawa 1962

Borzyszkowski J., *O Kaszubach w Kanadzie. Kaszubsko-kanadyjskie losy i dziedzictwo kultury*, Gdańsk-Elbląg 2004

Clark E.E., *Legendy Indian kanadyjskich*, Warszawa 1982

Deresiewicz J., *Z przeszłości Prus Królewskich. Skarbowość Prus Królewskich do r. 1466-1569*, Poznań 1947

Dolphin F.J., *Biskup Indian Zachodniej Kanady. Vitalis Justyn Grandin (1829-1902)*, Katowice 1993

Drohojowski J., *Polacy w Ameryce*, Warszawa 1976

Dyczewski L., *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995

Dylematy wielokulturowości, pod red. W. Kalagi, Kraków 2004

Ekonomiczne i polityczne wyzwania we współczesnym łańdźie globalnym, pod red. M. Giedz, A. Kozłowskiego, R. Majewskiego, Warszawa 2009

Fijałkowski W., *Polacy i ich potomkowie w historii Stanów Zjednoczonych Ameryki*, Warszawa 1978

Gałat H., *Polonia kanadyjska – organizacje, udział w życiu politycznym*, Warszawa 1974

Garlicki J., Noga-Bogomilski A., *Kultura polityczna w społeczeństwie demokratycznym*, Warszawa 2004

Gołębiowski A., *Rozmieszczenie i struktura społeczno-demograficzna Polonii kanadyjskiej*, Warszawa 1976

Gołębiowski M., *Dzieje kultury Stanów Zjednoczonych*, Warszawa 2004

Gorecka D., *Polonia amerykańska*, Warszawa 1979

- Grabowski J., *Historia Kanady*, Warszawa 2001
- Grzegorz M., *Pomorze Gdańskie pod rządami Zakonu Krzyżackiego w latach 1308-1466*, Bydgoszcz 2007
- Grzeloński B., *Polacy w Stanach Zjednoczonych Ameryki 1776-1865*, Warszawa 1976
- Ickiewicz K., *Kaszubi w Kanadzie*, Gdańsk 2008
- Jarochowska M.A., *Kanada. Kraj i ludzie*, Poznań 1961
- Jarochowska M.A., *Poza gniazdem. Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku*, Montreal 2006
- Jones M.A., *Historia USA*, Gdańsk 2002
- Jost I., *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*, Lublin 1983
- Jurkszus – Tomaszewska J., *Kronika pięćdziesięciu lat. Życie kulturalne polskiej emigracji w Kanadzie*, Toronto 1995
- Kamiński S., *General dywizji Bronisław Bolesław Duch (1896-1980)*, Warszawa 2010
- Kos-Rabcewicz-Zubkowski L., Greening W.E., *Sir Gzowski*, Warszawa 1984
- Kowalski J., Loba A., Loba M., Prokop J., *Dzieje kultury francuskiej*, Warszawa 2005
- Krzeska I., *Kanada pachnąca medycyną*, Warszawa 1961
- Kucharska J., *Poszukiwania tożsamości kulturowej ludności kaszubskiej w Polsce i Kanadzie*, Łódź 1993
- Kujawa A., *Polacy w Kanadzie. Ewolucja struktur organizacyjnych i działalność Polonii kanadyjskiej*, Warszawa 2008
- Labuda G., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza, Tom I Czasy Średniowiecza*, Gdańsk 2006
- Marcinkowski S., *Kanada kwitnąca pszenicą*, Warszawa 1987
- Obraz Kanady w Polsce*, pod red. M. Buchholtz, Toruń 2003
- Odyniec W., *Kaszubskie obrzędy i obyczaje*, Gdańsk 1985
- Pastusiak L., *Polska Kanada. Kraje odległe a jednak bliskie*, Toruń 1994
- Piotrowska H., S. Kachulski S., *Pojezierze kaszubskie*, Warszawa 1985
- Piskorski J.M., *Pomorze plemienne. Historia-archeologia-językoznastwo*, Poznań-Szczecin 2002
- Plewko J., *Duszpasterstwo Polonii w procesie jej integracji ze społeczeństwem kanadyjskim (1875-1988)*, Lublin 1995
- Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, pod red. H. Kubiaka, E. Kisielewicz, T. Gromady, Wrocław 1988
- Polska w Kanadzie. Kanada w Polsce*, pod red. M. Buchholz, Toruń 2008

- Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1994
- Reczyńska A., *Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym*, Wrocław 1986
- Reczyńska A., *Piętno wojny. Polonia kanadyjska wobec polskich problemów lat 1939-1945*, Kraków 1997
- Romaniszyn K., *Chłopi polscy w Kanadzie (1896-1939)*, Warszawa 1991
- Salome-Cyrus I., *Indianie Ameryki Północnej*, Kraków 1997
- Stefanowicz Z.J., *Szkice z życia Polonii amerykańskiej*, Częstochowa 1985
- Swoboda G., *Batoche 1885*, Warszawa 2003
- Synak B., *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Gdańsk 1998
- Szulist W., *Kaszubi kanadyjscy*, Gdańsk 1992
- Szulist W., *Kaszubi w Ameryce. Szkice i materiały*, Wejherowo 2005
- Szwed R., *Tożsamość a obcość kulturowa*, Lublin 2003
- Wachowiak B., *Gospodarka folwarczna w domenach Księstwa Pomorskiego w XVI i na początku XVII wieku*, Warszawa 2005
- Wachtl K., *Polonia w Ameryce*, Chicago 1944
- Walkusz J., *Polonia i Parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w London, Ontario*, Lublin 2007
- Walkusz J., Ks. Władysław Szulist w służbie duszpasterstwa i historii. 35 lat twórczości naukowopublicystycznej, Lublin 1992
- Wieciech T., *Ustroje federalne Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii*, Kraków 2009
- Wilczewski B., Gliński M., Zyzak A., *W górach Alaski i Kanady*, Katowice 1977
- Wilgatowa K., *Krajobrazy Kanady*, Warszawa 1986
- Wróbel P., Wróbel A., *Kanada*, Warszawa 2000
- Współczesna Kanada*, pod red. M. Dobroczyńskiego, R. Marcha, Warszawa 1978
- Zins H., *Historia Kanady*, Wrocław 1975
- Zins H., *W świecie anglosaskim*, Lublin 1975
- Ziółkowska A., *Kanadyjski senator*, Warszawa 1989
- Znaniecki F., *Socjologia walki o Pomorze*, Toruń 1935
- Zuk B., *Janusz Żurkowski – legenda przestworzy*, Wrocław 2010

2. w języku angielskim

- Balawyder A., *The Maple Leaf and the White Eagle. Canadian-Polish relations 1918-1978*, New York 1980
- Balawyder A., *The Odyssey of the Polish Treasures*, Antigonish 1978
- Bothwell R., *Canada and Quebec. One country two histories*, Vancouver 1999
- Bowsfield H., *Louis Riel: Rebel of the Western Frontier or Victim of politics and prejudice*, Toronto 1969
- Brebner B., *Canada. A modern history*, Michigan 1970
- Callwood J., *Portrait of Canada*, Toronto 1987
- Canada and the global economy*, pod red. J. N. H. Britton, Montreal 1996
- Canada: discovering our heritage*, pod. red. D. Smitha, Canada 1977
- Canadian culture. An introductory reader*, pod red. E. Cameron, [bdw]
- Canadian economic history*, pod red. M. H. Watkins, H. M. Grant, Ottawa 1993
- Canadian Ghosts Hopes and Values. Rémaneces espérances et valeurs canadiennes*, pod red. M. Abramowicza, J. Durczak, Lublin 2008
- Canadian myths and legends* pod red. M. O. Nowlana, Themes in Canadian Literature, [bdw]
- Carter S., *Aboriginal people and colonizers of Western Canada*, Toronto 1999
- Cook R., *Canada, Quebec and the uses of nationalism*, Toronto 1986
- Crowe K., *A history of the original peoples of northern Canada*, Montreal 1974
- Easterbrook W.T., Aitken H.G.J., *Canadian economic history*, Toronto 1990
- Eccles W.J., *The French in North America 1500-1783*. East Lansing, Michigan 1998
- Exploring Canadian identities. Vers l'exploration des identités canadiennes*, pod red. E. Welnic, A. Branach-Kallas, J. Wójcika, Toruń 2002
- Finnigan J., *Life Along The Opeongo Line*, Manotick Ont. 2004
- Francis R.D., Jones R., Smith D.B., *Orgins. Canadian history to confederation*, Toronto 1998
- Gillmor D., Turgeon P., *Canada. A people's history. Volume one*, Toronto 2000
- Hawkins F., *Canada and Imigration, Public Policy and Public Concern*, Montreal 1972
- Heydenkorn B., *The Organizational Scructure of the Polich Canadian Community*, Toronto 1979
- Heydenkorn B., Kogler R.K., *The Scructure of the Polish Ethnic Group*, Toronto 1987
- Heydenkorn B., Radecki H., *A Member of a Distinguished Family. The Polish Group in Canada*, Toronto 1976

- Jakabfi A., *Canada-past and present*, Budapeszt 2003
- Kennedy C. C., *The Upper Ottawa Valey*, Pembroke 1970
- Kogler R., *The Polish Community in Canada*, Toronto 1979
- Kos-Rabcewicz-Zubkowski L., *The Poles in Canada*, 1968
- Kurelek W., *The Polish Canadians*, Montreal 1981
- Lanctot G., *Canada and the american revolution 1774-1783*, Toronto 1967
- Lindsey Ch., *The life and times of WM. Lyon Mackenzie*, Toronto 1862
- Makowski W., *History and Integration of Poles in Canada*, Niagara Peninsula, 1967
- Makowski W., *The Polish people in Canada. A visual history*, Montreal 1987
- Mask-Connolly S., *Brudenell Revisited*, Ottawa 2002
- Mask-Connolly S., *Kashubia to Canada. Crossing on the Agda*, Ottawa 2003
- Mask-Connolly S., *Pioneers in Canada's. First Polish Settlement, vol. 1*, Ottawa 2002
- Mask-Connolly S., *Polish pioneer families in the parish of Brudenell to the year 1870*, Ottawa 1996
- Mask-Connolly S., *St. Casimir's Church 1930-2005. A Tribute to the Parish and its People*, Ottawa 2005
- Mask-Connolly S., *Wilno Roman Catholic Cemeteries*, Ottawa 1999
- Matheson J.R., *Canada's flag. A search for a country*, Belleville Ontario 1986
- McDonald K., *His pride, our fall. Reverting from the Trudeau revolution*, Ontario 1995
- McNaught K., *The pelican history of Canada*, Markham Ontario [bdw]
- Miller J.R., *Canada and the aboriginal people 1867-1927*, Ottawa 1997
- Molyneaux B.L., *Mythology of the North American Indian and Inuit Nations. Myths and legends of North America*, Londyn 2006
- Noel J., *Canada dry. Temperance Crusades before confederation*, Toronto 1995
- O'Dwyer W. C., *Hihgways of Destiny*, Ottawa 1964
- Rekowski A.J., *The saga of the Kashub people in Poland, Canada, U.S.A.*, 1997
- Saywell J., *Canada. Pathways to the present*, Toronto 1994
- Stacey C.P., *The Canadian Army 1939-1945*, Ottawa 1948
- Stachiewicz W., *Journey Through History. Memoris*, Toronto 1988
- Swettenham J., *Canada and the first world war*, Toronto 1969
- Taylor G.D, Baskerville P.A., *A concise history of business in Canada*, Toronto 1994
- Topics on Poles in Canada*, pod red. B. Heydenkorna, Toronto 1976
- Warkentin J., *Canada. A geographical interpretation*, Toronto 1968
- Wiewióra W.J., *Jamestown. Pioneers from Poland*, Chicago 1976

ISBN 978-83-954212-5-9

9 788395 421259

riep